LENİN
FELSEFE
DEFTERLERİ

maya

V.İ. LENİN, FELSEFE DEFTERLERİ I

V. İ. LENİN
—HEGEL'İN «FELSEFE TARİHİ ÜZERİNE DERSLER»İNE TOPLUBAKIŞ
—HEGEL'İN DİYALEKTİK'İNİN (MANTIK) PLANI
—DİYALEKTİK ÜZERİNE

© *Copyright, 1975 maya yayınları*

V.İ. LENİN, FELSEFE DEFTERLERİ I / Çeviren ve notlayan, Uluğ NUTKU/Basıma hazırlayan, Osman Aslandere/Dizildiği yer, Yüksel Matbaası/Film, montaj, kalıp, Hür Ofset/Baskı, Özkan Ofset/Ciltlendiği yer, Şehir Mücellithanesi/Kapak baskısı, Kelebek Matbaası/Türkiye'de ilk basımı, Aralık 1975 İstanbul.

MAYA YAYINLARI
Ankara Cad. Konak Han
No: 43 Kat 4. Cağaloğlu
İSTANBUL

V.İ. LENİN

FELSEFE DEFTERLERİ I

Çeviren ve notlayan,

Ulug NUTKU

MAYA YAYINLARI İSTANBUL

1975

YAYINEVİNİN NOTU

Lenin'in «devrimci teori olmadan devrimci pratik olmaz» sözünün içerdiği teorik dayanaklardan birisi de felsefedir. Gerçekliğin devrimci değiştirilmesinde Lenin felsefe çalışmalarına verdiği önemi tavsiyede bırakmamış, mücadelesinin ilk yıllarında başlayan bir felsefî eylemi hayatının sonuna kadar sürdürmüştür. «Materyalizm ve Empiriokritisizm» ile «Felsefe Defterleri» gibi özgül felsefe eserlerinden başka, kırk cildi aşan toplu eserlerinde ele aldığı çok çeşitli sorunların felsefî görüşlerle işlenip temellendirilmesine rastlamamak mümkün değildir. Bir örneği, «Avrupa İşçi Hareketi İçinde Farklılıklar» başlıklı kısa yazısında, bu farklılıkların kaynağını «çelişkilerle ve çelişkilerden geçerek ilerleyen toplumsal gelişimin diyalektik yapısı» olarak belirlemesi, gerçek hayatın ve tarihin tek yanlı kalmadığını, bölünmeleri, farklı akımları içine aldığını, toplumsal gelişimin «doğadaki gibi hem yavaş evrimi hem de hızlı sıçramaları, süreklilikte kesintileri» içerdiğini söylemesidir.

Lenin Hegel'in felsefesi üzerinde özellikle durmuş, onu ayrıntılı incelemiştir; çünkü bu felsefe «idealizmin materyalizme dönüşümü akşamı», diyalektiğin somut tarihsel anlatımını bulmasının son hazırlığıdır. Hegel'i «idealist» diye kestirip atmak diyalektik materyalizmin neden «diyalektik» ve neye karşı «materyalist» olduğunu anlamamanın başlıca nedenidir.

Marx, Engels ve Lenin Hegel'in mantık - tarih diyalek-

tiğinde mantığa öncelik verişini ve tarihsel gelişimi mantıksal bir şemadan türetmesini kesin dille eleştirdiler; ama aynı zamanda eserinin değerini tanıdılar. «Felsefe Tarihi Üzerine Dersler»den etkilenen Marx, Hegel'in «tüm felsefe tarihini ilk defa kavrayan kişi» olduğunu söylemiştir. Engels de bu kitabı «en dahîce eserlerden biri» olarak nitelemiştir.

Lenin'in «Felsefe Defterleri» ölümünden sonra incelenebildi, sıraya kondu ve yayımlandı. Bu beş yıllık gecikmenin birinci sebebi, Lenin'in hayatta iken onları baskıya vermeyişinden, özel çalışmalarının sonradan genelleştirilmesinden doğacak sorunların yüklediği sorumluluktur. İkinci önemli sebep de, elyazmaların yayımlanması kararından sonra bir heyet tarafından incelenip sıraya konması ve açıklayıcı notların hazırlanması için gereken zamandır. Eserin önce kısım kısım yayımlanması, üzerinde ne kadar titizlikle durulduğunu gösteriyor. Hiç de uzun olmayan bu gecikme, gerek tahrifçi burjuva marxologları ve leninologları gerek de yamalak marksistler tarafından «Lenin'in düşüncesinde - Stalincilerin gizli tuttuğu - bir yepyenilik» olarak yorumlandı ve bu yorum «Materyalizm ve Empiriokritisizm»in küçümsenmesine yol açtı. MEK'de Lenin'in kaba materyalizmin dışına çıkamadığı, bilginin gerçekliğin fotokopisi olduğunu söylemekten ileri gidemediği, bu yanlışlarını «Felsefe Defterleri»nde düzelttiği vbg. ileri sürüldü. Oysa FD, MEK'in devamıdır; diyalektik materyalist felsefenin daha da geliştirilmesidir. Zaman bakımından da ikisinin yazılışı arasında ancak altı yıl vardır: 1908 ve 1914. MEK'in son sayfasını okuyanlar iki eser arasındaki bağlantıyı görebilir, Lenin'in FD'de ne yapacağını anlayabilirler: empiriokritisizme karşı eleştiri yönteminin tüm felsefe tarihine uygulanması: 1. felsefî görüşlerin, sistemlerin diyalektik materyalizm ile karşılaştırılması; 2. her görüşün diğerleriyle bağlantısının ve diğerleri arasındaki yerinin belirtilmesi; 3. her felsefî görüşün doğa bilimleriyle işbirliğinin ölçüsü ve nerede bilimdışı kaldığının açıklanması; 4. her görüşün sınıf çatış-

maları içindeki yeri ve yandaşlığı, toplumsal oluşumdan kopuk, kendi başına bir felsefenin imkânsızlığı.

Felsefe Defterleri yalnız Hegel felsefesinin değil, Grek felsefesinden 20. yüzyıla kadarki temel felsefe sorunlarının üzerinde durur, idealizm-materyalizm karşıtlığının gelişimini gösterir, diyalektiğin olumsuz ve olumlu işlenişinin altını çizer. Bütün bu hususlar - her ne kadar defterlerin baştan sona plânlanmış bir yazılışı olmasa bile - bütünlüğü olduğunu gösterirler.

Çevirmenin, Lenin'in incelediği eserleri kendisi de incelemeden çevirmeme kararı - bazı kısa özetler ve yorumlar hariç - bu eserin çevirisinin tamamlanmasını iki yıl sürdürecektir. Çevirmen, Hegel'in hiçbir eserinin dilimize çevrilmemiş olmasını gözönünde tutarak hem açıklayıcı notlar, hem de ek çevirilerle bu filozofun daha yakından tanınmasını sağlamak amacındadır.

Dört kitapla tamamlayacağımız Felsefe Defterleri dizisinin içeriği şöyledir:

1. *Toplubakışlar ve Fragmanlar — 1.*
   (elinizdeki kitap)
2. *Toplubakışlar ve Fragmanlar — 2.*
   Hegel'in «Mantık Bilimi»ne Toplubakış.
   Noel'in «Hegel'in Mantığı» Kitabına Toplubakış.
   Hegel'in «Tarih Felsefesi Üzerine Dersler»ine Toplubakış.
3. *Toplubakışlar ve Fragmanlar — 3.*
   Marx ve Engels'in «Kutsal Aile» Eserine Toplubakış.
   Feuerbach'ın «Dinin Özü Üzerine Dersler»ine Toplubakış.
   Feuerbach'ın «Leibniz'in Felsefesinin Anlatımı, Gelişimi ve Eleştirisi»ne Toplubakış.
   Lasalle'ın «Efesli Karanlık Herakleitos» kitabına Toplubakış.
   Kitaplar, Makaleler ve Yorumlarla İlgili Notlar.
4. *Kitaplardaki Satıraltı Çizgiler ve Sayfayanı Notlar.*
   J. Dietzgen. «Kısa Felsefe Yazıları».

G.V. Plehanov. «Marksizmin Temel Sorunları».
V. Şulyatikov. «Batı Avrupa Felsefesinde Kapitalizmin Haklı Çıkarılışı. Descartes'dan E. Mach'a kadar.»
Abel Rey. «Modern Felsefe.»
A. Deborin. «Diyalektik Materyalizm.»
G.V. Plehanov. «N.G. Çernişevski».
J.M. Steklov. «N.G. Çernişevski, Hayatı ve Etkisi (1828 - 1889)».

maya yayınları

ÇEVİRENİN ÖNSÖZÜ

Lenin'in 800 kitap sayfasını aşan *Felsefe Defterleri* 4 kitap halinde yayımlanacaktır. İlk iki kitap öncelikle Hegel'in eserlerine Lenin'in toplubakışlarını, fragmanlarını içerecek. Eseri ayrı kitaplar halinde yayımlamamız, aslından biraz değişik bir sıralamayı gerekli kıldı. Eseri tüm olarak yayımlayacağımız zaman, SBKP Merkez Komitesine bağlı Marksizm-Leninizm Enstitüsünün sıralamasını izleyeceğiz.

Metni, almancasını esas alarak (Dietz Verlag, Berlin 1971) ve ingilizcesiyle karşılaştırarak (Foreign Languages Publishing House, Moskova 1963) çevirdim. Fransızcasıyla da (Editiones Sociales, Paris 1974) karşılaştırmak istediğim bazı yerlerde, bu dili bilmediğimden bilenlere başvurdum. Marksizm-Leninizm Enstitüsünün bütün notlarını çevirmekle beraber, gerek beni düşündüren gerek okuyucu için daha açıklayıcı olmanın lüzumunu duyduğum yerlerde not düştüm. Bu notların başına, Enstitünün notlarından ayırdedilebilmesi için (çev. notu) yazılmıştır. Sayfa-dibi notlarda da aynı ayrım yapılmıştır.

Giriştiğim iş *Felsefe Defterleri*nin yalnız çevrilmesi değil, gerek onun üzerinde bir çalışma, gerek onda incelenen, eleştirilen kitaplar, görüşler üzerinde bir çalışmadır. Bir görüşe girmek ve onu benimsemek, o görüşü kendi ellerimizle yeniden dokuduktan sonra mümkün oluyor.

Diyalektik Üzerine ve *Hegel'in Diyalektik'inin (Mantık) Planı* başlıklı yazılar, *Türkiye Defteri* dergisinin 12 (Ekim 1974) ve 15 (Ocak 1975) sayılarında daha geniş notlarla yayımlanmıştı.

Çeviride şu hususları gözönünde tutun: Felsefe biliminde yerleşik terimleri zorlamayla türkçeleştirmemek; türkçesini verebilecek durumda olduğumuz terimleri (örneği. agnostizm yerine bilinemezcilik, skeptizm yerine şüphecilik) kullanmak, fakat henüz geniş halk kitlelerinin diline değmeyen, aydın dilinde kalan kelimelerin kullanımını zamana ve kitlelerin kelimeyi benimseyip benimsememe ölçütüne bırakmak (örneği, henüz sokakta duymadığımız «göreceli» yahut «göreli» gibi kelimeleri deneme safhasında saymak). Mekanik çeviri kavramların içini boşaltır. Bunu yapmaktansa, kavram hangi dilde işlenmişse aynen almak daha iyidir. Almanca «Geist» kelimesine türkçede «tin» denirse, tinin ne demek olduğu sorulur; bunun, almanca «Geist»ın karşılığı olduğu söylenince de, hançereden değişik sesler çıkarmaktan başka birşey yapılmış olmaz. Bu terimi olduğu gibi kullanmak istemiyorsak, paranteze alarak cümle içindeki yerine göre zihin, ruh, düşünce, evrensel akıl, vbg. çevirebiliriz, ama «tin» dersek, iliğe uymayan bir düğmeyi zorla iliklemeye kalkışmış oluruz. Bu tür yanlışların yapılmasının sebebi, öztürkçe diye bir dilin varlığına inanmaktır. Tarihimizde öztürkler diye bir topluluk olmadığından, öztürkçe diye bir dil de olmamıştır. Olsaydı bile örnek almamız gerekmezdi. Çaba, «arı» olmak değil, düzgün konuşmak, anlaşılır olmaktır; öztürkçe değil, türkçe konuşup yazmaktır.

Geist, substans, spekulativ gibi terimler karşısında şovenleşip «yabancı» demek, felsefe kavramlarını tarihsel anlam gelişiminden koparmak olur. Basitce soralım: halk neden elektrik kelimesini benimsemiş, kendi dilinden bir kelime türetmeye ihtiyaç duymamıştır? Halkın bu gibi «yabancı» kelimeleri benimsemesi ve kullanması, bilimin halkları ve onların dillerini birleştirici işlevine bir örnektir; kültür emperyalizmine örnek değildir. Aynı şekilde, «pozitivist» kelimesinin kullanılması değil, pozitivist felsefenin benimsenmesi ve felsefî hakikat sanılması, kültür emperyalizmine örnektir.

Eğer başka bir dilden gelen bir kelimenin türkçeleşmesini pratik gerektiriyorsa, dil o kelimeyi kendi bünyesinden türetir, yukardaki cümlede fonksiyon yerine işlev denmesi gibi. Bir dilden, yani bir dili konuşan geniş halk kitlelerinin pratiğinden yeni bir kelimenin türemesinde, yalnız dilbilimciler değil, her bilimde tecrübe kazanmış kimseler yardımcı olabilirler; ama son söz onların dilinde değil, kitlelerin dilindedir. Bu oluşmaktadır ve kitlelerin felsefeye ilgisi arttıkça, grekçe-latince köklü kelimelerin hangilerinin kalacağı, hangilerinin türkçede yeni bir anlatım bulacağı belli olacaktır. Tıpkı politik gerçeklikte olduğu gibi, «dil» dediğimiz toplumsal gerçekliğin oluşumunda da sağ ve sol sapmalar olabilir; birisi ulemâ-gerici ise, diğeri ukalâ-ilericidir.

Terimlerin bilginlerce türkçeleştirilmesinde bazı yanlışlar yapıldı. Birisine dikkati çekmekle yetinelim. Özdeşlik, ayniyyet'in (identite) karşılığı olarak kullanılıyor. Eskiler doğru düşünerek «ayniyyet» demişler; bizim de «aynılık» dememiz doğru olur, çünkü özdeşlikle özlerin aynılığı, tıpkılığı kastedilir; oysa bu kavram özlerin aynılığıyla sınırlı değildir; görünüşlerin, biçimlerin aynılığını da içerir.

Bir eksiklik de duyu ile duyum ayrımının açıklığa kavuşturulmaması, bu kavramların aynı anlama geldiğinin ve yazarın yahut çevirenin tercihine göre kullanıldığının sanılmasıdır. Algı kavramı da açıklanmaya muhtaçtır. Marksist felsefede bunların tanım ve açıklanması kısaca şöyledir:

duyular (duyu organları): yüksek hayvanların ve insanın özelleşmiş fizyolojik alıcıları (reseptörler); çevreden ve organizmin içinden gelen uyarıların alınmasını ve enerjilerinin sinir itkisine dönüştürülmesini sağlarlar; sinir itkileri beyin zarının iletici sinir kanallarından geçerler ve orada belli şartlar altında duyumları ve algıları meydana getirirler...

duyum: objektiv gerçekliğin merkezî sinir sistemi aracılığıyla ideel (düşünceyle) yansıtılmasının biçimi; duyum, duyu organlarını yahut alıcıları doğrudan etkileyen nesne-

lerin yahut oluşumların tek tek özelliklerinin ve yanlarının yansısıdır...

algı: hayvanların ve insanların objektiv gerçekliği merkezî sinir sistemleriyle ideel yansıtmalarının biçimi; algı, duyu organlarını (alıcıları) doğrudan etkileyen nesnelerin, özellikleri ve ilintileriyle beraber duyusal-bütünsel yansısıdır. Kaynağı bakımından (genetik olarak) algı, duyuma dayanır, fakat tek tek duyumların basit bağlantısı değil, duyusal yansıtmanın yeni bir niteliğidir. Duyum, bilincin objektiv gerçeklikle ilk ve en dolaysız bağı olmakla beraber, algı, bütünlük özelliği ve bilgi oluşumunda daha çok bilinç taşıması nedeniyle duyusal yansıtmanın temel biçimidir. (Georg Klaus, Manfred Buhr, *Philosophisches Wörterbuch,* VEB Bibliographisches Institut, Leipzig 1969.)

Bazı başka-dil terimlerin yazılışında da değişiklikler yapmak gerekiyor. Girişken olmamak için bir değişiklikle yetindim. Sıfat olarak f harfiyle biten, isim olarak da v harfiyle biten kelimeleri (relatif-relativizm gibi) tek biçimde (relativ-relativizm) yazdım.

Çeviride hem nesne (nesnel) hem de obje (objektiv) kelimelerinin bulunuşu, Hegel'in iki kelimeyi de - hem latince köklüsünü hem de almancasını -kullanması nedeniyledir.

Notlarda Milâttan önce (M.Ö.) yahut İsadan önce (İ.Ö.) kısaltmaları yerine bir devri belirten (Z.Ö.) Zamanımızdan önce kısaltması konmuştur. d.a. kısaltması da«diğerleri arasında» anlamındadır.

Materyalizm ve Empiriokritisizm ile birlikte felsefede devrim yapan, günümüz felsefesinin öncüsü olan *Felsefe Defterleri*nin, ne kadar titizlikle yapılsa da, tek kişi tarafından çevrilmesi mükemmel olamaz. Bu nedenle, marksizm-leninizm klasiklerinin çevirisiyle görevli bir örgütün eksikliğini yayınlar arttıkça daha çok duymaktayız.

Uluğ Nutku

HEGEL'İN «FELSEFE TARİHİ ÜZERİNE DERSLER»İNE TOPLUBAKIŞ[1]

Yazımı 1915.
İlk basımı:
Lenin-Toplucilt XII, 1930.

Elyazmasına uygun.

HEGEL. FELSEFE TARİHİ ÜZERİNE DERSLER[2] ESERLERİ. CİLT XIII

FELSEFE TARİHİNE GİRİŞ

s. 37 ...«Hakikat soyutsa, o hakikat değildir. Sağlıklı insan aklı somuta yönelir... Soyutluğun en büyük düşmanı felsefedir; o somuta döndürür...»

Çok derin, doğru bir benzetme!! Düşüncenin her incelimi = genellikle insan düşüncesinin gelişiminin büyük dairesinde (helezonunda) bir daire

s. 40: Felsefe tarihinin bir *daireye* benzetilmesi —«bu dairenin çevresi çok sayıda dairelerden oluşur...»

..... Diyorum ki, tarihte felsefe sistemlerinin ardarda sırası, idenin kavram belirlenimlerinin mantıksal türetilmesindeki sıranın aynısıdır. Diyorum ki, felsefe tarihindeki sistemlerin temel kavramları dış biçimlerinden, özele uygulanmalarından ve bunlara benzer ilintilerinden bütünüyle arındırılırlarsa: o zaman idenin kendi belirlenimlerinin çeşitli basamakları onun mantıksal kavramı içinde elde edilirler.

NB

«Tersine, mantıksal ilerleme kendi başına alınırsa, o zaman tarihsel görünüşlerin ilerlemesinin temel unsurları elde edilirler; - ama elbette tarihsel biçimin neyi içerdiğini bilmek için bu saf kavramları edinmek gerekir.» (43.)

s. 56 - Modanın peşine takılmakla alay - «her gevezeliği (?) felsefe diye çığrışmaya» hazır olanların peşine takılmak. s. 57/58

— çok iyi bir tarzda felsefe tarihinde kesin tarihsellikten yana; böylece, eskilerin düşüncelerine, bizim için anlaşılır ama gerçekte henüz olmamış bir çeşit «gelişim» atfedilmesin.

Örneği, Thales'de henüz *arhe** kavramı (ilke olarak), henüz *sebep* kavramı yoktu...

...«Bu kavrama» (sebep kavramına) «henüz sahip olmayan nicehalklar var; gelişimin büyük bir basamağı buna aittir...» (58.)

Felsefenin dinle ilişkisi üzerinde nispetsizce uzun, içeriksiz, sıkıcı. Hemen hemen 200 sayfalık bir Giriş-olacak iş değil!!

---

* arhe: başlangıç, ilk sebep, ilke (prensip). (çev.)

XIII. CİLT
FELSEFE TARİHİNİN BİRİNCİ CİLDİ
GREK FELSEFESİNİN TARİHİ.

İONYALILARIN FELSEFESİ

«Anaximandros» (610-547)» insanı bir balık-
tan türetti.» (213.)

PYTHAGORAS ve PYTHAGORASCILAR

«bunlar kuru, oluşumsuz, diyalektik olmayan, durağan belirlenimler...» (244.)

diyalektiğin olumsuz belirlenimi

Pythagorascılardaki genel ideler ele alınıyor[3]; - «sayı» ve onun anlamı vbg. Ergo*: bu, Pythagorascıların ilkel ideleri, ilkel felsefeleri gözönünde tutularak söyleniyor; onlarda susbstansın, nesnelerin, dünyanın «belirlenimleri kurudur, oluşumsuzdur (hareketsizdir), diyalektik değildir.»

Felsefe tarihinde *diyalektiği* önemle izleyen Hegel, Pythagorascıların düşüncelerini tanıtıyor...» 'çift olana bir eklenince tek olur' (2+1 = 3), 'tek olana eklenince çift o-

* (Lat.) O halde; demek ki. (çev.)

lur' (3+1 = 4); -o» (bir) «çift yapma özelliğine sahiptir ve böylece onun kendisi de çift olmalıdır. Demek ki birlik ayrı belirlenimleri kendi içinde taşır.» (246.)

(«evren-harmonisi»)

Müziksel harmoni ve Pythagoras'ın felsefesi:

sübjektivin objektivle ilişkisi

... «Sübjektiv olanı, işitmede basit duygu ama içten ilişkileri olanı Pythagoras anlama yetisine dayattı ve sabit belirlenimlerle amacına ulaştı.» (262.)

s. 265/266: Gök cisimlerinin hareketi - onların harmonisi - *şakıyan* gök kürelerinin bizce işitilemez harmonisi (Pythagorascılarda): Aristoteles. *De coelo*, 11, 13 (ve 9)[4] :

... «Pythagorascılar alevi merkeze yerleştirdiler; yeryüzü de bu merkezî cismin etrafında daire çizerek dönen bir yıldızdı...» Ama onlara göre bu alev güneş değildi... «Böylece onlar duyuların görüntüsüne değil, sebeplere dayanıyorlardı... Bu on küre»

on gezegenin on küresi yahut yörüngesi yahut hareketi: Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Saturn, Güneş, Ay, Dünya, Samanyolu ve karşıt dünya* (antipod?), yapmacık, ««yuvarlak sayı yüzünden», 10 yüzünden

«hareket eden herşey gibi ses çıkarırlar; ama her biri, hacminin ve hızının farkına göre değişik ton verir. Bunu mesafeler belirler; mesafeler, müziksel aralıklara göre birbiriyle harmonik ilişkidedirler. Bundan, hareket eden kürelerin (evrenin) harmonik sesi (müziği) doğar...»

---

* Gegenerde. (Lenin'de almanca)

Maddenin yapısına ilişkin işaretler!

Ruh üzerine Pythagorascılar şöyle düşündü: «ruh: güneş tozcukları» (s. 268) (= toz taneciği, atom) (Aristoteles. De anima, 1, 2)[5]

antik felsefede tozun (güneş ışınında) rolü

Ruhta-yedi daire (unsurlar), gökteki gibi.Aristoteles. De anima, 1,3 - s. 269.

Pythagorascılar: Makrokozmos ve mikrokozmos uygunluğu üzerine «tahminler», fantaziler

Burada da masallar; Pythagoras'ın (Mısırlılardan ruhun ölümsüzlüğü ve gezginliği öğretisini almış) kendisi hakkında, ruhunun başka insanlarda 207 yıl yaşamış olduğunu anlatması vbg. vbg. (271).

NB: Bilimsel düşüncenin *başlangıçlarının* din, mitoloji gibi fantazilerle bağlantısı. Ve şimdi! Aynı şey, aynı bağlantı, sadece bilimle mitoloji arasındaki orantı başka.

Yeniden Pythagoras'ın sayılar teorisi üzerine. «'Sayılar, onlar nerededirler? Mekâna yayılmışlar mı, idelerin gök kubbe-

NB

sinde kendi başlarına mı yer alıyorlar? Sayılar doğrudan nesnelerin kendisi değil; çünkü bir nesne, bir substans bir sayıdan çok başka şeydir, - bir cismin sayıya benzerliği yoktur.'» s. 254.

Alıntı Aristoteles'den mi? Metafizik[6] 1, 9 değil mi? Sextus Empiricus'dan mı? Belirsiz.

s. 279/280 - Pythagorascılar bir *aither* kabul ederler (... «Güneşten çıkan bir ışın kalın ve soğuk aither'e girer» vbg.).

Aither üzerinde binlerce yıl eski tahmin şimdiye kadar *tahmin* olarak kalmıştır. Ama bugün problemin çözümüne, aither'in bilimsel tanımlanmasına giden 1000 kat daha fazla *yol* hazırlanmıştır.[7]

ELEA OKULU

diyalektik nedir?

(a)

(b)

Elea Okulunu[8] incelerken Hegel *diyalektik* üzerine şunu söylüyor:

... «Burada» (Elea Okulunda)» diyalektiğin başlangıcını buluyoruz, yani düşüncenin kavramlar içinde saf hareketini: böylece, düşüncenin görünüşe yahut duyumlanan varlığa karşıtlığını, - kendi başına olanın, bu kendi başınalığının başka birşey için olma'ya karşıtlığını: ve nesnenin varlığında, onun kendi başına sahip olduğu çelişkiyi (aslî di-

yalektiği) buluyoruz...» (280.) Bir sonraki sayfaya bakın.*

Burada diyalektiğin temelde iki belirlenimi (iki işareti, iki karakteristik çizgisi, tanımlar değil, belirlenimler[9])** var:

a) «düşüncenin kavramlar içinde saf hareketi»;

b) «nesnenin» (kendi) «özündeki çelişkiyi» (açıklamak) (keşfetmek); «bu çelişkiye o» (bu öz) «kendi başına sahiptir *(aslî diyalektik)*».

Hegel'in bu «fragmanı» başka kelimelerle şöyle söylenebilir:

Genellikle diyalektik «düşüncenin kavramlarda saf hareketidir» (yani, idealizmin mistiği olmaksızın: insanın kavramları hareketsiz değil, ebedî hareket halindedirler, birbirine dönüşürler, birbiri içinden akarlar; böyle olmasalar yaşayan hayatı*** yansıtmazlar. Kavramların tahlili, onların incelenmesi, «onlarla iş görme sanatı» (Engels)[10], kavramların *hareketinin*, bağlantılarının, birbirlerine geçişlerinin incelenmesini herzaman gerektirir).

Özelliğinde diyalektik kendi başına nesne, öz, substrat, substans, - ve görünüş, «başkası için olmak» arasındaki karşıtlıkların incelenmesidir. (Burada da bir şeyin başka bir şeye geçişini, akışını görüyoruz: öz görünür.

diyalektik üzerine Hegel (bir önceki sayfaya bakın)

* Elyazmasındaki bir sonraki sayfa bu kitabın dizimindeki bir sonraki cümleyle başlıyor.

** Bestimmungen, keine Definitionen. (Lenin'de almanca).

*** Lenin «yaşayan hayat» deyimini kuruyan, soluk (örn. «idealizmin soluk çiçeği») hayatın karşıtı olarak kullanır (çev.).

Görünüş özseldir. İnsan düşüncesi tükenmezcesine görünüşten öze; sözgelimi, ilk düzenin özünden ikinci düzenin özüne vbg. *sona ermeden* derinleşir.

Asıl anlamında diyalektik *nesnelerin özündeki* çelişkilerin incelenmesidir: geçici, hareketli, akıcı, ancak belli sınırlarla ayrılan şeyler sadece görünüşler değildirler; nesnelerin özleri de böyledir.

kandırıcı bir karşılaştırma...

Sextus Empiricus şüphecilerin görüş açısını şöyle anlatıyor:

... «Pahalı birçok eşyanın bulunduğu bir eve gece karanlığında giren birkaç kişinin altın aradığını tasavvur edersek: her biri altın bulduğunu düşünecektir, ama gerçekten bulmuş olsa bile, bunu kesinlikle bilmeyecektir. İşte filozoflar da dünyaya böyle girerler, hakikati aramak için büyük bir eve girer gibi; onlar hakikate erişseler bile, erişmiş olduklarını hiç bilemeyeceklerdir...» (288/289.)

insan imajına uygun tanrılar

Xenophanes (Elealı) dedi ki:

«Öküzlerin ve aslanların sanat eserleri yapmak için insanlarınki gibi elleri olsaydı, onlar da tanrıların resmini yapar ve tanrılara kendi bedenlerinin şeklini verirlerdi...» (289/290.)

«Zenon'un özelleştiği konu diyalektiktir...»

«O... diyalektiğin başlatıcısıdır...» (302.)

«... hakikî *objektiv diyalektiği* de Zenon'da buluyoruz.» (309).

(310: Felsefe sistemlerinin çürütülmesi üzerine: «Yanlışın yanlış olduğunun gösterilmesi, onun karşıtının hakikat olması yü-

zünden değil, yanlışın kendisi için yapılmalıdır...»)

«Genellikle diyalektik a) dış diyalektiktir; bu hareket, bu hareketin kavranmasından ayrıdır; b) yalnız bizim muhakememizin hareketi değil, aynı zamanda nesnenin kendi özünden, yani içeriğin saf kavramından ileri gelen bir harekettir. Birincisi nesnelere bakmanın, onların sebeplerini ve yanlarını göstermenin bir tarzıdır; sıkı durur gibi görünen herşey sarsılır. Bütünüyle dışsal sebepler de olabilir ve Sofistlere gelince bu diyalektikten daha çok söz edeceğiz. Oysa diğer diyalektik nesnenin içten düşünülmesidir: nesne kendisi için, önsavsız, idesiz, gerekirliksiz, dış ilişkilere, kanunlara ve sebeplere bağlı olmadan ele alınır. Nesnenin içine girilir, o kendi başına gözlenir, belirlenimlerine göre onun üzerinde düşünülür. Bu düşünmede (sic!) o kendisini açar; karşıt belirlenimler taşıdığını ve böylelikle kendisini aştığını gösterir; bu diyalektiği öncelikle eskilerde buluyoruz. Dış sebeplere dayanarak çıkarımlar yapan sübjektiv diyalektik, şu kabul edilirse, geçerli olur: 'Haklı olanda haksız da vardır ve hatada hakikat.' Hakikî diyalektik, sanki nesnenin yalnız bir yanı bozukmuş gibi, nesnesine hiçbir şey arta bırakmaz; hakikî diyalektik kendisini onun tüm yapısı içinde çözer...» (s. 311.)

diyalektik

objektiv diyalektik

---

* Bu cümlede «bu hareket» kelimeleri iki defa geçtiğinden, Hegel'in bir önceki cümlesini de veriyoruz: «Önermeleri kanıttan elde edilen olağan bilim ideleriне göre, kanıt muhakemenin hareketidir, dolaylılığın sebep olduğu bir bağlantıdır.» (çev.)

* (Lat.) böylece, bu şekilde. (çev.)

Diyalektik sorunu ve bunun objektiv anlamı...

«Gelişim ilkesi» üzerinde 20. yüzyılda (hatta 19. yüzyılın sonunda) «herkes görüş birliğindedir.» - Evet ama bu yüzeysel, iyi düşünülmemiş, rastlantısal, dar kafalı «görüş birliği», hakikatin batırıldığı ve bayağılaştırıldığı türden bir görüş birliğidir. Herşey gelişiyorsa, bu demektir ki herşey bir durumdan başka bir duruma girmektedir, çünkü gelişim, bilindiği gibi, basit, genel ve ebedî *büyüme, çoğalma* (yahut azalma) vbg. değildir. - Böyle olunca, birincisi, evrim herşeyin meydana gelmesi ve göçüp gitmesi olarak tanımlanmasından *daha kesin,* birbirine geçiş olarak kavranmalı. - İkincisi, eğer *herşey* gelişiyorsa, bu gelişim düşüncenin en genel kavramlarında ve kategorilerinde de var mı? Eğer yoksa, o zaman düşünce varlıkla bağlantılı değildir. Eğer varsa, bu objektiv anlamda bir kavramlar diyalektiğinin ve bir bilgi diyalektiğinin olduğunu gösterir. +

NB

I. Gelişim ilkesi...

II. Birlik ilkesi...

+ Bundan başka, gelişimin genel ilkesi birleştirilmelidir, bağlanmalıdır, bütünleştirilmelidir doğanın, hareketin, maddenin, *evrenin birliği* ilkesiyle, vbg.

«... Zenon'un hareketi ele alışı herşeyden önce objektiv diyalektik idi...»

NB
Bu tersine çevrilebilir ve çevrilmelidir:

«... varolan herşeyin diyalektiği hareketin kendisidir»... Hareketin «duyusal kesinlik» olduğunu reddetmeyi Zenon hiç düşünmedi; sorusu yalnızca «onun» (hareketin) «haki-

kati» - (hareketin hakikiliği) üzerineydi (313). Diogenes'in (Sinoplu kinik) hareketi yürüyerek nasıl çürüttüğünü[12] ertesi sayfada bir fıkrayla anlatan Hegel devam ediyor:

sorun, bir hareketin olup olmadığı değil, hareketin kavramların mantığında nasıl ifade edilmesi gerektiğidir.[11]

... «Ama fıkra şöyle de devam ettirilir: bir öğrencisi bu çürütme yoluyla tatmin olunca Diogenes ona dayak atmış; çünkü öğretmen çürütme sebeplerini gösterdiğinden, öğrenci de kendi çürütmesini sebepleriyle göstermelidir. Demek ki insan duyuların kesinliğiyle yetinmemeli, kavramalı...» (314.)

Kötü değil! Fıkranın bu devamı nerden geliyor? Diogenes Laertius'da, VI, 39 ve Sextus Empiricus'da, III, 8 (Hegel, s. 314) böyle bir devam yok.[13] Hegel icat etmiş olmasın?

Zenon'da hareketin çürütülmesinin 4 çeşidi:

1. Bir hedefe doğru hareket eden şey önce bu hedefe giden yolun *yarısını* katetmelidir. Ve bu yarıdan önce bu *yarının yarısını*, vbg. *sonsuza kadar*.

Aristoteles karşılık verdi: mekân ve zaman sonsuzca bölünebilir (dünamei*) (s. 316), ama sonsuzca bölünmemiştir (energeia**). Bayle (Dictionnaire, t. IV, article Zenon[14]) Aristoteles'in cevabına pitoyable***

* imkân olarak.
** gerçeklikte.
*** acınacak bir şey.

diyor ve devam ediyor:
«... *si* l'on tirait une infinité de lignes sur un pouce de matière, on n'y introduisît une division, qui réduriat en infini actuel ce qui n'*ê* tait selon lui, q'un infini virtuel...»*
Ve Hegel yazıyor (317): «Buradaki *si* iyidir.»

> yani, sonsuz bölme *eğer* sonuna vardırılırsa!!

doğru!

... «Zaman ve mekânın özü harekettir, çünkü hareket genel olandır; hareketi kavramak demek: onun özünü kavramın formunda ifade etmek demektir. Olumsuzluğun ve sürekliliğin birliği olan hareket, kavram ve düşünce olarak ifade edilir; ama onlara öz olarak ne süreklilik ne de kesinti** atfedebilir...» (318.)

> «Kavramak, kavramların formunda ifade etmektir.» Hareket zaman ve mekânın özüdür. Bu özü iki temel kavram ifade eder: (sonsuz) süreklilik ve «kesinti» (= sürekliliğin olumsuzlanması, *süreksizlik*). Hareket süreklilik ile (zaman ve mekânın) süreksizliğin (zaman ve mekânın) birliğidir. Hareket çelişkidir, çelişkilerin birliğidir.

---

* «eğer bir madde parçası üzerine sonsuz sayıda çizgiler çizilirse, bununla, Aristoteles'e göre sadece mümkün olan bir sonsuzluğu gerçek bir sonsuzluğa çevirecek bir bölme yapılmış olmaz.
** Punktualität: kesinti, süreksizlik, noktalarla bölünme (çev.).

Ueberweg-Heinze «Hegel Aristoteles'i Bayle'a karşı savunuyor» demekte haksızdır: 10. baskı, s. 63 (§ 20).
Hegel hem şüpheciyi (Bayle) hem de anti-diyalektikçiyi (Aristoteles) çürütüyor.
Karşl. Gomperz. Les penseurs de la Grece, s...[15] (düşüncenin cesaretsizliği yüzünden) diyalektiği kabul etmeksizin çelişkilerin birliğinin zorlamayla *kabulü*...

2. Ahillevs kaplumbağaya yetişemeyecek.
«Önce 1/2» vbg. sonsuza kadar.

Aristoteles'in cevabı: eğer «sınırları aşmasına» izin verilirse Ahillevs kaplumbağaya yetişecektir» (s. 320)*.

Ve Hegel: «Bu cevap doğrudur, herşeyi içerir» (s. 321) - çünkü gerçeklikte yarı yol (belli bir safhada) buradaki «sınırdır»...

... «Hareketten genellikle konuştuğumuzda deriz ki: cisim bir yerdedir ve sonra başka bir yere gider. Cisim hareket ettiğinden, artık birinci yerde değildir, ama henüz ikinci yerde de değildir; iki yerden birisinde olsa, durur. Cismin iki yer arasında olduğu söylenirse, bununla hiçbir şey söylenmiş olmaz; çünkü o iki yer arasında da bir yerde olur; böylece aynı güçlükle karşılaşılır. Hareket etmek demek: bu yerde olmak ve aynı zamanda olmamak demektir; bu, mekân ve zamanın sürekliliğidir, - ve hareketi mümkün kılan da budur.» (s. 321/322.)

Çernov'un Engels'e itirazlarıyla karşılaştırın[16]

NB

doğru!

Hareket bir cismin belli bir anda belli bir yerde bulunması ve bunu izleyen baş-

ka bir anda başka bir yerde bulunmasıdır - Hegel'in *bütün* «metafizikçi» hasımlarını izleyen Çernov'un tekrar edip durduğu itirazı budur (onun Felsefe İncelemeleri'ne bakınız).

Bu itiraz *doğru değil:* (1) hareketin sonucunu tasvir ediyor, hareketin *kendisini* değil; (2) hareketin *imkânını* göstermiyor, içermiyor; (3) hareketi, durma durumlarının toplamı, bağlantısı olarak açıklıyor, yani (diyalektik) çelişki bu itirazla ortadan kaldırılmıyor, sadece örtülüyor, kenara itiliyor, gizleniyor, perdeleniyor.

doğru!

«Güçlük çıkaran daima düşüncedir, çünkü düşünce parçalara ayrılan bir nesnenin gerçeklikte bağlı kalan unsurlarını birbirlerinden uzaklaştırır.» (322).

Sürekli olanı kesintiye uğratmadan, yaşayanı basitleştirmeden, kabalaştırmadan, parçalara ayırmadan, cansızlaştırmadan hareketi tasavvur edemeyiz, ifade edemeyiz, ölçemeyiz, yansıtamayız. Hareketin düşünceyle yansıtılması daima bir kabalaştırma, cansızlaştırmadır - ve yalnız düşünceyle değil, duyumla yansıtma da, ve yalnız hareketin değil, *her* kavramın yansıtılması da böyledir.

Diyalektiğin özü işte burada yatar. İşte bu *öz* şu formülle de ifade edilir: karşıtların birliği, aynılığı.

3. «Uçan ok durur.»

Ve Aristoteles'in cevabı: yanılgının kaynağı« zamanın şimdilerden ibaret ol-

duğunun (ek ton nün) kabulüdür» s. 324.

4. 1/2 iki katına eşittir: duran bir cisme göre ölçülen hareket ve *karşı* yönde giden bir cisme göre ölçülen hareket. Zenon üzerine paragrafın sonunda Hegel onu Kant'la karşılaştırıyor (Kant'ın *antinomileri* «Zenon'un burada yapmış olduğundan daha fazla birşey yapmazlar»).

Elea diyalektiğinin genel sonucu:

«'Yalnız bir-olan hakikattir; başka hiçbir şey hakikî değildir; Kant'ın felsefesinin sonucu gibi: 'Biz yalnız görünüşleri biliriz.' Genellikle aynı ilkedir bu.» (s. 326).

Ama bir fark da var.

«Kant'da dünyayı mahveden, düşünsel-olandır*; Zenon'a göre dünya kendi başına ve kendisi için görünüştür, hakikî değildir. Kant'a göre kötü olan şey düşüncemiz, düşünsel eylemimizdir; düşüncenin aşırı alçakgönüllülüğü, bilgide tutunacak bir şeyin kalmaması...» (327.)

Elealıların devamı Levkippos'da ve *Sofistler*'de...

Kant ve onun (sübjektivizmi, şüphecileği, vbg.)

HERAKLEİTOS'UN FELSEFESİ

Zenon'dan sonra (? o Herakleitos'dan *sonra* mı yaşamıştı?)[17] Hegel Herakleitos'a geçiyor ve diyor ki:

«O» (Zenon'un diyalektiği) «bu kadarıyla sübjektiv diyalektik diye de adlandırılabilir, çünkü düşünen süjeye dayatılıyor ve bu diyalektikten, bu hareketten yoksun kalan

* Hegel'in kellmesi: das Gelstige (çev.)

Bir, soyut aynılık oluyor...» (328.)*

ama daha önce - d.a., s. 309 daki alıntıya bakın - Zenon'da *objektiv* diyalektiğin olduğu söylendi.** Burada çok ince bir «distinguo»*** var. Aşağıdakiyle karşl.:

NB

NB

«Diyalektik a) dış diyalektiktir; nesnenin ruhunu açığa çıkarmaksızın bir aşağı bir yukarı akıl yürütme; b) nesnenin iç diyalektiği, ama süjenin düşüncesi içine kapanan (NB) diyalektik; c) Herakleitos'un objektivliği, yani diyalektiğin kendisini ilke olarak kavramak.» (328.)

a) sübjektiv diyalektik
b) diyalektik nesnededir, ama *ben* bunu bilmez, bu belki görüntü - dür, sadece görünüştür, vbg.
c) tüm varolanların ilkesi olarak tamamlanmış objektiv diyalektik.

(Herakleitos'da): «Kara parçasını buradan görüyoruz; Mantığımda Herakleitos'dan almadığım hiçbir önerme yoktur.» (328.)

NB

«Herakleitos, herşey oluştur, der; bu oluş ilkedir. Anlatımı şundadır: varlık hiçlik kadar azdır...» (s. 333.)

---

* Hegel'in bir sonraki cümlesi: «Süjedeki hareket olarak diyalektiğin varlığından sonraki adım, diyalektiğin kendisinin zorunlulukla objektivleşmesidir.» (çev.)

** Hegel'in daha önce (s. 313) söylediği ve Lenin'in yukarda kısaca aktardığı cümle: «Aristoteles (Fizik, vı. 9) bu diyalektiği daha da açıklar; Zenon hareketi öncelikle objektiv diyalektik olarak ele aldı.» (çev.)

*** distinguo: ayırıyorum, ayrım (çev.)

«Varolmanın ve varolmamanın hakikatten yoksun soyutlamalar olduğu, ilk hakikatin ancak oluşta bulunabileceği gerçeğinin kavranması, derin bir kavrayıştır. Anlama yetisi bunların her birinin hakikî ve geçerli olduğu ayrımını yapar; ona karşı akıl, birini diğerinde kavrar; birinde, o birin kendisinin başkasının (NB «kendisinin başkası») içerildiğini bilir, - ve böylece Bütün ve Mutlak, oluş diye belirlenmelidirler.» (334.)

«Aristoteles (De mundo[18], c. 5) örn. diyor ki, Herakleitos genellikle 'bütünü ve bütün olmayanı', (parça)... örtüşeni ve çatışanı, uyumluyu ve uyumsuzu birbirine bağladı; ve herşeyden (karşıtlardan) bir - olan ve bir - olandan herşey.'» (s. 335.)

Platon «Sümposion» da[19] Herakleitos'un görüşlerini (d.a. müziğe uygulananı: harmoni karşıtlardan oluşur) ve «müzikçinin sanatının çeşitlide bir» olduğu sözlerini aktarır.

Hegel bunun Herakleitos'la çelişmediğini yazıyor* (336.), çünkü çeşitlilik harmoninin özüdür:

«Bu harmoni mutlak oluştur, değişimdir - başka türlü olmak değil; şimdi bu, sonra başka birşey olmak değildir. Esas olan, her değişik, özel şeyin bir başkasından değişik olmasıdır, ama bu herhangi bir şeyden soyut başkalık değil, *kendisinin* başkalığıdır; her özel şey, kavramında kendisinin başkalığı içeriliyorsa varolabilir...»

Çok doğru ve önemli: *kendisinin* başkası olarak «başka», *kendisinin* karşıtına doğru gelişim

* «Platon, Eryximahos'un ağzından Herakleitos'u eleştirir: 'harmonide uyumsuzluk vardır, o karşıtlardan doğar; harmoni yükselmenin ve alçalmanın farklı olmasından değil, onların müzik sanatıyla birleştirilmesinden doğar.' Ama bu sözler, aynı şeyi kasteden Herakleitos'la çelişmez.» (336.) (çev.)

«Tonlarda da böyledir; tonlar değişik olmalı, ama öyle ki, birleşik de olabilmeli...» (336.) s. 337: d. a. Sextus Empiricus (ve Aristoteles) ...«en iyi tanıklar» diye anılıyorlar...

Herakleitos, «zaman ilk cisimsel varlıktır» demişti» (Sextus Empiricus) - s. (338.) cisimsel* - «yersiz» ifade (belki şüpheci** bunu seçmiş (NB) *ola* (NB)) - oysa zaman «ilk duyumsal varlıktır»...

«Zaman, algılanan saf oluştur...» (338.)

Herakleitos'un alevi bir oluşum olarak düşünmesi üzerine Hegel: «Alev fiziksel zamandır; alev şu mutlak duraklamamadır (340) -ve Herakleitos'un doğa felsefesi üzerine devam ederek:

... «O» (doğa) «kendi başına oluşumdur.» (344)» «... doğa hiç duraklamayandır ve bütün-olan, birinden öbürüne, bölünüşten birliğe ve birlikten bölünüşe geçendir...» (341).

«Doğayı kavramak demek: *onu* oluşum olarak belirtmek demektir...» (339.)

Doğa bilimcilerinin sığlığı burada kendini gösterir:

NB ... «Onları» (doğa bilimcilerini) «dinleyecek olursak, yalnız gözlerler, gördükleri şeyi anlatırlar; ama bu doğru değildir, çünkü onlar dolaysızca görülen şeyi kavramla bilinçsizce değiştirirler. Çatışma, gözlem ile mutlak kavramın karşıtlığında değil, sınırlı ve çakılı kavramla mutlak kavram arasındadır. Onlar değişimleri varolmayan şeyler diye gösteriyorlar...» (344/345.)

NB «... Su, oluşumunda bölününce, oksijeni

---

* körperlich. (Lenin'de almanca)

** 'Şüpheci' ile Hegel Sextus Empiricus'u kastediyor. (çev.)

ve hidrojeni ortaya çıkarır: - 'Bunlar oluşmadılar, önceden böyleydiler, suyu meydana getiren parçalar olarak zaten vardılar.'» (346.) (Hegel doğa bilimcilerini taklitle böyle taşlıyor)...

«Algının ve tecrübenin tüm ifadelerinde olduğu gibi, insan konuşur konuşmaz bir kavram varolur, engellenemez, bilinçte yeniden doğar, - genelliğin ve hakikatin izini hep taşır.»

Çok doğru ve önemli - Engels doğa bilimlerinin sonuçlarının kavramlar, kavramlarla iş görme sanatı olduğunu, bu sanatın doğuştan verilmediğini, doğa biliminin ve felsefenin 2000 yıllık gelişiminin sonucu olduğunu yazarken, daha popüler bir biçimde tekrar ettiği işte buydu.[20]

Doğa bilimcilerinin değişim kavramını kavrayışları sığdır ve diyalektiği hiç anlamıyorlar.

... «sonsuzluğun doğasını ilk anlatan ve doğayı kendi başına sonsuz olarak, yani onun özünün oluşum olduğunu ilk kavrayan gene o» (Herakleitos) «dur»... (346.)

«Zorunluluk kavramı» üzerine-karşl. s. 347. Herakleitos hakikati «duyumların kesinliği»nde göremiyordu - hakikati «zorunlulukta» (heimarmene) - ((logos)) görebiliyordu.*

«*mutlak dolaylılık*» (348.) («mutlak bağlantı») || NB

---

* heimarmene: nasib, kader; logos: sõz, akıl, düzen. (çev.)

NB

Zorunluluk = «varlığın genelliği» (varlıkta genellik) (bağlantı, «mutlak dolaylılık»)

«Akla dayananı, hakikati, bildiğim şeyi nesnel olandan edindiğim kadar, duyusal, tek, belirli ve var olandan da edinirim. Ama aklın kendi içinde bildiği, zorunluluktur yahut varlığın genelliğidir; bu hem düşüncenin hem de evrenin özüdür.» (352.)

LEVKİPPOS

Tarihte felsefenin gelişimi mantıksal felsefenin gelişimine «uygun düşmelidir»(??)[21]

368: «Tarihte felsefenin gelişimi, mantıksal felsefenin gelişimine uygun düşmelidir; fakat mantıksal felsefede tarihteki gelişimde bulunmayan yerler olmalıdır.»

Burada çok derin ve doğru, temelde materyalist bir düşünce var (gerçek tarih zemindir, temeldir, bilincin *iz*lediği varlıktır).

Levkippos atomların «cisimselliklerinin küçüklüğü yüzünden» görülemeyeceklerini söyler (369) — oysa Hegel bunun bir «kaçamak söz» olduğu (ib.), «Birin» görülemeyeceği, «Birin ilkesinin» «bütünüyle ideel» (370) ve Levkippos'un em«pirist» değil, idealist olduğu cevabını veriyor.

((?? kendisine yontuyor
idealist Hegel
belli ki, kendisine yontuyor.))

[Hegel Levkippos'u zorla kendi mantığına sokuyor, Levkippos'da bulduğu kendisi-için-varolmak* ilkesinin (368) önemi ve «yüceliği» üzerinde ayrıntılara giriyor. Bu onu kendisine yonttuğu izlenimini kısmen veriyor.]**

Ama bunda bir tutam hakikat var: ayrılmışlığın incelimi ("unsuru"); ardardalığın kesintisi; çelişkilerin denkleşmesi unsuru; sürekliliğin kesilmesi — atom, bir. (karşl. 371 ve sonrası) — «Bir-olan ve süreklilik karşıtlardır»...

Hegel'in mantığı verilmiş biçimiyle *uygulanamaz;* olduğu gibi *alınamaz.* Mantıksal (gnoseolojik) incelimler ayrılmalı ve o *ideler mistiğinden*** arındırılmalıdır: bu henüz büyük bir iş.

«Demek ki atomistik dünyanın yabancı bir varlık tarafından yaratılışı ve korunuşu düşüncesine genellikle karşıdır. Doğa bilimi ilkin atomistikte kendisini dünyanın bir temele dayandığı düşüncesinden kurtulmuş hisseder. Çünkü doğa başka bir şey tarafından yaratılmış ve korunmuş olarak düşünülürse, o zaman onun kendi başına varolduğu değil, kavramının kendi dışında olduğu düşünülür; yani temeli ona yabancıdır, kendi başına bir temele sahip değildir, o ancak başka birinin iradesi bakımından anlaşılabilir, — böyle olunca da o rastlantısaldır, zo-

materyalizm (Hegel kelimeden korkuyor: bana dokunma)[22] karşısında atomistik

* Fürsichsein. (Lenin'de almanca)
** Lenin elyazmasında bu satırların üstünü çizmiştir.
*** Ideenmystik. (Lenin'de almanca)

runluluktan, kendi başına kavramdan yoksundur. Oysa atomistiğin düşüncesinde doğanın kendi başınalığı vardır, yani düşünce kendisini doğada bulur...» (372/373.)

NB Levkippos'un atomistiğinin — Diogenes Laertius'a göre, IX. § 31-33 — sunuluşunda, atomların girdabında (dinen)* Hegel ilginç birşey bulmuyor ("ilginç değil" ... "boş görüşler", "bulanık, karışık tasavvurlar" — s. 377 ve sonrası).

Hegel'in körlüğü, idealistin tek yanlılığı!!

DEMOKRİTOS

Hegel Demokritos'a üvey ana muamelesi yapıyor, hepsi s. 378-380! Materyalizmin ruhuna idealistin tahammülü yok!!

Demokritos'un sözleri aktarılıyor (s.379):

«Sıcaklık sanıya (nomo) göredir; soğukluk sanıya göredir; renk, tatlı ve acı da sanıya göredir; yalnız bölünemez olan ve boşluk hakikate (etee) göredir.» (Sextus Empiricus, Adversus Mathematicos, VII, § 135.)[23]

Ve sonuç çıkarılıyor:

... «Şu kadarını görüyoruz ki, Demokritos kendi başına varolma ve başkası için varolma ayrımını daha belirgin ifade etmiştir...» (380.)

---

* Diogenes Laertius (s. 235) «vertiginem» — Latince çevirisi (Lenin'in notu).

Bununla «kötü idealizme kapı pencere açılır,» — *benim* duyumum, *benim*ki»...

... «Duyumlamada duyumların kavramsız kalan çok çeşitliliği belirtiliyor; bu çok çeşitlilikte aklın yeri yoktur ve idealizm bununla daha fazla ilgilenmez.»

«kötü idealizm» (*benim* duyumum) karşı. Mach[24]

E. Mach'a karşı Hegel...

ANAXAGORAS'IN FELSEFESİ

Anaxagoras. Nûs* — «dünyanın ve bütün düzenin sebebi» (381), ve Hegel açıklıyor:

... «objektiv düşünce... dünyada akıl, doğada da — yahut, doğada genel olan cinslerden sözederiz. Bir köpek bir hayvandır, bu onun cinsidir, substansıdır; — köpeğin kendisi budur. Bu yasa, bu anlayış, bu akıl doğanın içinde bizzat vardır, o doğanın özüdür; doğa, insanların iskemle yapması gibi dıştan şekillendirilmez.» (381/382.)

«Nûs... ruhla aynıdır» (Anaxagoras üzerine Aristoteles) — s. 394.

NB

cins kavramı «doğanın özüdür», yasasıdır...

ve...** doğadaki genellikten *ruha*, objektivden sübjektive, materyalizmden idealizme bu *sıçramanın* açıklanışı. C'est ici que ces extremês se touchent (et se transforment!).***

---

* akıl.

** Lenin'in elyazmasında buradaki bir kelime okunamamıştır.

*** Bu karşıtların birbirine değdiği (ve dönüştüğü!) yer burasıdır.

Anaxagoras'da homoiomere[25] (cismin tümünde olduğu gibi aynı cinsten parçacıklar) üzerine Hegel yazıyor:

dönüşüm (bunun anlamı)

«Dönüşüm çift anlamda alınmalı, varoluşa göre ve kavrama göre...» (403/404.) Örneği, denir ki su ortadan kaldırılabilir — taşlar kalır; mavi renk kaldırılabilir, kırmızı vbg. kalır.

«Oysa bu, varoluşa göredir; kavrama göre ise onlar sadece birbirine geçerler, bu içten zorunluluktur.» Tıpkı akciğerleri mahvetmeden canlı bedenden yüreğin tek başına çıkarılmaması, vbg.

«Doğa da ancak birlik içinde varolur; tıpkı beyinin ancak diğer organlarla birlikte varolması gibi» (404),

bazıları dönüşümü nitelikçe belirlenmiş küçük parçacıkların varlığı ve onların çoğalması (yahut azalması) [birleşme ve ayrılma] anlamında kavrıyorlar. Diğer kavrayış (Herakleitos) — *birisinin* bir *başkasına* dönüşümü (403).

Hegel'de varoluş ve kavram ayrımı az çok şöyle: tek olarak ele alınan, bağlantısından koparılan olay (varlık); ve bağlantı (kavram), karşılıklı ilişki, zincirleme birleşim, yasa, zorunluluk.

415: ... «Nesnelerin kendi başlarına ve kendileri için olmaları kavramdır...»

Hegel otun hayvan için amaç, hayvanın da insan için amaç vbg. olmasından sözediyor ve sonuca varıyor:

«Bu kendi içinde tamamlanmış bir dairedir; ama onun tamamlanmışlığı aynı zaman-

da başka bir daireye geçiştir; — bir girdap, girdabın içine doğru dönen orta nokta, kendisini yutan daha geniş bir dairenin çemberinde dolaysızca vardır...» (414).

Buraya kadar eskiler az-şey vermişlerdi: «Genellik zayıf bir belirlenimdir, geneli herkes bilir; ama onu öz olarak bilmez.» (416.)

NB: «öz» olarak «genel»

... «Burada ise bilincin varlıkla ilişkisinin daha belirgin gelişmesi, bilginin yapısının hakikatin bir bilgisi olarak gelişmesi başlıyor.» [417.] «Akıl, özü düşünce olarak ifade edecek kadar ilerlemiştir.» (418.)

«bilginin yapısının gelişimi»

«Genelin bu gelişiminde öz dosdoğru bilincin yanına geçer; bunu Sofistlerin pek aşağılanan bilgeliklerinde görüyoruz.» (418.)

((I. cildin sonu.)) II. cilt Sofistlerle başlıyor.

XIV. CİLT.
FELSEFE TARİHİNİN İKİNCİ CİLDİ

SOFİSTLERİN FELSEFESİ[26]

Sofistlerle ilgili olarak Hegel, sofistiğin her uygar kültürde, bizimkinde de, ortak bir unsur taşıdığı düşüncesini ağzında ayrıntılarıyla çiğner, yani *kanıtlar* ve karşı kanıtlar* getirmek — «yansıtıcı çıkarım»; — *herşeyde* çok çeşitli görüş noktaları bulmak ((sübjektivizm — objektivizmin olmaması)). Protagoras'ı ve onun ünlü tezini (insan tüm nesnelerin ölçüsüdür) ele alırken Hegel onunla Kant arasında bağlantı kurar:

Protagoras ve Kant

> ... «İnsan herşeyin ölçüsüdür, — insan, yani genellikle süje; demek ki varolanlar benden ayrı değil, benim bilgim için vardırlar — esasında bilinç nesnel olanın içeriğinin üreticisidir, ve bu nedenle sübjektiv düşünce temelde eylemlidir. Ve bu en modern felsefeye kadar gelen bir görüştür; Kant yalnız görünüşleri bildiğimizi söyler, yani bize objektiv, gerçek gibi görünen şey, ancak bilinçle ilişkisinde böyledir ve bu ilişki olmazsa o şey varolmaz...» (31.)

---

* **Gründen** und Gegengründen. (Lenin'de almanca)

İkinci «unsur» objektivizmdir [genel olan) * «o benim tarafımdan konmuştur, ama o benim tarafımdan konulmaksızın, kendi başına da objektiv geneldir...»

Bu «relativlik»** (32). «Herşeyin yalnız relativ hakikati vardır» (33) göre.

Sofistlerin relativizmi Protagoras'a

...«Kant'ın phainomenon'u bu belirlenimleri ilkin bizim duygularımızla, bizim aracılığımızla edinen dıştan bir itilimden, bir x'den, bir bilinmeyenden başka bir şey değildir.
Bizim bir şeye soğuk başka bir şeye de sıcak dememizin objektiv bir sebebi olsa bile, gene de onların kendi içlerinde ayrılığı olması gerektiğini söyleyebiliriz; oysa sıcaklık ve soğukluk önce bizim duyumumuzdadırlar, aynı tarzda nesneler de, vbg... böylece tecrübeye fenomen adı verildi.» (34.)

Kant ve sofistler ve fenomenolojizm à la Mach[27]
NB

«Dünyanın bir görünüş olması, sadece bilinç için varolması ve böylece de varlığının sadece bilinç için relativ olması bakımından değildir; o kendi başına da görünüştür.»

sadece relativizm değil

«Bu şüphecilik Gorgias'da çok daha derinlere indi...» (35.)

şüphecilik

...«Onun *diyalektiği*...» sofist Gorgias'ın [birkaç defa: S. 36, aynısı s. 37].

NB

---

* das Allgemeine. (Lenin'de almanca)
** Diese Relativität. (Lenin'de almanca)

Tiedemann, Gorgias'ın «sağduyu»dan daha ileri gittiğini söyledi. Ve Hegel bunu alaya alıyor: *her* felsefe «sağduyu»dan *ileri* gider, çünkü sağduyu felsefe değildir. Copernicus'dan önce dünyanın döndüğünü söylemek sağduyuya *karşıydı*.

«sağduyu» üzerine Hegel

«Bu» (sağduyu) «bir devrin düşünce tarzıdır ve o devrin bütün önyargılarını taşır.» (36.)

sağduyu = devrin önyargıları

Gorgias (s. 37): 1) Hiçbirşey var olmuyor. Hiçbirşey yok.
2) Varolsa bile bilinemez.
3) Bilinse bile, bilinen bildirilemez.

... «Gorgias onların» (varlığın ve hiçliğin, onların birbirini aşmasının) «kaybolan unsurlar olduklarının bilincindedir; bilinçsiz düşünmede de bu hakikat vardır, ama o bunu hiç bilmez...» (40.)

«Kaybolan unsurlar» = Varlık ve Hiçlik.
Diyalektiğin güçlü bir belirlenimi bu!!

Gorgias, «mutlak realizm» (ve Kant)

... «Gorgias a) mutlak realizme karşı haklı bir polemik yapıyor; mutlak realizm, kavrama dayanması nedeniyle, nesnenin kendisini ele geçirdiğini sanıyor, ama elinde tuttuğu sadece relativ bir nesnedir; b) modern zamanların kötü idealizmine düşüyor: 'Düşünülen şey herzaman sübjektivdir ve bu nedenle o varolan bir şey değildir, çünkü varolan bir şeyi düşünce yoluyla düşünülen şeye dönüş-

türürüz'...» (41.)

(ve daha aşağıda (s. 41 ve sonr.) *Kant'*-dan bir daha sözediliyor.)

Gorgias'ı açıklamaya devamla: «O temel sorulara bir «ya — ya da» sorusunu yerleştiriyor.* «Fakat hakikî diyalektik bu değildir; nesnenin herzaman zorunluca bir belirlenimin içinde olduğunu, kendi başına ve kendisi için olmadığını kanıtlamak gerekirdi. Nesne yalnız o belirlenimler içinde kendisini açar, ama bundan nesnenin yapısı üzerine henüz hiçbirşey elde edilmez.» (39.)**

nesnenin kendisindeki diyalektik

Gorgias üzerine daha tamamlayıcı açıklamalar:

Onun görüşünün sunuluşunda, varolanın iletilemezliği, bildirilemezliği:

«Varolanı ifade etmesi gereken sözler, varolan değildirler; iletilen, varolan değil, sadece sözlerdir.» (Sextus Empiricus. Adversus Mathematicos. VII. § 83/84) — s. 41 — diyor ki Hegel: «Varolan, varolmayan olarak da kavranıyor, ama kavranması onu genelleştirmek içindir.»

... «*Bu* tek-olan ifade edilemez...»

NB

karşl. Feuerbach[28]

Her kelime (söz) söylendiği anda ge-*nelleştirir*
karşl. Feuerbach[29]

Duyular gerçekliği gösterir; düşünce ve kelime genelliği.

---

* Örneği, varolma ve varolmama, başlama ve başlangıçsız olma Gorgias'da kesin ayrımlardır (tam disjunksiyon) (çev.)

** Gorgias'ın felsefesi üzerine bu ve bundan sonraki alıntıyı Lenin az aşağıya, Sokrates bahsine toplubakışına koymuştur.

Sofistler üzerine paragrafların son kelimeleri: «Böylece sofistler diyalektiği, genel felsefeyi de konu edindiler, ve onlar derin düşünürler idiler...» (42.)

SOKRATES'İN FELSEFESİ

Sokrates — «dünyaca ünlü kişi» (42), antik felsefede «en ilginç kişi» (ib.) — «düşüncenin sübjektivliği» (42) [«Kendi bilincinde olmanın özgürlüğü» (44)].

«Diyalektiğin ve sofistiğin belirsizleştiği yer burasıdır; objektiv olan kaybolur»: sübjektiv olan rastlantısal mıdır yahut onda («onun kendinde») objektiv ve genel olan var mıdır? (43.)*

«Hakiki düşünce o şekilde düşünür ki, içeriğinin sübjektivliği objektivliğinden daha çok değildir» (44) -- Sokrates ve Platon'da yalnız sübjektivliği değil («Sonuç yargısının bilince dayatılması onun» — Sokrates — «ve sofistlerin ortak yanıdır»), — aynı zamanda objektivliği de görüyoruz.

NB

«Objektivliğin burada» (Sokrates'de) «anlamı, dışa ait objektivlik değil, kendi başına ve kendisi için varolan genelliktir» (45)

Kant

— id. 46: «dışa ait objektivlik değil, düşünsel genellik...»**

Ve iki satır aşağıda:

---

* Elyazmasında «Gorgias'ı açıklamaya devamla...» kelimelerıyle başlayan Gorglas'ın felsefesi üzerine alıntı burada yer alıyor. (Bir önceki sayfaya bakın.)

** Hegel'in son iki kelimesi: geistige Allgemeinheit (çev.)

«Kant'ın ideali, kendi başına objektiv- olan değil, görünüştür...»

Sokrates, yöntemine *«ebelik zanaatı»*• derdi (s. 64) — (anasından almış), ((Sokrates'in anası ebeydi)) — düşüncenin doğumuna yardım için. akıllıca!

Hegel'in örneği: oluşun••ne demek olduğunu herkes bilir, ama «oluşta varlık ve hiçliğin olduğunu» tahlil ederek (yeniden düşünerek)••• bulursak, şaşar kalırız — «öyle büyük» bir «fark» (67.) Oluş = Hiçlik ve Varlık••••

Menon (Platon'un «Menon»u)[30] Sokrates'i, kendisine dokunanları «uyuşturan» bir elektrik balığına benzetti (69): o da «uyuşmuş» ve cevap verebilecek durumda değil.••••• très bien dit!!•••••••

«... bende hakikat, hak olarak geçerli olması gereken, ruhumun ruhudur.•••••• Ruhun böylece kendisinden türeterek yarattığı, böylece geçerli kıldığı, onun tutkularından, çıkarlarından, hoşlanmalarından, keyfinden, amaçlarından, eğilimlerinden vbg. değil, genel olandan, geneli eyleyen ruhtan gelmelidir. Tutkular vbg. de elbette 'doğanın içimize ektiği', içte olan şeylerdir, ama onlar yalnız doğal bir tarzda bize aittirler...»
(74/75.)

• Hebammenkunst. (Lenin'de almanca) / Gr.: tehne maievtike (çev.)
•• Werden. (Lenin'de almanca)
••• reflektierend. (Lenin'de almanca)
•••• Werden = Nichtsein und Sein. (Lenin'de almanca)
••••• Elyazmasında «Gorgias üzerine daha tamamlayıcı açıklamalar...» kelimeleriyle başlayan Gorgias'ın felsefesi üzerine alıntı burada yer alıyor.
•••••• Hegel'de: Geist von meinem Geiste. (çev.)
••••••• çok iyi söylenmiş!!

Akıllı idealizm akıllı materyalizme aptal materyalizmden daha yakındır.

Akıllı idealizm yerine — diyalektik idealizm; aptal yerine — metafizik, gelişmemiş, cansız, kaba, hareketsiz.

NB

İşlenmesi gereken:

Plehanov felsefe (diyalektik) üzerine belki 1000 sayfa yazdı (Beltov + Bogdanov'a karşı+Kantçılara karşı+temel sorunlar vbg. vbg.)[31]. Bunların arasında büyük Mantık üzerine, onunla, onun idesiyle (yani, *temelde* felsefî bilim olarak diyalektikle) bağlantılı nil!!*

İncelim!

Protagoras: «İnsan tüm nesnelerin ölçüsüdür.» Sokrates: «Düşünen insan tüm nesnelerin ölçüsüdür.»(75.)

Xenophon «Memorabilia» da Sokrates'i Platon'dan daha iyi, daha doğru, daha sadık tasvir etti.[32] (s. 80/81.)

SOKRATİKLER

Sofizmlere ilişkin olarak «küme» ve «dazlak» üzerinde Hegel nicelikten niteliğe ve tersine geçişi tekrarlıyor: diyalektik (s. 139/140).[33]

---

* hiçll [«hiçbirşey yazmadı» anlamında, çev.]

143/144: Daha ayrıntılı: «Dil, özünde yalnız geneli ifade eder; ama kastedilen özel, tek olandır. Bu nedenle, kastedilen şey dille anlatılamaz.» («Bu»? En genel kelime.)

O kimdir? *Ben*. Her insan bir bendir. Duyusal *o*lan?* Bu bir *genel* dir, vbg. vbg. «Bu»?? Herşey bir «bu» dur.

Tek-olan neden adlandırılamasın? Verilmiş cinsin (masa) bir nesnesi, bir «bu» sayesinde diğerlerinden ayrılır.

«Felsefe yaparken genel öylesine geçerli kılınmalı ki, yalnız genel ifade edilebilsin ve kastedilen şey, bu, hiç ifade edilemesin — zamanımızın felsefî kültürünün henüz erişemediği bir bilinç ve düşünce.»

Hegel Yeni Çağın şüpheciliğini de buna dahil ediyor — Kant? ve «duyumsal kesinliğin hakikat olduğunu» ileri süren diğerleri.

Çünkü duyusal olan «bir geneldir» (143.)

Böylece Hegel diyalektik materyalizmden *başka* her materyalizme vuruyor. NB

NB

Adlandırmak? — ama ad rastlantıdır ve *şeyin kendisini*** ifade etmez (tek olan nasıl ifade edilmeli?) (144).

---

* Das Sinnliche? (Lenin'de almanca)

** Sache selbst (Lenin'de almanca)

Hegel ve diyalektik materyalizm

Hegel bir felsefe olarak materyalizmin imkânsızlığına «inanmış», bunu ciddî düşünmüştü, çünkü felsefe düşüncenin, *genelin* bilimidir ve genel-olan, düşüncedir. Burada o, «kötü» idealizm dediği sübjektiv idealizmin aynı hatasını tekrar etti. Objektiv (ve daha da fazlası, mutlak) idealizm zigzaglarla (ve bir takla atarak) materyalizme *çok yaklaşmıştı*, hatta kısmen *ona dönüşmüştü.*

Kirenelilerin bilgi teorisinde duyum...

Kireneliler[34] duyumu hakikat olarak anladılar; «hakikat duyumda *bulunan* değil, onun içeriği değil, kendisidir.» (151).

«Kirene okulunun birinci ilkesi hakikatin ve iyinin ölçütü olması gereken duyumdur...» (153.)

««Duyum belirlenmiş tekdir» (154); ama düşünce ona katılırsa, genel ortaya çıkar ve «basit sübjektivlik» kaybolur.

NB* Kireneliler ve Mach ve Şirketi

Mach ve Şirketinin fenomenologları *genellik*, «yasa», «zorunluluk» vbg. sorunlarda *kaçınılmazcasına* idealist olurlar.

Başka bir Kireneli, Hegesias, «duyumun ve genelliğin bu örtüşmezliğini» (155) «kavradı»...

---

* Krşl. Ueberweg - Heinze, § 38, s. 122 — ve Platon'un «Theaitetos»unda da onlar üzerine [35]. Onların (Kireneliler) şüphecilliği ve sübjektivizmi. (Lenin'in notu)

Onlar bilgi teorisinin ilkesi olarak duyum ile ethiğin ilkesi olarak duyumu birbirine karıştırıyorlar. Buna NB. Fakat Hegel bilgi teorisini *ayrı tuttu.*

PLATON'UN FELSEFESİ

Platon'un filozofların devleti nasıl yönetmeleri gerektiği planı üzerine[36]:

«... tarihin zemini felsefenin zemininden başkadır...»

... «Eylemin ne olduğu bilinmeli: eylem süjenin kendisinin belli amaçlar için çabasıdır. Bütün bu amaçlar ideyi ortaya çıkarmada sadece araçtırlar, çünkü *o* mutlak kudrettir.» (193.)

Tarihte özel amaçlar «ideyi» yaratırlar (tarihin yasası)

Platon'un ideler öğretisi üzerine:

«duyu algısı hiçbir şeyi saf, olduğu gibi göstermediğinden» (Phaidon[37]) — s. 213 — beden ruh için bir engeldir.

«saflık» genel kavramların (= cansızlığı?)

Genelin anlamı çelişiktir: o ölüdür, saf değildir, tamamlanmamıştır vbg. vbg.; ama o *somutun* bilgisine doğru tek *basamaktır* da, çünkü biz somutu hiçbir zaman tamamı ile bilemeyiz. Genel kavramların, yasaların vbg. *sonsuz* toplamı, somutu tamamlanmışlığıyla verir.

NB
Bilginin diyalektiği
NB

Bilginin obje*ye* hareketi herzaman yalnız diyalektik olabilir: daha güvenle vurmak için geri çekilmek — reculer pour

mieux sauter (savoir?»*. Kavuşan ve ayrılan çizgiler: birbirine değen daireler. Düğüm noktası** = insanın, insanlık tarihinin pratiği.

(Pratik = gerçeğin sonsuz yanlarından birinin uygunluk ölçütü.)

Kaybolan varlık ve hiçlik unsurları, hareketin (= tekniğin, tarihin vbg). verilmiş anlarından birinde örtüştüğü zaman, bu düğüm noktaları çelişkilerin birliğini gösterirler.

Hegel'de «boş diyalektik»

Platon'un diyalektiğini incelerken Hegel sübjektiv, sofistce diyalektikle objektiv diyalektik arasındaki farkı bir daha göstermeye çalışıyor:

«Herşey Bir olduğundan, her tek şey üzerine şunu söyleriz: 'o birdir ve aynı zamanda onun çok olduğunu, birçok bölümlerini ve özelliklerini gösteriyoruz', — ama kastedilen şudur: 'o, çokluğundan bambaşka bir görüş açısından birdir' -- bu düşünceleri biraraya getirmeyiz. Böylece tasavvur ve sözler bir düşünceden diğerine gidip gelirler. Bu ileri-geri gidiş bilinçli ise, karşıtları birleştirmeyen ve birliğe erişmeyen diyalektik olur.» (232.)

NB

«boş diyalektik»

«Sofistler»de *Platon*[38]:

---

* daha iyi sıçramak (bilmek?) için geriye eğilmek.

** Knotenpunkt (Lenin'de almanca)

«Güç ve hakikî iş, başka olanın aynı olduğunu ve aynı olanın başka olduğunu göstermek, hem de tek ve aynı bakışla göstermektir.» (233.)[39]

NB

«Ama şunun bilincinde olmalıyız: kavram, basit olsa da, ne sadece hakikatteki dolaysızlıktır — bu düşünsel basitliktir, aslında kendine dönmüş düşüncedir (dolaysız olan yalnız bu kırmızı, vbg. dir) —; ne de sadece kendini kendinde yansıtan bilinç nesnesidir; o aynı zamanda kendi başınadır, yani objektiv özdür...» (245.)

NB
Objektivizm

Kavram dolaysız bir şey değildir (gerçi kavram «basit» bir şeydir, ama bu «düşünseb» bir basitliktir, idenin basitliğidir) — dolaysızlık yalnız «kırmızı»nın duyumudur («bu kırmızı») vbg. Kavram «yalnızca bilinç nesnesi değildir»; kavram *nesnenin özüdür* (nesnel öz)*, «kendi başına» bir şeydir.

... «Kavramın yapısı üzerine bu bilinci Platon açıkça ifade etmedi...» (245.)

Burada Hegel Platon'un «Doğa Felsefesi» üzerinde, en aşırı saçmalıktaki ideler mistisizmine kadar uzun uzadıya duruyor: «Üçgenler... duyusal nesnelerin özüdür» (265) ve buna benzer mistik saçmalıklar. Bu çok karakteristik! Mistik, idealist ve spiritualist Hegel (günümüzün bütün resmî, papazca idealist felsefesi gibi), mistisizmi, felsefe tarihinde idealizmi över ve yüceltirken materyalizmi önemsemez, küçümser. Karşl.

Hegel'de (ve Platon'da) idealizm ve mistisizm

* gegenständliches Wesen (Lenin'de almanca)

Demokritos üzerine Hegel — nil!! Platon üzerine bir yığın mistik lâf.

Platon'un Devlet'inden ve onun bir kâbus olduğuna dair yaygın kanıdan sözederken Hegel en sevdiği cümlesini tekrarlıyor:

gerçek olan akla dayanır[40]

«... gerçek olan, akla dayanır. Ama aslında neyin gerçek olduğu bilinmeli, ayrılmalıdır; günlük hayatta herşey gerçektir, ama görünüş dünyasıyla gerçeklik arasında fark vardır...» (274.)

ARİSTOTELES'İN FELSEFESİ

Aristoteles'in felsefesini «*realizm*» olarak Platon'un felsefesinden ayıran genel kanı yanlıştır (299) (id. s. 311 «empirizm»). ((Burada Hegel açıkça idealizmin içine gene çok şey sıkıştırıyor.))

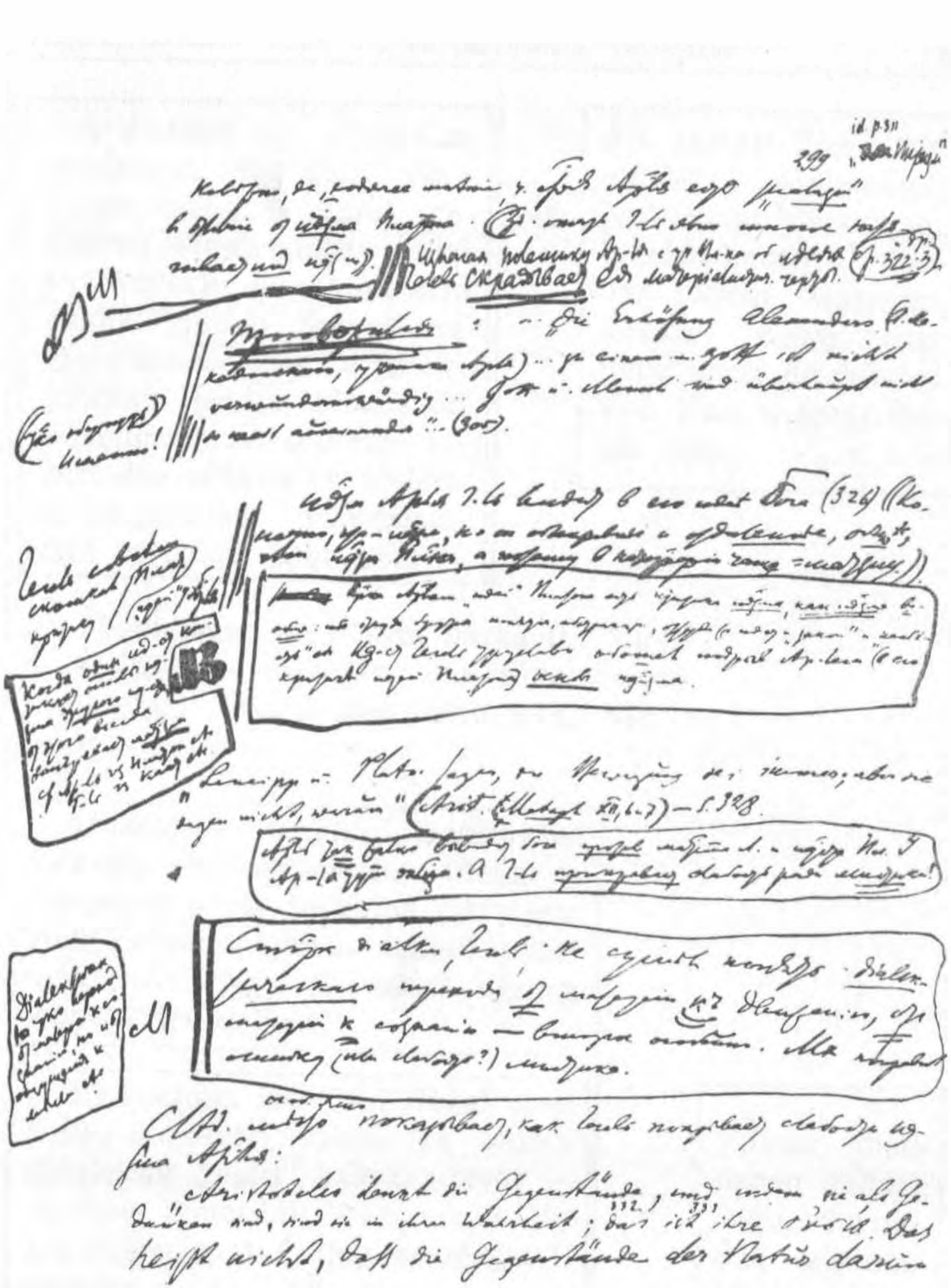
NB

Platon'un ideler öğretisine karşı Aristoteles'in polemiğini anlatışında Hegel, bu polemiğin materyalist yanlarını hasıraltı ediyor (Karşl. 322/323 d.a.)[41]

NB

İşte baklayı ağzından çıkardığı yer: ... «İskenderin» (Makedonyalı İskender, Aristoteles'in öğrencisi) «... tanrılaştırılması... şaşılacak birşey değildir... tanrı ve insan birbirinden hiç de o kadar uzak değildirler...» (305.)

Hegel Aristotelesi'n idealizmini onun tanrı idesinde görüyor (326). ((Elbette bu idealizmdir, ama Platon'un idealizminden daha objektiv, *daha uzak, daha geneldir* ve bu nedenle çoğu zaman doğa felsefesinde=materyalizm.))

Aristoteles'in Platon'un «ideler»ini eleştirisi, *idealizmin idealizm olarak genellikle* eleştirisidir: çünkü kavramların, soyutlamaların geldiği yerden «yasa» ve «zorunluluk» vbg. de gelir. İdealist Hegel idealizmin *temellerinin* Aristoteles tarafından (Platon'un ideleri-ni eleştirisinde) yıkılmasından korkakça kaçınıyor.

NB

Bir idealist *başka* bir idealistin idealizminin temellerini eleştirirse, bundan kazançlı çıkan her zaman *materyalizmdir*. Karşl. Platon'a karşı Aristoteles vbg. Kant'a karşı Hegel vbg.

«Levkippos ve Platon hareketin sürekli olduğunu söylüyorlar, ama sebebini söylemiyorlar» (Aristoteles. *Metafizik*, XII, 6 ve 7) — s. 328.

Aristoteles tanrıyı materyalist Levkippos'un ve idealist Platon'un *karşısına böyle* zavallıca çıkarıyor. Aristoteles'de burada toplamacılık* var. Ama Hegel *mistisizm* uğruna zayıflıkları gizliyor!

Diyalektiğin izleyicisi Hegel madde*den* hareket*e*, madde*den* bilinc*e* diyalektik geçişi kavrayamıyor — özellikle ikincisini. Marx mistik Hegel'in yanlışını (yahut zayıflığını?) düzeltti.

NB

Yalnız maddeden bilince değil, duyumdan düşünceye geçiş de diyalektiktir, vbg.

---

* toplamacılık: eklektizm (çev.)

Diyalektik geçişi diyalektik olmayan geçişten ayıran nedir? Sıçrama. Çelişki. Sürekliliğin kesintisi. Varlık ve Yokluğun birliği (aynılığı).

Aşağıdaki parça Hegel'in, Aristoteles'in idealizminin zayıflıklarını nasıl gizlediğini açıkça gösteriyor:

«Aristoteles nesneleri düşünüyor ve onlar düşünce olduklarından, hakikatte vardırlar; bu onların *ousia*'sıdır. *[42]

«Bu söylenenler doğal nesnelerin de düşündüğü anlamına gelmez. Nesneleri düşünüşüm sübjektiv olduğundan, düşüncem nesnenin kavramıdır da; böylece kavram nesnenin substansı olur. Kavram doğada bu özgürlükte varolmaz, onun eti ve kanı vardır; ama ruhu da vardır ve ruh onun kavramıdır. Nesnelerin kendi başlarına ve kendileri için ne olduklarını Aristoteles söylüyor; bu onların *ousia*'sıdır. Kavram kendisi için varolmaz, dışsallıkla parçalanır. Hakikatin alışılagelen tanımı: 'hakikat tasavvurun nesneyle uygunluğudur' Oysa tasavvur sadece bir tasavvurdur; ben tasavvurumla (onun içeriğiyle) henüz hiç de uyumlu değilim; bir ev, kirişler vbg. tasavvur ettiğimde, ben henüz bu değilim*;*— ben ve ev tasavvuru başka başkadır. Objektiv ile sübjektiv arasındaki hakikî uygunluk ancak düşüncede olur; *ben buyum* (vurgulama Hegel'in). «Bu nedenle Aristoteles en ileri hareket noktasındadır; daha derin bir bilgi istenemez.» (332/333.)

düpedüz söz!!

---

* ousia: öz

**serbest çevirisiyle: «ben tasavvurun içeriğinden ibaret değilim.» (çev.)

«Doğada» kavramlar «bu özgürlükte» (düşüncenin özgürlüğünde ve *insanların* fantazisinde!!) varolmazlar. Kavramların «doğada eti ve kanı vardır.» — Bu fevkalâde! Ama işte materyalizm budur. İnsanın kavramları doğanın *ruhudur* — bu, doğanın kavramlarda *özgül biçimde* (bu na NB: *özgül biçimde* ve *diyalektik!!*) yansıtılmasının mistik tarzda söylenişidir.

s. 318 - 337 *yalnızca* Aristoteles'in Metafizik'i üzerine!! Platon'un idealizmine karşı onun özde söylediği herşey hasıraltı ediliyor. Özellikle insanın, insanlığın *dışındaki* varlık sorusu!!! = materyalizmin sorusu, kesip atılıyor!

Aristoteles bir empiristtir ama *düşünen* bir empiristtir (340). «Empirik olan, sentezi içinde kavranınca, spekulativ kavram olur..» (341.) (Vurgulama Hegel'in.)

Karşl. *Feuerbach:* duyuların İncilinin bağlantılı okunuşu = düşünme[43]

Kavramların duyumlarla, duyularla, empirinin toplamıyla, toplu kavranışıyla, «sentezle» uygunluğu, yönelimi ne olursa olsun *her* filozof için *kuşku götürmez*. Bu uygunluk nerden geliyor? Tanrıdan mı (Ben, İde, Düşünce vbg.) yahut doğadan mı? Engels sorunu ortaya koyuş tarzında haklıdır.[44]

NB

Kant

«... Kant felsefesinin özünü oluşturan sübjektiv biçim» (341)...

«Erek» ve Sebep, Yasa, Bağlantı, Akıl

Aristoteles'in teleolojisi* üzerine:

... «Doğanın araçları kendi içindedir ve bu araçlar aynı zamanda amaçtırlar. Doğadaki bu amaç onun *logos*'udur, gerçekten akılsal olandır.» (349.)

... «Anlayış sadece bilinçli düşünme değildir. Anlayışta doğanın, hayatın, tüm, hakikî, derin kavramı vardır...» (348.)

Doğa olmaksızın, doğayla uygunluk olmaksızın, akıl (anlayış), düşünce, bilinç aldanmadır. = materyalizm!

Hegel'in Aristoteles'i «hakikî spekulativ kavramlar»ından dolayı şişirircesine övmesini okumak tiksindirici (373 «ruh» üzerine, ve birçok başka yer); bununla o idealist (= mistik) saçmalığın kargaşalı anlatımına girişiyor.

Aristoteles'in idealizmle materyalizm arasında *sallandığı* hususların *hepsi gizleniyor!!!*

«realizm»den konuşurken baklayı ağzından çıkarıyor

Aristoteles'in «ruh» üzerine görüşlerine değinerek Hegel: «Genel olan herşey aslında gerçektir, özel ve bireyseldir, başkası için varolur» (375) — başka deyişle bu ruhtur.

Aristoteles. «De anima» II, 5:

«Ayrım» (duyumlamayla bilme arasın-

---

* teleoloji: erekllik (bilgisi) çev.

da) «duyumu oluşturan şeyin dışta olmasıdır. Bunun nedeni, duyumlayan eylemin tek olana, bilginin ise genel olana yönelmesidir; ama genellik belli bir ölçüde ruhun kendisinde substans olarak vardır. Bu nedenle bir kimse istediği zaman düşünebilir, ... ama duyumlama onun elinde değildir, duyumlanan şeyin burada olması zorunludur.»

Duyum ve bilgi

Aristoteles materyalizme çok yaklaşıyor

Buradaki sıçrama noktası «dışta olmak» tır — insanın *dışında*, ondan bağımsız. Bu materyalizmdir. Ve bu temeli, bu zemini, materyalizmin bu çekirdeğini Hegel geveleyip yutmaya* başlıyor:

«Bu, duyumlama üzerine çok doğru bir görüştür» diye yazıyor Hegel ve duyumlamada «edilgenligin» kuşkusuzca bulunduğunu açıklıyor: «ister sübjektiv, ister objektiv olsun bu farketmez, — her ikisinde de edilgenlik unsuru vardır... Bu edilgenlik unsuruyla Aristoteles idealizmini yitirmiyor; duyum bir bakıma her zaman edilgendir.[45] Aklın**edilgenliğini ve kendiliğindenliğini, verilmiş belirlenimin içte yahut dışta olmasına — sanki duyumlamada özgürlük varmış gibi — bağlayan idealizm, kötü idealizmdir; duyum bir sınırlanmışlık alanıdır...»!! (377/378.)

NB!!

Aristoteles idealist köşeye sıkıştı!

((İdealist, materyalizme giden yoldaki çukuru dolduruyor. Hayır, *dışta* yahut *içte* olmak farketmez***değil. Meselenin esası bu!

---

* wegzuschwatzen (Lenin'de almanca)

** gleichgültig (Lenin'de almanca)

*** Hegel'in kelimesi: Geist. (çev.)

NB

«*Dışta*» — bu materyalizm. «İçte» = idealizm. Ve Hegel Aristoteles'deki kelime («dışta olma») üzerinde susarken, «*edilgenlik*» kelimesiyle aynı *dışta olma*yı başka türlü tasvir etti. Edilgenlik *dışta olma* anlamına geliyor!! Hegel *duyum* idealizminin yerine *düşünce* idealizmini koyuyor, ama *gene de idealizmi*.))

NB
*materyalizm*den bir kaçış

... «Sübjektiv idealizm der ki: dış varlıklar yoktur, onlar bizim kendimizin belirlenimleridir. Duyum bakımından bu kabul edilmelidir. Ben duyumlamada edilginim, duyum sübjektivdir; bu bendeki varlıktır, durum-[illegible]r, belirlenimdir, özgürlük değildir. Duyu-[illegible]un dışımda yahut içimde olması farketmez, o *vardır*...»

Sonra, ünlü benzetme, ruhun balmumuyla karşılaştırılması geliyor ve Hegeli'n, kutsal su kabının karşısında kıvranan şeytan gibi, bu konunun «o kadar çok yanlış anlaşılmaktan» yakınmasına sebep oluyor» (378/379).

Aristoteles (*De anima*, II, 12):

NB
ruh = *balmumu*

«Duyum, duyumlanan biçimlerin, madde olmaksızın alınmasıdır...» «balmumunun, altın mühür yüzüğünün yalnız kalıbını, altının kendisini değil sadece biçimini alması gibi.»

Hegel yazıyor: «duyumda bize, madde olmadan, yalnız biçim ulaşır. Pratik davranışımızda, yemede ve içmede durum başkadır. Pratikte biz genellikle tek birey olarak davranırız; ve belirlenmiş bir varlıkta, hatta maddî belirlenmiş bir varlıkta, tek birey olarak maddeye karşı maddî bir tarzda davranırız. Ancak maddî olduğumuz ölçüde

pratikte «başka türlü» materyalizmden korkakça kaçış

böyle davranabiliriz; önemli olan, maddî varoluşumuzun eylemde gerçekleşmesidir.» (379.)

((Materyalizmin dibine dek geliş-ve kaçış.))

«Balmumu» yüzünden Hegel öfkeleniyor ve azarlıyor: «bunu herkes anlar» (380), «benzetmenin kaba yanından öteye geçilmiyor» (379) vbg.

«Ruh hiçbir şekilde edilgen balmumu olmamalı ve dıştan belirlenimler almamalı...» (380.) | ha ha!!

... «O» (ruh) «dıştaki cismin biçimini kendi biçimine dönüştürür...»

Aristoteles. «*De anima*», III, 2:

... «Duyumlanmanın ve duyumun etkisi bir ve aynı şeydir; ama onların varlığı aynı değildir...» (381.) | Aristoteles

Ve Hegel yorumluyor:

... «Ses çıkaran bir cisim ve işiten bir süje vardır; varlık ikilidir...» (382.) | Hegel idealizmin zayıflıklarını gizliyor

Oysa insanın *dışındaki* varlık sorununu kenarda bırakıyor!!! Materyalizmin *önünden* safsatayla kaçış!

Düşünceden, akıldan (nûs) sözederken Aristoteles der ki («De Anima», III, 4):

... «Cisimsiz duyum olmaz, ama nûs ayrı tutulabilir...» (385.) ... Nûs, sayfalarına gerçekten hiçbir şey yazılmamış bir kitap gibidir» — ve Hegel yeniden öfkeleniyor: «kötü ün salmış başka bir örnek» (386); Aristoteles'in düşüncesinin tam karşıtı ona atfedilmişmiş, vbg. vbg. ((anlayıştan ve insandan bağımsız varlık sorunu hasıraltına!!)) | tabula rasa* | haha! | haha! korkuyor!!

* boş levha (çev.)

— hepsi şunu kanıtlamak için: «Öyleyse Aristoteles realist değildir.»

Aristoteles:

Aristoteles ve materyalizm

«Bu nedenle, hiç duyumlamayan bir kimse, hiçbirşey öğrenmez ve anlamaz; o birşeyi kavradığı zaman (theore), o şeyi bir tasavvur olarak kavraması da zorunludur; çünkü tasavvurlar duyumlar gibidirler, ancak maddesizdirler...»

Aristoteles'in yanlış tanıtılması

... «Tüm maddeden soyutlanınca anlayışın gerçek nesneleri düşünüp düşünemeyeceği, daha özellikle araştırılmalıdır...» (389) ve Aristoteles'de «*nûs* ile *noeton*'un* aynı olduğu»nu farzederek Hegel *kazı* yapıyor, vbg. Bir idealistin idealistçe çarpıtılmasının tam örneği!! Aristoteles'i 18. - 19. yüzyılın bir idealisti şekline *çevirerek* yanlış tanıtma!!

STOALILARIN FELSEFESİ

Stoalılarda[46] «hakikat ölçütü» — «açıklığa kavuşan kavrayış» (444'den 446'ya) — diyor Hegel, bilincin henüz sadece tasavvurla tasavvuru karşılaştırmasıdır *(nesneyi değil:* «hakikat nesneyle bilincin uygunluğudur» = «hakikatın ünlü tanımı») ve böylece önemli sorun «objektiv logos, dünyanın akla dayanması»dır (446).

Stoalılara ve onların ölçü-

«Düşünce genelliğin ve kendisiyle aynılığın biçiminden başka birşey sağlamaz; bu

* kavranılabilir olan; anlayışın nesnesi (çev.)

yüzden düşüncem herşeye uygun düşebilir.» (449.)

tüne karşı Hegel

«Sebepler yalan dolandır, çünkü herşey için iyi sebepler vardır...» (469.) «Hangi sebeplerin iyi sayılması gerektiği amaca, çıkara dayanır...» (ibid.)

Herşey için «sebepler» var

EPİKUROS'UN FELSEFESİ

Epikuros'u (342 - 271 İ.Ö.) ele alışında Hegel *peşinen* (onun görüşlerini anlatmadan) materyalizme karşı düşmanca tavır alıyor ve diyor ki:

«Zaten kendiliğinden (!!) aydınlanır ki (!!), duyumlanan varlık hakikat addedilirse, kavramın zorunluluğu hepten ortadan kaldırılır; derin düşünce ilgiyi kurmazsa, herşey parçalara ayrılıp yıkılır; ve üstelik nesneler üzerinde genel kanı benimsenir; gerçekte ortak anlayışın dışına çıkılmaz; dahası da, herşey ortak anlayışın seviyesine indirilir.» !! (473/474.)

materyalizme iftira Neden?

Materyalizme *iftira!!* «Kavramın zorunluluğu» bilginin ve kavramın *kaynağı* öğretisiyle hiç de «ortadan kaldırılmaz»!! «Sağduyu» ile uzlaşmamak idealistlerin acayip huyudur.

NB

Bilgi teorisine ve hakikat ölçütüne Epikuros Kanonik* adını verdi. Hegel bunu kı-

* Elyazmasında «Kanonik» kelimesi bir alt satırdaki «o» kelimesine ok işaretiyle bağlanmıştır.

saca tanıttıktan sonra şöyle yazıyor:

«Bu o kadar basittir ki, daha basit birşey olamaz — soyuttur ama önemsizdir de; az çok, düşünmeye başlayan günlük bilinç seviyesindedir. Bunlar ortak psikolojik tasavvurlardır; çok doğrudurlar. Duyumlardan tasavvurlar yaparız, genellik tasavvuru gibi; ve bu sayede o kalıcı olur. Tasavvurların kalıcı, tekrar edici olup olmadığı (doxa'da)» (sanı)* «duyumlar tarafından sınanır. Bu bütün olarak doğrudur ama pek yüzeyseldir; ilk başlangıç, ilk algılar bakımından tasavvurun mekaniğidir...» (483.)

İdealizm ilk başlangıcı unutuyor ve çarpıtıyor. Yalnız *diyalektik* materyalizm «başlangıç»ı devama ve sona *bağlamıştır*.

N.B, s. *481* — Epikuros'a göre *kelimelerin* önemi:

«Herşeyin apaçıklığı, gücü, belirginliği ona ilk verilen addadır (Epikuros: Diogenes Laertius, x, § 33.) Ve Hegel: «Ad genel bir şeydir, düşünceye aittir, çokluğu basitleştirir (481.)

Epikuros. dışımızdaki nesneler

«Dış nesnelerin bize nasıl geldiğinin genel objektiv tarzı, — bizimle nesne arasında tasavvurları meydana getiren ilişki — üzerinde Epikuros şu metafiziği yaptı:

NB

Epikuros'un bilgi teorisi

'Nesnelerin yüzeyinden duyumun farkedemeyeceği sürekli bir akıntı geçer; farketmemenin nedeni, karşılıklı doldurma sayesinde nesnenin kendisinin hep dolu kalması

---

* Meinung (Lenin'de almanca).

ve doldurmanın, katılığın atomlarını uzun zaman aynı düzende ve durumda tutmasıdır. Kendilerini koparan bu yüzeylerin havadaki hareketi çok hızlıdır, çünkü kopan bir şeyin eni boyu olması gerekmez.' 'İmajların etkilerini nasıl yaptığına dikkat edilecek' (gözlenecek) 'olursa, duyum böyle bir tasavvurla çelişmez; onlar bize dıştaki nesnelerden bir uyum, bir duygu bağı getirirler. Demek ki içimizde dışsal gibi olan bir şey onlardan çıkıp geliyor.' 'Ve akıntı içimize geçtiğinden, bir duyumun belirginliğini biliyoruz; belirginlik nesnede vardır ve içimize akar.' '' (S. 484/485, *Diogenes Laertius*, X, § 48/49.)

Epikuros'un dahice tahmini (İ.Ö. 300 yıl — yani, Hegel'den önce 2000 yıldan fazla), örn. ışık ve ışık hızı üzerine.

Hegel *asıl konuyu* baştan sona gizledi*: (NB) Nesnelerin insan bilincinin dışında ve ondan bağımsız varlığı.

— Hegel bütün bunların *üstünü kapatıyor* ve sadece:

... ««Bu, duyumu anlamanın alelâde bir tarzıdır. Epikuros en kolay ve şimdi de geçerlikte olan, gözle görülmeyen hakikat ölçütünü benimsedi: ona göre bu ölçüt görülen, işitilen şeylerle çelişmiyordu. Çünkü gerçekte atomlar, yüzeylerin kopuşu ve buna benzer düşünce nesneleri görülmez ve işitilmez [elbette başka şeyler görülür];** ama görüle-

Bir idealistin materyalizmi çarpıtmasına ve ona iftira etmesine nümune

* Lenin burada, kapağında «Hegel» ve ilk sayfasının başında «Hegel'in Felsefe Tarihi, Epikuros'un devamı (2. cilt) (cilt 14, Berlin 1833, s. 485)» yazılı yeni bir deftere başlıyor.

** Köşeli parentezdeki kelimeler Lenin'in yazısında yoktur.

nin, — ve tasavvur, hayal edilenin her ikisinin yanyana olması için yeterince yer vardır. Eğer ikisi birbirinden koparsa, çelişmezler, çelişki ancak ilişki kurulduğunda ortaya çıkar...» (485/486.)

Hegel Epikuros'un bilgi teorisinden kaçındı ve onun burada değinmediği ve materyalizmle *uzlaşabilen* başka birşeyle söze başladı!!

s. (486):

Epikuros'a göre yanılma, hareketteki bir *kesintiden* dolayı ortaya çıkar (nesneden bize, duyuma yahut tasavvura doğru harekette mi?).

«Daha yavan» (bir bilgi teorisi) «mümkün değildir» diyor Hegel. (486.)

Çarpıtılırsa ve bozulursa herşey yavan* olur.

Bıradaki da" fevkalâde!!!!

Epikuros (İ.Ö. 341-270)

Locke (1632-1704)

... Fark = 2000 yıl ve Elektronlar?

Epikuros'a göre ruh, atomların «belli» bir düzenidir. «Bunu Locke da (!!!) söyledi... Bunlar boş kelimelerdir...» (488.) ((Hayır, bunlar dahice tahminler ve *bilim* için *rehberler* dir, ama papazlık için değil.»

N.B. N.B. (489) id. (490):

Epikuros atomlara «eğriçizgili» hareket**** atfediyor; bu Epikuros'da «keyfîlik ve usanç» oluyor (489) — ((ve idealistte «Tanrı» ???)).

* dürftig (Lenin'de almanca)
** auch (Lenin'de almanca)
*** Differenz (Lenin'de almanca)
**** «krummlinigte» Bewegung (Lenin'de almanca)

«Yani Epikuros kavramın ve genelliğin öz olduğunu toptan yadsıyor...» (490), oysa onun atomları «düşüncenin işte tam bu yapısına sahiptirler»... «hepsi empiristin tutarsızlığı» (491)...

Saçma! Yalan! İftira!

NB

Materyalizmin ve materyalist diyalektiğin özünün böylece *yanından geçilir.*

«Dünyanın son amacı, yaratıcının bilgeliği... Epikuros'da yoktur; herşey atomların rastlantısal (??), dışsal (??) birleşmesi ve şekillenmesiyle belirlenen olaylardır...» (491.)

Allahaşkına üzgün!! idealistce ağız kalabalığı!!

Ve Hegel Epikuros'a basitce sövüyor:

«Doğanın tek tek yanlarına ait düşünceleri, kendi başlarına zavallı...»

!!

Ve hemen sonra, Epikuros gibi «benzetmeye dayanarak» yargı veren, açıklama yapan (492) — örn. ışığın «aither titreşimleri olduğu...» — bugünkü «doğa bilimi»ne* karşı bir polemik geliyor... «Bu tam Epikuros tarzında bir benzetmedir...» (493.)

ve doğa bilimlerinin «tarzı»! ve başarıları!!

((*Modern doğa bilimi* Epikuros'a karşı - Hegel'e (NB) karşı.))

Epikuros'da «konunun çekirdeği, ilke, bizim ortaklıktaki doğa bilimimizin ilkesinden başka birşey değildir (495)... doğa bilimimizin temelindeki tarz hâlâ odur» (496)...

Epikuros ve modern doğa bilimi

---

* «Naturwissenschaft» heute (Lenin'de almanca)

Burada tek doğru olan, genellikle diyalektiğin ve kavramların diyalektiğinin bilinmediğine işaret edilmesidir. Fakat *materyalizmin* eleştirisi zayıftır.

! NB!

«Bu tarz (Epikuros'un felsefesi) üzerinde genellikle denebilir ki, değer verilebilecek yanları da vardır. Aristoteles ve daha eskiler doğa felsefesinde genel düşünceden apriori hareket ettiler ve kavramı geliştirdiler; yanlardan biri budur. Diğer yan, tecrübeden genelliğin kurulması, yasaların bulunması zorunluluğudur; yani, soyut düşünceden çıkan sonuç ile tecrübenin, gözlemin hazırladığı genel tasavvur örtüşmelidir. Örneği, Aristoteles'de apriori çok takdire değer ama yetersizdir, çünkü onda tecrübeyle, gözlemle bağlantı, birliktelik eksiktir. Özelin genele indirgenmesi yasaların, doğal güçlerin, vbg. keşfidir. Epikuros'un empirik doğa biliminin, empirik psikolojinin bulucusu olduğu söylenebilir. Stoik amaçlara karşı, anlayışın kavramları tecrübedir, duyumsal şimdiki zamandır. Orada soyut, sınırlı, hakikati kendinde olmayan, bu nedenle de doğanın şimdisine ve gerçekliğine sahip olmayan bir anlayış var; burada ise o varsayımlardan daha hakikî olan doğa duyusu var.» (496 - 497.)

NB!!

NB

NB

NB

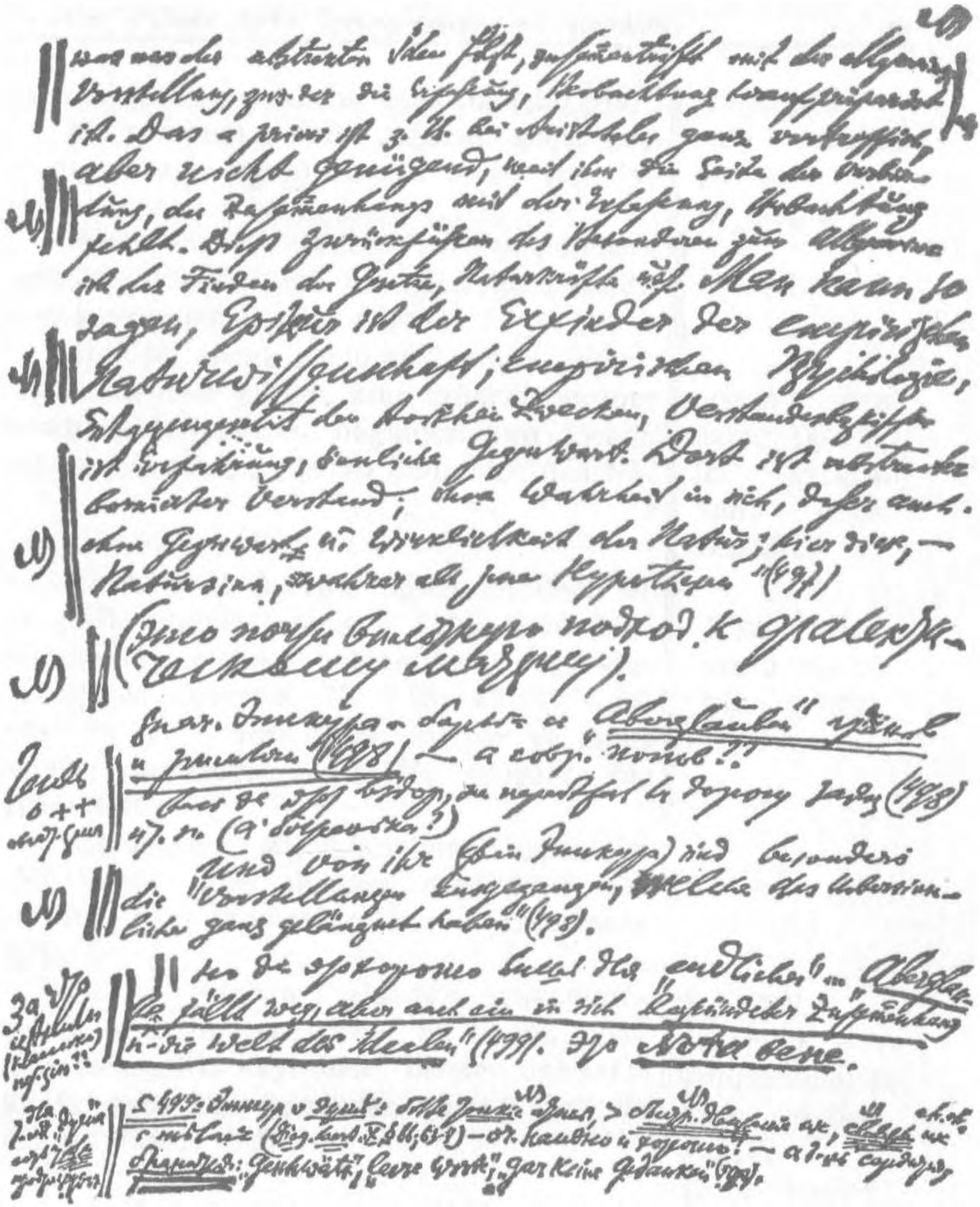
NB

NB

(BU, DİYALEKTİK MATERYALİZME HEMEN HEMEN DOĞRUDAN YAKLAŞIMDIR.)

Epikuros'un önemi — Greklerin ve Romalıların batıl inançlarıyla* mücadele — ve

* Aberglauben (Lenin'de almanca)

Hegel'in «Felsefe Tarihi Üzerine
Dersler»ine Toplubakışının
bir elyazma sayfası — 1915
küçültülmüştür

günümüzdeki papazların batıl inançlarıyla??

bir tavşanın yoldan koşarak geçip geçmediğine dair bütün bu ıvır zıvır, vbg. (ve sevgili tanrı?)[47]

materyalizmin olumlu yanları üzerine Hegel

«Ve ondan» (Epikuros'un felsefesinden), özellikle duyular-üstü varlığı kökten reddeden kavramlar oluştu. (498.)

NB

Ama bu ancak sonlu şeyler için iyidir... «Batıl inançlar yıkıldı, ama onlarla beraber kendında temellenen bağlantı* ve idealin dünyası da yıkıldı.» (499.) Buna NOTABENE.

neden idealizme (klasiklerden) değer verildi??

S. 499: Ruh üzerine Epikuros: *daha ince* (NB) atomlar, onların *daha hızlı* (NB) hareketleri, cisimle bağlantıları, vbg. vbg. (Diogenes Laertius, X, § 66; 63/64) — çok naiv ve iyi! — ama Hegel kızıyor ve çığlık atıyor: «gevezelik», «boş lâf», «düşünce hiç yok» (500.)

Hegel için «ruh» *da* bir önyargı

Epikuros'a göre tanrılar «geneldir» (506) — sayı gibi «kısmen sayılardan oluşurlar», yani duyusal olanın soyutlanmasıdırlar...

«Onlar» (tanrılar) «kısmen mükemmelleşmiş insan biçimidirler»; bu biçim, imajların benzerliği sayesinde, benzer imajların bir ve aynı kişi üzerinden sürekli akışıyla ortaya çıkar.» (507.)

NB
tanrılar = mükemmel insan şekilleri, karşl. *Feuerbach*[48]

---

* yani, tanrının kendisinden başka dayanağı olmaması (çev.)

ŞÜPHECİLERİN FELSEFESİ

NB

Bien dit!!

Hegel *Şüphecilik* den söz ederken onun görünüşteki «yenilmezliğine» işaret ediyor (538):

«Bir kimse gerçekten şüpheci olmak isterse, ikna edilemez yahut olumlu felsefeye getirilemez, — bütün uzuvları felç olmuş bir kimsenin ayağa kaldırılamaması gibi.»

«Onun» (düşünen şüpheciliğin) üzerinde olumlu felsefenin şu bilinci olabilir: o, şüpheciliğin olumsuzluğunu kendi içinde taşır; şüphecilik ona karşı, onun dışında değil, onun bir unsurudur; olumlu felsefe olumsuzu, şüphecilikte bulunmayan bir tarzda kendi hakikatinin içinde taşır.» (539.)

(Felsefenin şüphecilikle ilintisi:)

«Felsefe diyalektiktir, bu diyalektik değişimdir. Soyut ide olarak ide durgun varlıktır; ama o ancak kendi canlılığını kavradıkça hakikat olur*; yani o, hareketsizliği, durgunluğu aşmak için, kendi içinde diyalektiktir. Böylece felsefî ide, kendinde diyalektiktir ve rastlantı değildir; şüphecilik ise,

NB

Şüpheciliğin diyalektiği «rastlantısal» dır

tersine, diyalektiğini rastlantıya göre uygular, — malzeme, içerik onun önüne gelir gelmez, kendi içinde olumsuz olduğunu gösterir...»

Eski *(antik)* şüphecilik *yeni* şüphecilikten ayırdedilmelidir (sadece Göttingen'li Schulze'nin adı geçiyor) (540.)

---

* başka deyişle: kavramın doğruluğu pratikle belirlenir (çev.)

Şüphecilerin ideali olarak ataraxia (telâşsızlık?):

«Bir zamanlar Pyrrhon bir gemide fırtınadan korkan yolculara, ilgisizce ve sakince yemeğini yiyen bir domuzu gösterdi ve dedi ki: bilge kişi de böyle bir ataraxia içinde olmalıdır.» (Diogenes Laertius, IX, 68) — s. 551/552.

Şüphecilerin fıkraları fena değil

«Şüphecilik tereddüt değildir. Tereddüt, şüpheciliğin sonucu olan dinginliğin tam tersidir.» (552.)

şüphecilik tereddüt değildir

... «Tersine, şüphecilik, birine diğerine olduğu kadar kayıtsızdır...» (553.)

Aenesidem — Schulze, şüphecilikte duyusal herşeyin hakikî olduğunu söyler (557), oysa şüpheciler böyle söylemediler: insan kendini buna yöneltmeli,* duyusal olanla uzlaşmalı, ama hakikat bu değildir. Yeni şüphecilik nesnelerin gerçekliğinden şüphe *etmiyor*. Eski şüphecilik nesnelerin gerçekliğinden şüphe eder.

NB

Şüphecilerin tropos'ları (deyişleri, kanıtları, vbg.):[50]

a. Hayvanın beden örgütündeki çeşitlilik (558.)

b. İnsanların çeşitliliği. «Mizaçlar.» (559).

Kime inanmalı? Çoğunluğa mı? Budalaca; herkes sorguya çekilemez ki. (560).

hepsi Sextus Empiricus'da (İ.S. 2. yy.)

Felsefelerin çeşitliliği: saçma bir başvuru diye Hegel kızıyor:

NB

... «Böyle kimseler bir felsefede felsefenin kendisinden başka herşeyi görürler, onu göz-

---

• sich danach richten (Lenin'de almanca)

den kaçırırlar...» «Felsefe sistemleri ne kadar farklı olurlarsa olsunlar, beyaz ile tatlı, yeşil ile ham kadar farklı değildirler; çünkü felsefe olmalarında uzlaşırlar; ve gözden kaçırılan da budur.» (561.)

NB

... «Bütün tropos'lar 'vardır'a karşı çıkar; ama hakikat bu kuru 'vardır'dan ibaret değil, bir oluşumdur...» (562.)

NB

c. Duyu organlarının örgütlenmesindeki çeşitlilik: çeşitli duyu organları çeşitli tarzlarda algılarlar (boyanmış bir panoda bir-şey göze yücelmiş* görünür, ama dokunma duyusunu etkilemez.)

d. Süjenin durumlarının çeşitliliği (tutku, durgunluk vbg.)

e. Mesafelerin çeşitliliği vbg.

güneşin etrafında dönen dünya yahut tersi vbg.

f. Karışım (fazla güneşte yahut güneş olmayan yerdeki koku vbg.)

g. Nesnelerin yapısı (dövülmüş cam şeffaf değildir vbg.)

h. «Şeylerin *relativliği*.»

i. Olayların sıklığı, enderliği vbg.; alışkanlık.

k. Töreler, yasalar vbg.; bunların çeşitliliği...

10 tropos'un hepsi eski tropos'lar ve Hegel: bütün bunlar «empirik»tir — «kavramla ilgili değildirler...» (566)... Bunlar «önemsiz»dir..., ama...

«Ortak anlayış doğmatizmine karşı gerçekten yerinde söylenmişlerdir...» (567.)

---

* erhaben (Lenin'de almanca)

5 yeni tropos (çok daha ileri, *diyalektiği* içeren, *kavramlara* ilişkin) — gene Sextus'a göre:

a. *Filozofların düşüncelerinin*... çeşitliliği..
b. Sonsuz ilerlemeye katılış (bir şey başka şeye bağlıdır ve bu sonsuza dek).
c. Relativlik (belirlenimlerin).
d. Ön sav. Dogmacılar kanıtlanmamış önsavlar getirirler.
e. Karşılıklılık. (Kısır) döngü...

«Bu şüpheci troposlar — olumlu bir içeriği olduklarından değil, belirli bir şeyi mutlak saydıklarından — dogmatik felsefe diye adlandırılan felsefeyle ilgilidirler (ve böyle bir felsefe, yapısı gereği, bütün bu biçimlerde kendisini göstermelidir.)» (575.)

NB

Mutlak'a karşı Hegel! Burada diyalektik materyalizmin bir çekirdeği var.

NB

«Kendi başınalık üzerinde hiçbirşey bilmeyen, mutlak'ın ne olduğunu bilmeyen» («nichts» değil)* (sic!!) «kritisizme göre kendi-başına-varlığın tüm bilgisi dogmatizm addedilir; oysa kritisizmin kendisi en kötü dogmatizmdir, çünkü «ben»in, kendini-bilmenin birliğinin, varlığa karşıt olduğunu, kendi

---

* **Felsefe Defterleri**nin İngilizce (1963) ve Fransızca (1974) baskılarında şu not düşülmüş: «Lenin'in parentez içindeki notu Hegel'in kitabının baskısındaki bir yanlışlık nedeniyledir; 'mutlak' kelimesinden sonra 'nichts' (hiç) yerine 'nicht' (değil) kelimesi yanlışlıkla basılmıştır.» H. Glockner'in 1928'de yayımladığı 20 ciltlik «Jubiläumsausgabe» de aynı yanlış var, çünkü bazı cilt no. lar hariç, bu baskı Lenin'in kullandığı ilk baskıyla özdeştir. Bu yanlışın Lenin'in dikkatini çektiğini, ama metne müdahele etmeden kelimeyi aynen aktardığını, bu nedenle parentezdeki notun ('nichts' değilmi?) şeklinde bir soru anlamına geldiğini sanıyorum. Yukardeki not esas metin olarak kullandığım Almanca çeviride yoktur. (çev.)

«kritisizm en kötü dogmatizm»dir

başına ve kendi-için olduğunu ileri sürer; dış dünyada kendi başına olan varlık da böyle görüldüğünden, ikisi mutlak olarak birarada gelemezler.» (576.)

Bien dit!!!

«Bu troposlar, belirli bir önermedeki bir ilkeyi değişmez belirlenimler olarak gösterme tarzını benimseyen dogmatik felsefeye ilişkindirler. Böyle bir ilke her zaman şarta bağlıdır; dolayısıyla diyalektiği, kendini parçalamayı içinde taşır.» (577.) «Bu troposlar akılcılık felsefesine karşı güçlü bir silâhtır. (ibid.)

Diyalektik = «kendini parçalama»

Örneği, Sextus *nokta* kavramının diyalektiğini açıklar: Noktanın boyutları yok mudur? Yoksa, o *mekânda değildir!!* Nokta, mekânda mekânın sınırı, mekânın olumsuzlanmasıdır ve aynı zamanda «mekânda payı vardır» — «ve böylece kendi içinde diyalektik bir şeydir.» (579).

NB

NB

«... Bu troposlar... *spekulativ** ideelere karşı etkisizdir, çünkü bu ideler diyalektiği ve sonluluğun aşılmasını içlerinde taşırlar» (580).

XIV. cildin sonu (s. 586).

* Hegel'de 'spekulativ' teriminin tanımlarından birisi: «Spekulativ şu demektir: karşıt olanı ele almak ve onu çözümlemek.» (Felsefe Tarihi Üzerine Dersler, 3. cilt, s. 656). (çev.)

XV. CİLT.
FELSEFE TARİHİNİN ÜÇÜNCÜ CİLDİ
(GREK FELSEFESİNİN SONU, ORTAÇAĞ FELSEFESİ VE SCHELLING'E KADAR YENİÇAĞ FELSEFESİ, S. 1 - 692.)
(BERLİN 1836)

YENİ PLATONCULAR[51]

... «Tanrıya dönüş...» (5), «kendi bilincinde olmak mutlak özdür»... «dünya ruhu».. (7), «hıristiyan dini»... (8). Ve tanrı üzerine bir hayli ince kıyılmış palavra (8-18)...

Ama bu açık, tanrıya «ciddice» götüren felsefî idealizm, ikiyüzlü ve korkak bilinemezcilikten daha dürüsttür.

A. *Philo* — (İsa ile zamandaş) bilgin bir Yahudi, «Platon'u Musa'da bulan» mistikçi vbg. (19.) Asıl konu «tanrıyı bilmektir» vbg. Tanrı *Logos* dur, «tüm düşüncelerin öz kavramıdır», «saf varlıktır» (22) («Platon'a göre») (22)... Düşünceler «melek»lerdir (tanrının habercileri)... (24). Oysa duyumlanan dünya, «Platon'daki gibi» = OUK ON = varolmayan (25).

İdeler (Platon'un) ve sevgili tanrı

B. *Kabbala*[52], *Gnostikler*[53] ... idem ...

C. *İskenderiye Felsefesi*[54] — (= toplamacılık) (= Platoncular, Pythagorascılar, Aristotelesciler (33, 35).
Toplamacılar — ya cahil adamlar ya da kurnaz (zekî kimseler)* — her yerden iyi olanı toplarlar, ama...

toplamacılar üzerine...

— iyi olan herşeyi toplamalarına rağmen «düşüncenin tutarlığından, dolayısıyla da düşüncenin kendisinden yoksundurlar.»

Onlar Platon'u geliştirdiler...

Platon'un ideleri ve sevgili tanrı

«Platonik genellik düşüncededir; bu nedenle, mutlak öz olma anlamını alır.» (33)**

PLATON'UN DİYALOGLARI ÜZERİNE HEGEL[55]

s.

(230)*** Sophista
(238) Philebos
(240) *Parmenides*
Timaios (248)

---

* die klugen Leute (Lenin'de almanca)
** Elyazması burada kesiliyor; defterde sonraki sayfalar boştur.
*** Hegel. Eserleri. cilt XIV.

HEGEL'İN DİYALEKTİK'İNİN (MANTIK) PLANI[1]

[Küçük Mantığın (Ansiklopedi) İçindekiler]

I. Varlık Öğretisi. A) Nitelik. a) Varlık;
b) Belirli varlık;
c) Kendi - için varlık.
B) Nicelik. a) Saf nicelik;
b) Büyüklük (quantum);
c) Derece.
C) Ölçü.

II. Öz Öğretisi. A) Varoluşun nedeni olarak öz.
a) Aynılık-ayrılık-sebep;
b) Varoluş;
c) Nesne.

B) Görünüş.
a) Görünüş dünyası;
b) İçerik ve biçim;
c) İlişki.

C) Gerçeklik.
a) Substanslık ilişkisi;
b) Sebeplilik ilişkisi;
c) Karşılıklı etki.

III. Kavram Öğretisi. A) Sübjektiv Kavram.
a) Kavram;
b) Yargı;
c) Sonuç.

B) Obje.
a) Mekanizm;
b) Kemizm;
c) Teleoloji.

C) İde.
a) Hayat;
b) Bilme;
c) Mutlak İde.

Kavram (bilgi) varlıkta (dolaysız görünüşlerde) özü (sebep, aynılık, ayrılık vbg. ilkeleri) aydınlatır — bu, gerçekten tüm insan bilgisinin (tüm bilimin) *genel ilerleyişidir*. Bu hem *doğa biliminin* hem de *politik ekonominin* (ve tarihin)* ilerleyişidir. *Bu kadarıyla* Hegel'in diyalektiği düşünce tarihinin bir genellemesidir. Bunu *tek tek bilimlerin tarihinde* daha somut, daha yakından izlemek, çok minnet duyulan bir ödev olmalı. Mantıkta düşünce tarihi düşüncenin yasalarıyla baştan sona örtüşmelidir.

Hegel'in arasıra soyuttan somuta, varlık** (soyut) — *belirli varlık**** (somut) — ken-

* und der Geschichte (Lenin'de almanca)
** Sein (" ")
*** Dasein (" ")

di için varlık,* — ve arasıra tersine [sübjektiv kavram — obje — hakikat (mutlak ide)] gitmesi göze çarpıyor. Bu idealistin tutarsızlığı (Marx'ın Hegeld'eki ideler-mistiği*** dediği) değil mi? Yahut daha derin nedenler mi var? (örn. *Varlık = Yokluk* — oluşun, gelişimin idesi). Önce izlenimler ortaya çıkar, sonra bir şey belirir — sonra *nitelik* (nesnenin ya da görünüşün belirlenimleri) ve *nicelik* kavramları gelişirler. Sonra çalışma ve üzerinde düşünme düşünceyi aynılığın — ayrılığın — sebebin — görünüş karşısında özün — sebepliliğin vbg. bilgisine doğru yönetir. Bilginin bütün bu unsurları (adımları, basamakları, oluşumları) süjeden objeye doğru hareket ederler, pratiğin eliyle kanıtlanırlar ve bu kanıtlama ile hakikate (= mutlak ideye) ulaşırlar.

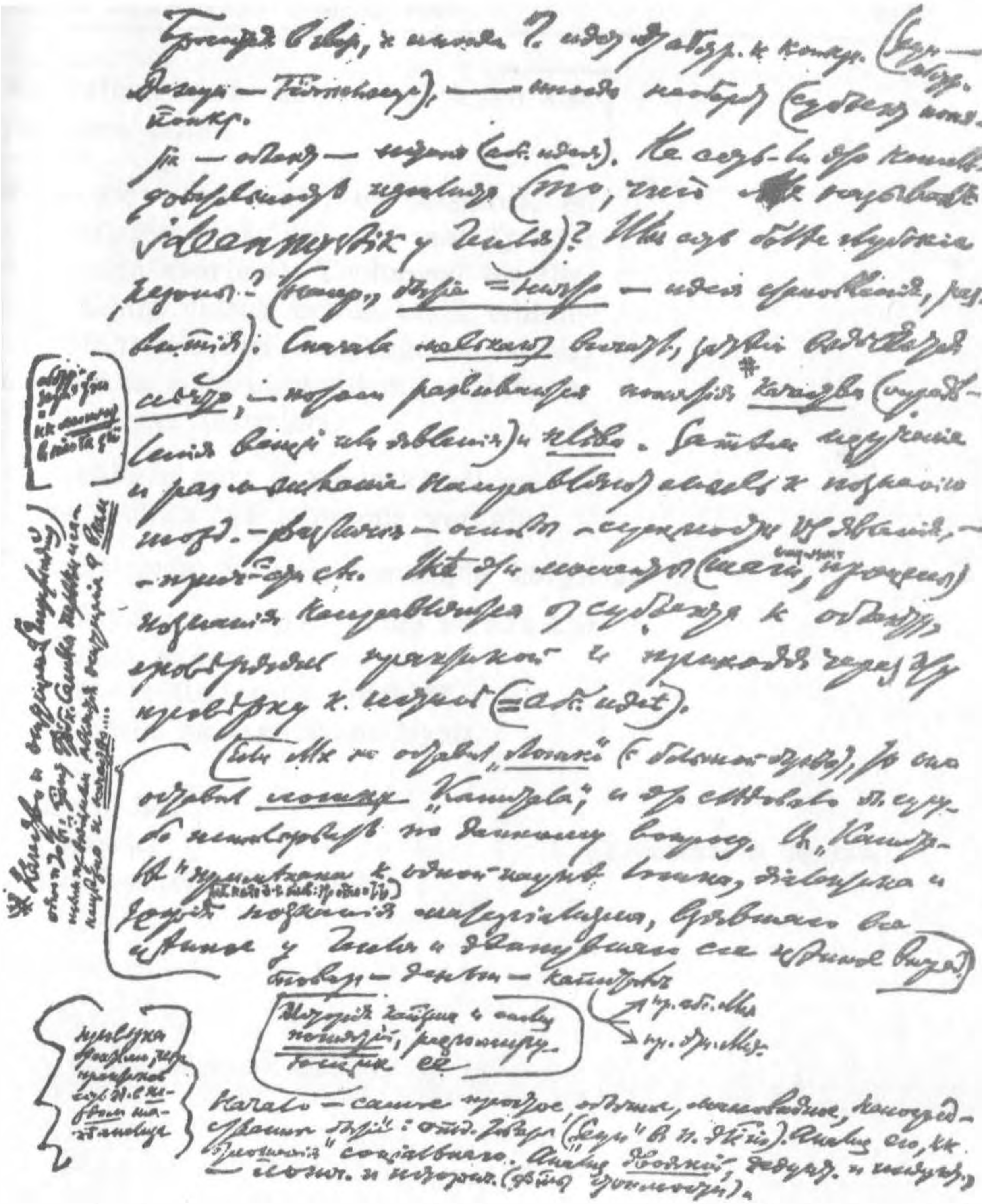
*panta rei*** içinde ancak bir *unsur* olarak soyut «varlık» Nitelik ve duyu bir ve aynıdır diyor Feuerbach. İlk ve kaynak olan duyudur ve *onun içinde* zorunlulukla *nitelik*...

Marx bir «*Mantık*» (büyük harflerle başlayan)**** bırakmadıysa da, «Kapital'in *Mantığını* bıraktı; ve ele alınacak sorun için ondan en geniş ölçüde yararlanmak gerekir.[2] Hegel'den değerli herşeyi alan ve geliştiren «Kapital»de materyalizmin mantığı, diyalektiği ve bilgi teorisi [üç kelimeye lüzum yoktur: bu bir ve aynı şeydir] *tek* bir bilime uygulanmaktadır.

Mal - Para - Sermaye

↗ Mutlak artı değerin***** üretimi
↘ Relativ artı değerin üretimi

* Fürsichsein (Lenin'de almanca)
** panta rei: herşey akar.
*** Ideenmystik (Lenin'de almanca)
**** Rusçada özel adlar, başlıklar vbg.'nin ilk harfleri büyük harfle yazılır.
***** Mehrwerts (Lenin'de almanca)

«Hegel'in Diyalektik'inin (Mantık) Planı»
elyazmasının bir sayfası — 1915

küçültülmüştür

Kapitalizm tarihi ve onu özetleyen *kavramların* tahlili.

Başlangıç — en basit, en alışılmış, en bol, dolaysız «varlık»: tek mal (politik ekonomide «varlık»). Toplumsal bir ilişkinin tahlili olarak bunun tahlil edilmesi. *İkili* tahlil, biri tümdengelen ve biri tümevaran — biri mantıksal ve biri tarihsel (değer biçimleri).

Gerçeklerle yani pratikle kanıtlama burada tahlilin *her* adımında yer alır.

Öz karşısında görünüş sorunuyla karşılaştırın

— Fiyat ve değer — talep ve arz karşısında *değer**
(= kristalleşmiş emek)**
— Ücret ve işgücünün fiyatı.

Yazımı 1915.
İlk basımı:
Lenin-Toplucilt XII, 1930.

Elyazmasına uygun.

---

* **Wert** (Lenin'de almanca)

** kristallisierte Arbeit (Lenin'de almanca)

DİYALEKTİK ÜZERİNE[1]

Bir - olanın bölünmesi ve çelişik bölümlerinin bilgisi (Lasalle'ın Herakleitos üzerine kitabının III. kısmının («Bilgi») başında Philo'dan Herakleitos üzerine alıntıya bakınız[2]) diyalektiğin *özüdür* (temel özelliği yahut temel yanı olmasa bile, aslî unsurlarından, temel özelliklerinden yahut yanlarından birisidir). Hegel'in de sorunu ortaya koyuşu tıpkı böyledir (Aristoteles «Metafizik» inde bununla devamlı *uğraşır;* Herakleitosla ve Herakleitosca düşüncelerle *çarpışır).*

Diyalektiğin içeriğinin bu yanının doğruluğu bilim tarihi ile sınanmalıdır. Diyalektiğin bu yanına çoğu zaman yeterince dikkat edilmedi (örneği, Plehanov): karşıtların aynılığı, *örneklerin* toplamı olarak ele alındı [«örneği, arpa tanesi»; «örneği, ilk komünizm.» Engels'de de böyle. Fakat «ortak anlayış nedenleriyle...»], *bilginin yasası* (ve objektiv dünyanın yasası) olarak ele alınmadı.[3]

Matematikte + ve —. Diferensiyal ve entegral.
Mekanikte etki ve tepki.
Fizikte pozitiv ve negativ elektrik.
Kimyada atomların birleşmesi ve çözülmesi.
Sosyal bilimde sınıf mücadelesi.

Karşıtların aynılığı (belki daha doğrusu: onların «birliği»? demek olur, fakat aynılık ve birlik terimleri arasındaki farkın burada özel önemi yoktur. Belli bir anlamda ikisi de doğrudur) doğanın *bütün* görünüşlerindeki ve olaylarındaki (zihin ve toplum *dahil)* çelişik, *birbirini dışaran* karşıt akışların anlaşılması (keşfedilmesi) dir. Evrendeki bütün oluşumların «*kendini hareket ettirme*»lerinin içinde, kendiliğinden gelişmelerinin içinde, gerçek hayatları içinde bilinmelerinin

şartı, karşıtların birliği olarak bilinmeleridir. Gelişme karşıtların «mücadelesidir.» Gelişmenin (evrimin) iki temel (yahut iki mümkün? ya da tarihte görülebilen iki) kavranışı şunlardır: azalma ve çoğalma olarak, tekrarlanma olarak gelişme *ile* karşıtların birliği olarak gelişme (bir - olanın birbirini dışaran karşıtlara ayrılması ve bunların arasındaki karşılıklı ilişki).

Hareketin birinci tür kavranışında *kendini* - hareket ettirme, onun *itici* gücü, kaynağı motifi karanlıkta kalır (ya da bu kaynak dışta bir yere konur - tanrı, süje vbg.) İkinci tür kavrayışta dikkat başlıca ve doğrudan «kendini» hareket ettirmenin *kaynağının* bilgisine yönelir.

Birincisi cansızdır, renksizdir, kurudur. İkincisi canlıdır. *Yalnız* ikincisi varolan herşeyin «kendini hareket ettirme»sinin anahtarını verir; «sıçramaların», «süreklilikte kesintinin», «karşıta dönüşümün», eskinin yıkılmasının ve yeninin doğmasının anahtarını yalnız o verir.[4]

Karşıtların birliği (örtüşmesi, aynılığı, etki eşitliği) şartlıdır, zamana bağlıdır, geçicidir, relativdir. Birbirini dışaran karşıtların mücadelesi mutlaktır, gelişmenin ve hareketin mutlak olması gibi.

NB: Sübjektivizm [şüphecilik ve sofistik vbg.] ile diyalektik arasındaki fark, başka farklar yanında, şudur ki (objektiv) diyalektikte relativ olanla mutlak olan arasındaki farkın kendisi de relativdir. Objektiv diyalektikte mutlak olan relativ olanın *içinde taşınır*. Sübjektivizm ve sofistikte relativ olan sadece relativdir ve mutlak olanı dışarda bırakır.[5]

Marx «Kapital» de önce burjuva (meta) toplumundaki en basit, en alışılmış, en temel, en bol, en gündelik, milyarlarca kez karşılaşılan *ilişkiyi* tahlil eder: mal değiştokuşu.

Bu en basit olayda (burjuva toplumunun bu «hücresinde») tahlil, modern toplumun *tüm* çelişkilerini(ya da *tüm* çelişkilerin çekirdeklerini) açığa çıkarır. Yazıda daha sonraki tahliller, bu çelişkilerin ve tek tek bölümlerinin bütünlüğü* içinde bu toplumun baştan sona kadar gelişmesini (*hem* büyümesini *hem de* hareketini) bize gösterir.

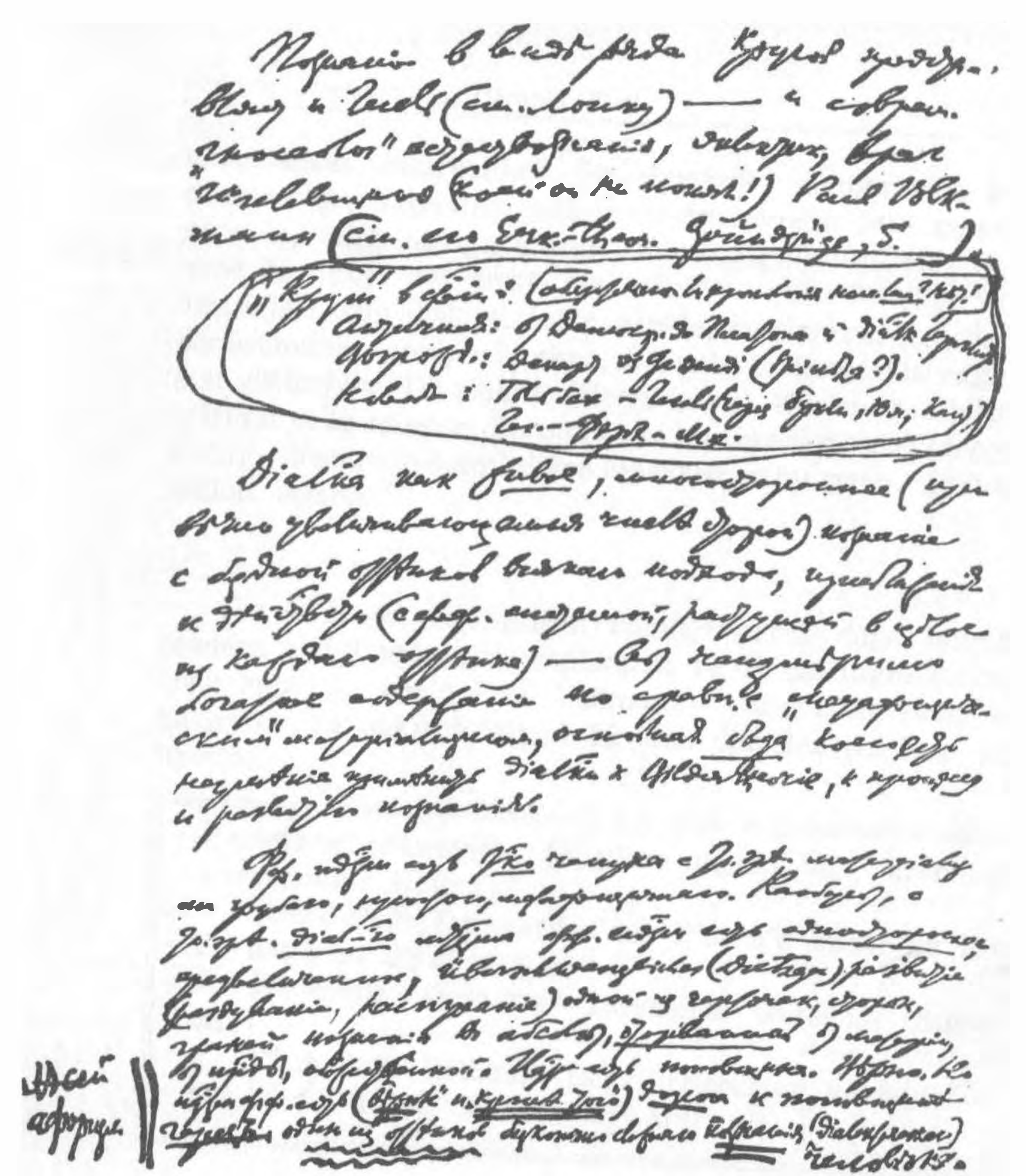
Genel olarak diyalektiğin anlatılmasının (araştırılmasının) yöntemi de böyle olmalıdır (çünkü Marx'da burjuva toplumunun diyalektiği, diyalektiğin özel bir durumudur).

En basitle, en günlük olanla, en çok bilinenle vbg. başlamak için *herhangi* bir önerme: bir ağacın yaprakları yeşildir; İvan bir insandır; Şuçka bir köpektir, vbg. Daha burada (Hegel'in dehasının gösterdiği gibi) diyalektik var: *tek olan genel olandır*. *(Karşl: Aristoteles*, «Metafizik», çeviren Schwegler, cilt II, s. 40, 3. kitap, 4. Bölüm, 8/9: «çünkü görülebilen evlerden başka bir evin» - genel olan evin - «varolduğu düşüncesi elbette ileri sürülemez.»[6] Böylece karşıtlar (tek, genelin karşısına konmuştur) aynıdır: tek genele yönelen bağlantıdan başka biryerde varolmaz. Genel ancak tekin içinde ve tekin sayesinde vardır. Her tek (şu ya da bu şekilde) geneldir. Her genel, tekin (bir parçacığı yahut bir yanı yahut özü)dir. Her genel, bütün tek tek nesneleri ancak yaklaşır kapsar. Her tek, genele tamamlanmamış olarak girer vbg. Her tek başka *tür* teklere (nesnelere, görünüşlere, oluşumlara) binlerce geçişle bağlıdır vbg. *Daha burada gerekli-lik* kavramının, doğadaki objektiv bağlantı kavramının unsurları, çekirdekleri var, vbg. Rastlantısal olan ve gerekli olan, görünüş ve öz daha şimdiden buradadır; çünkü: İvan bir insandır, Şuçka bir köpektir, *bu* bir ağaç yaprağıdır vbg. dediğimiz zaman, bir dizi özelliği *rastlantısal* olduğu için bir yana bırakıyoruz; özü görünüşten ayırıyoruz ve birini diğerinin karşısına koyuyoruz.

Böylece *rastgele* seçilen her önermede diyalektiğin *tüm*

---

* Lenin burada toplam anlamına gelen (sigma) harfini kullanıyor. «Bütünlük» kelimesiyle çevirmeyi metne daha uygun buldum. (çev.)

V. I. Lenin'in
«Diyalektik Üzerine» elyazmasının
bir sayfası — 1915

küçültülmüştür

unsurlarının çekirdekleri, bir «hücrede» olduğu gibi, keşfedilebilir (ve keşfedilmelidir) ve diyalektiğin tüm insan bilgisinin özelliği olduğu gösterilebilir. Doğa bilimi bize (bu da gene *herhangi* pek basit bir örnekle gösterilmelidir) aynı özellikleri olan doğayı: tekin genele, rastlantısalın gerekliye dönüşümünü; geçişleri, akışı, karşıtların karşılıklı bağlantısını gösteriyor. Diyalektik (Hegel'in ve) Marksizmin bilgi teorisinin *ta kendisidir:* Sorunun işte bu ««yan»ına (bu bir «yan» değil, sorunun aslıdır] diğer Marksistler bir yana, Plehanov dikkat etmedi.[7]

Gerek Hegel («Mantık»a bakın)[8] gerek doğa biliminin modern «bilgi teoricisi», toplamacı ve Hegelciliğin düşmanı (onu anlamamıştır!) Paul Volkmann («Bilgi Teorisinin Anahatları» s. ya bakın)[9] bilgiyi bir dizi daireler şeklinde açıklıyorlar.

Felsefede «daireler»: [Kişilere ilişkin bir kronoloji şart mıdır? Hayır!]

Antik Çağ: Demokritos'dan Platon'a kadar ve Herakleitos'un diyalektiğine.

Rönesans: Descartes karşısında Gassendi (Spinoza?)

Yeni Çağ: Holbach - Hegel (Berkeley yoluyla Hume, Kant) Hegel - Feuerbach - Marx.

Diyalektik *canlı,* çok yanlı (yanların sayısı sonsuzca çoğalır) bilgidir; gerçekliğe doğru her ilerleyişinin, yaklaşımının sayısız incelimleri vardır (her incelimden bütüne doğru büyüyen bir felsefî sistemi vardır) içeriği budur. Diyalektiği «Bilder» teorisine,* bilginin oluşumuna ve gelişimine

* Yansıtma teorisinin (Abbild—, Widersplegelelungstheorie) başka bir adı. (çev.)

uygulamadaki yeteneksizliği başlıca sakatlığı olan «metafizik» materyalizm ile karşılaştırıldığında bu içerik ölçülemeyecek kadar zengindir.

Kaba, basit, metafizik materyalizmin açısından bakılan felsefî idealizm *sadece* bir saçmalıktır. Diğer yandan *diyalektik* materyalizm açısından bakılan felsefî idealizm, bilginin hatlarından, yanlarından, sınırlarından birinin, maddeden ve doğadan *çözülen,* tanrılaştırılan Mutlak'a *tek yanlılıkla,* abartılarak, «taşkınca»[10] (Dietzgen) geliştirilmesidir. [üflenmesidir, şişirilmesidir]. İdealizm papazlıktır. Doğru. Fakat («*daha doğrusu*» ve «*ayrıca*» felsefî idealizm, sonsuzca karmaşık (diyalektik) olan insan bilgisinin incelimlerinin birisi üzerinden papazlığa giden yoldur.

bu aforizm için NB

İnsan bilgisi düz bir çizgi değildir (düz bir çizgi izlemez); o, bir helezona, bir daireler dizisine sonsuzca yaklaşan bir eğridir. Bu eğrinin her kesiti, parçacığı, dilimi, bağımsız, tam, düz bir çizgiye dönüştürülebilir (tek yanlılıkla dönüştürülebilir); o zaman bu çizgi (mertek yüzünden kütük görülemeyince) insanı bataklığa, papazlığa götürür (ve orada egemen sınıfların çıkarları için demir atar). Düz çizgicilik ve tek yanlılık, katılaşma ve kemikleşme, sübjektivizm ve sübjektiv körlük — işte* idealizmin bilgi teorisi kökleri. Ve papazlığın (= felsefî idealizmin) elbette bilgi teorisi kökleri vardır, zeminsiz değildir; o şüphesiz *soluk bir çiçektir;* fakat canlı, bereketli, halis, güçlü, herşeye yeten, objektiv insan bilgisinin yaşayan ağacında yetişen soluk bir çiçek.

Yazımı 1915.
İlk basımı 1925,
«Bolşevik» dergisi
Nr. 5/6.

Elyazmasına uygun.

---

* Lenin'in kelimesi: voila. (çev.)

HEGEL'İN «FELSEFE TARİHİ ÜZERİNE DERSLER»İNE TOPLUBAKIŞ

NOTLAR

1 — Hegel'in «Felsefe Tarihi Üzerine Dersler»ine toplubakışı Lenin 1915 başlarında, «Mantık Bilimi» ne toplubakışı bitirdikten sonra «(Çeşitli+) Hegel» ile «Hegel» başlıklarını taşıyan iki deftere yazmıştı. Birinci defterin ilk üç sayfasında Peter Genoff, Paul Volkmann ve Max Verworn'un kitapları üzerine notlar yer alıyor; bu defterin başlangıcında renkli kalemle «sayfa 4. e bakın» yazılı (dördüncü sayfada «Felsefe Tarihi Üzerine Dersler»e toplubakış başlıyor).
«Dersler»e toplubakışında Lenin Hegel'in felsefe tarihi yöntemindeki şu yanları vurguluyor: tarihsel ile mantıksalın bağı, «kesin tarihsellik» talebi, felsefe tarihinde diyalektik olanın önemle izlenmesi, vbg. Lenin aynı zamanda Hegel'in tarih felsefesi anlayışının idealist önsavlarını eleştiriyor ve Hegel'in felsefe tarihini anlatımında materyalizmin gelişimini nasıl ihmal ettiğini yahut yanlış tanıttığını gösteriyor.

2 — «Felsefe Tarihi Üzerine Dersler» ilkin Hegel'in ölümünden sonra 1833-1836 arasında yayımlandı; kaynak hem Hegel'in kendi notları hem de dinleyicilerinin K.L. Michelet tarafından düzenlenen notlarıydı. «Dersler» de Hegel felsefe tarihini, mutlak hakikate doğru ilerleyen hareketin yasallığa uygun oluşumu olarak ortaya koymaya ilk kez girişiyor. Marx ve Engels Hegel'in «Felsefe Tarihi Üzerine Dersler»ine yüksek değer verdiler. Engels Hegel'de mantık kategorileriyle felsefe tarihi arasındaki bağın önemini belirtir ve «Dersler» i «en dâhice eser lerden birisi» olarak niteler. (Karl Marx/Friedrich Engels, **Seçme Mektuplar**, Berlin 1953, s. 525.)

3 — **Pythgaorascılar** - Grek filozofu Pythagoras'ın objektiv-idealist öğretisinin yandaşları. Pythagorascılar gerici politik ve dinsel-felsefi bir cemiyette toplanmışlardı. Bu cemiyetin Z.Ö. 6. yy. da güney İtalyanın birkaç şehrinde şubesi vardı. Pythagorascılara göre sayılar bir «kozmik düzeni» — aristokratik toplum düzeninin ilk çeşidini (prototip) — kuruyorlardı. Sayıları doğal olayların temeli addediyorlar, bağımsız özler olarak düşünüyorlar, mutlaklaştırıyorlar, tanrılaştırıyorlardı. Örn., on sayısı kutsaldı; bu sayıda sayı sisteminin temelini ve evrenin aslî yapısını görüyorlardı.

4 — **De coelo** (Gökyüzü üzerine) — Aristoteles'in doğa felsefesi yazıları grubuna ait eseri; dört kitaptır ve her biri bölümlere ayrılır. Yakınçağdaki baskılarında bu kitaplar Roma sayılarıyla, bölümler de Arap sayılarıyla işaretleniyor.

5 — **De anima** (Ruh üzerine) — Aristoteles'in doğa felsefesi yazıları grubuna ait eseri; üç kitaptır ve her biri bölümlere ayrılır. Hegel burada Pythagorascıların ruh üzerine tasavvurlarını yazan Aristoteles'i aktarıyor: «onlar ruhun: güneş tozcukları olduğunu söylediler; başkaları ise: kendisini hareket ettiren şey olduğunu.» Lenin'in aşağıda belirttiği ruh ile gök karşılaştırmasını Aristoteles Platon'un «Timaios» diyaloğundan almıştır.

6 — **Metafizik** — Aristoteles'in «ilk felsefe» üzerine, nesnelerin ilk sebeplerini ve temellerini, varolanı olduğu gibi inceleyen yazıları. Aristoteles'in eserlerini notlayan ve yayımlayan Rodoslu Andronikos (Z. Ö. I. yy.), bu yazı grubunu fizik üzerine olan yazılara ekledi ve bu nedenle onlar sonradan «metafizik» (kelimece: fizikten sonra) adını aldılar.

7 — Antik Grek felsefesinde aither'e ilişkin tahminler zamanımızda da geliştirilmiştir. Tüm mekânı doldurması ve ışığın, yerçekiminin (ağırlığın) taşıyıcısı olması gereken özel maddî bir ortam olarak aither kavramı 17. yy. da ortaya kondu. Daha sonra, çeşitli olayların açıklanması için aither'in çeşitli, birbirinden bağımsız türlerinin kavramları kullanıldı. (elektrik, manyetik gibi). Işık üzerinde dalga teorisinin başarılarıyla ışık-aither'i kavramı yaygınlaştı (Ch. Huygens, A. Fresnel, d.a.); sonra tek cins aither hipotezi geldi. 19. yy. sonunda ve 20. yy başında aither kavramı fizikte henüz genellikle kullanışlıydı; fakat bilimin gelişmesiyle görülen yeni gerçeklerle çelişti. Aither'in evrensel mekanik bir ortam olduğu hipotezinin tutunamazlığı relativite teorisince ispat edildi; aither hipotezindeki rasyonel unsurlar, quantum alan teorisi (boşluk kavramı) tarafından yıkıldılar.

8 — **Elea Okulu** (Z. Ö. 6. yy. sonundan 5. yy.'a kadar) adını güney İtalyadaki Elea şehrinden almıştır. Okulun kurucusu Xenophanes'in görüşlerinde materyalizm unsurları vardır; fakat okulun başlıca temsilcisi Parmenides'in ve onun öğrencisi Zenon'un görüşlerine idealizm hakim olmuştur. Bir dizi Grek filozofunun, özellikle Herakleitos'un nesnelerin değişken temeli üzerine, doğanın gelişiminin çelişikliği üzerine diyalektik bakışına karşı Elea okulu, tek cins, hareketsiz, değişmez, eş biçimli, kesintisiz, ebedî varlık öğretisini getirdi. «Varlık dır, Hiçlik değil» dedi Parmenides; duyuların bilginin kaynağı olduğunu da inkâr etti. Metafizik çıkarımlarına rağmen Elealıların bazı tezleri ve özellikle Zenon'un hareketin çelişikliğine ilişkin kanıtları (Zenon'un aporileri diye bilinir), Antik diyalektiğin gelişimine katkıda bulundular; çünkü, hareket sürecinin çelişik karakterinin mantık-

sal kavramlarla nasıl ifade edilmesi gerektiği sorusunu ortaya attılar.

9 — **Belirlenim** — bir nesnenin genişletilmiş kavramı; bu kavram nesnenin aslî yanlarını, onu çevreleyen dünyayla ilintilerini, gelişiminin yasasını belirler. Tanım ise, verilmiş bir durumda, soyut, formal-mantıksal belirlenimdir ve nesnenin yalnız dış belirtilerini gözönünde tutar.

10 — Lenin, Engels'in «Anti - Dühring» in ikinci baskısına önsözünden kelimeler alıyor (Karl Marx/Friedrich Engels, Werke, cilt 20, Berlin 1962, s. 14). Lenin aşağıda bu yeri daha uzun aktarıyor. (bakınız s. 18).

11 — (çev. notu) Hegel'in bu cümlesi şöyle tersine çevrilebilir: varolan herşeyin hareketi diyalektiğin kendisidir. Hegel'in, soyutluğu felsefenin düşmanı olarak görmesiyle beraber (düşüncenin soyutlama işleminin olumsuzlaşarak gerçeklikten kopup uzaklaşması soyutluktur) çoğu zaman soyuttan somuta (kavramdan, ideden nesneye, harekete) zaman zaman da somuttan soyuta gitmesi, Marx'ın «Hegel'de ideler mistiği» dediği tutumdur (karşl. Marx, «Kapital, 2. baskıya sonsöz» ve Lenin, «Hegel'in Diyalektik (Mantık) inin Planı»). Hegel diyalektiği işleyisinde materyalist unsurlardan sıyrılamama gerçeğiyle karşılaşmıştır. Okurun izleyebilmesi için Hegel'den bu parçayı — materyalist yanı italikle vurgulayarak — daha uzun aktarıyorum:

«Diyalektiğin ilkin harekete değgin başlamasının sebebi, diyalektiğin kendisinin bu hareket olması, ya da varolan herşeyin diyalektiğinin hareketin kendisi olmasıdır. **Kendini hareket ettiren nesnenin diyalektiği nesnenin kendi içindedir** ve hareket başkalaşma, kendini olumsuzlamadır. Aristoteles Zenon'un hareketi bir iç çelişki taşıması sebebiyle reddettiğini söylüyorsa, bu, hareketin hiç varolmadığı anlamında alınmamalı. Önemli husus, hareketin, bu fenomenin, varolup olmaması değildir; hareketin varolduğu gerçeği, fillerin varolduğu gerçeği kadar duyumsal kesinliktedir; Zenon hareketi bu anlamda reddetmedi. Önemli husus, hareketin hakikat olup olmadığıdır. Onun hakikî olmadığı öne sürülüyor, çünkü kavramı bir çelişkiyi içerir; bununla demek istedi ki, hareket hiçbir hakikî varlığın yüklemi (predikatı) olamaz.» Başka deyişle, hiçbir varlık hareketle temellendirilemez; örn. Zenon'un üçüncü aporisinde «atılan ok hareket etmez.»

12 — (çev. notu) Lenin'in kastettiği şudur: Diogenes'in çürüttüğü «hareket», Zenon'un hareket kavramıdır. Zenon'un hareketin bilgisini (hakikatini) imkânsızlaştıran kanıtlarını pratikte çürüten Diogenes, hareketin gerçekliğini gene hareketle göstermişti. Zenon hareketin varlığını reddetmiyor, ama onun bilgisini edinemeyeceğimizi, çünkü çözülmez çelişkilerle dolu olduğunu söylüyor. Bu yüzden Zenon olumsuz bir diyalektiğe giriyor, çünkü bir şeyin varlığı reddedilmeden bilgisi reddedilemez.

Hegel Lenin'in işaret ettiği «ertesi sayfadaki» fıkrayı şöyle an-

latıyor:

«Sinoplu kinik Diogenes'in harekete karşı bu kanıtları pek basitçe nasıl çürüttüğü bilinegelir; hiç konuşmadan ayağa kalkmış ve dolaşmaya başlamış; böylece onları hareketle çürütmüş. — Diog. Laert. VI. 39., Sext. Empir. **Pyrrh. Hyp.** III. 8, 66. —»

13 — Kastedilen, Diogenes Laertius un «De vitis. dogmatibus et apophthegmatibus clarorum philosophorum» (ünlü filozofların hayatları, öğretileri ve vecizeleri) adlı eserinin VI. kitap, 39. paragrafı ve Sextus Empiricus'un «Pyrrhoniae hypotyposes» (Pyrrhoncu temel düşünceler) adlı eserinin III. kitap, 8. paragrafıdır. Hegel'in «Felsefe Tarihi Üzerine Dersler»inin ikinci baskısında fıkranın devamı yoktur.

14 — Kastedilen: P. Bayle, «Dictionnalre Historique et critique», ilk basımı 1695-1697.

15 — Lenin, Th. Gomperz'in «Grek Düşünürleri», 1896, birinci cildinin fransızca çevirisini kastediyor; almanca baskısında, Leipzig 1896, s. 158-162 sözkonusu olan yerdir.

16 — Lenin, V.M. Çernov'un «Marksizm ve Transendental Felsefe» yazısının 1. paragrafını kastediyor.

17 — Herakleitos (Z.Ö. yaklaşık 530-470) Elealı Zenon'dan (Z.Ö. yaklaşık 490-430) önce yaşadı. Hegel Herakleitos'u Elealılardan sonra ele alıyor, çünkü onun felsefesi, özellikle diyalektiği Elealıların ve gene özellikle Zenon'un diyalektiğinden üstündü. Hegel'e göre Elealıların felsefesinde varlık kategorisi ortaya çıkmıştı. Herakleitos'un felsefesi ise daha üstün, somut ve hakikî olan oluş kategorisinin tarihsel ifadesiydi. Bu, Hegel'in felsefe tarihini kendi Mantığına nasıl «uyguladığının» en belirgin örneğidir. Bunu yapmakla o, bilim olarak felsefe tarihinde gerçek yasallığa işaret etmiş oldu. Modern felsefe biliminin kurulma tarihinin şu ya da bu yanını, şu ya da bu kategorisini incelemede böyle bir kronolojik kaydırma tamamiyle haklıdır, çünkü böylece onun gelişimi tarihsel rastlantılardan arınmış olarak ortaya çıkar. «Diyalektik Üzerine» adlı fragmanında Lenin, felsefede «daireler» üzerine şunu yazıyor: «Antik Çağ: Demokritos'dan Platon'a kadar ve Herakleitos'un diyalektiğine» ve şu notu koyuyor: «Kişilere ilişkin bir kronoloji şart mıdır? Hayır!»

18 — Aristoteles'in toplu eserlerine dahil edilen **De mundo** (Evren Üzerine), onun ölümünden sonra, bilinmeyen bir yazar tarafından birinci yüzyılın sonunda ya da ikinci yüzyılın başında yazılmıştır.

19 — Sümposion (Şölen) — sevginin özüne ait bir diyalog; sanat değeri bakımından Platon'un en iyi eserlerinden birisi. Diyalogda, başka felsefe sorunlarıyla beraber, idelerin hareketsiz, değişmez, mutlak düşünsel varlıklar olduklarına dair objektiv-idealist öğreti geliştirilir; ideler dünyası duyuların değişken, geçici dünyasının karşısına konur. Herakleltos'un diyalektik bakışına karşı Platon diyalogda hekim Ery-

ximahos'u konuşturur.

20 — «Anti - Dühring»in ikinci baskısına önsöze bakınız (Karl Marx/Friedrich Engels, Werke, cilt 20, Berlin 1962, s. 14; Frledrich Engels, «Bay Eugen Dühring'in Bilimde Devrimi (Anti-Dühring)», Berlin 1960, s. 15.) Anti-Dühring I, Sol Yayınları 22, çev. F.R. Baraner, Ankara 1968, s. 46-47; ve karşl. s. 214.

21 — (çev .notu) Lenin'In burada ?? Işaretlerl koymasının nedenl şu olsa gerek:

1. tarihsel ve mantıksal gelişimlerln birbirine «uygun düşmesinden», mantıksal gelişime öncelik tanındığı sonucu çıkarılmamalı (Hegel'In genel Idealist tutumundan ve özellikle yukarda, tarihsel olanın mantıksal olanan uygun düşmesi gerektlğini söylemesinden bu sonuç çıkar); 2. mantıksal gellşimln Ilkelerl tarihsel gelişimden elde edilmeli (materyalist görüş) — (Lenin «Hegel'in Diyalektik'inin (Mantık) Planı» adlı fragmanında «uygun düşme» yerine «örtüşme» kelimesini kullanıyor); 3. tarihsel gelişimden elde edilen «düşünce ilkelerinden» kalkarak (tümdengelen, gerl giden) mantıksal tahlil Ile tarihsel gellşlmin (geçmişten bu yana) tahlili yöntemleri (aynı fragmanla karşılaştırın) karşıt yönlerden çizilen iki çizgi olarak düşünülürse, bu çizgller örtüşmelldir. // Hegel'in yukardaki cümlesinin ikinci kısmında, «fakat mantıksal felsefede, tarihteki gellşlmde bulunmayan yerler» (örn. ilkeler, kategoriler) «olmalıdır» tezi, tarihsel gelişimin mantıksal gelişlme bağlanmasına ve pan-lojizme yol açar. Bu tutum, materyalizmin «örtüşme» teziyle çelişir, çünkü mantığın tarihsel gelişimle örtüşmeyen bir yanı, bağımsız bir alanı olduğunu kabul eder. Cümlenln özellikle iklncl kısmı Hegel'in «ayakları üzerine dikilmesi gereken» düşüncelerinden biridir. Böylece Hegel'in mantık-tarih uygunluğu tezinin tarihsel önemi ve materyalist çekirdeği görülür.

22 — (çev. notu) Yuhanna'nın İncilinde (20.17) İsa'nın Mecdelli Meryem'e (Marla Magdalena) söylediği, latlncede deyimleşerek (noli me tangere) Avrupa dillerine giren söz. Lenin Hegel'in idealizmin dokunulmazlığı ve saflığı için materyalizmden uzak durmasına bu benzetmeyle değiniyor.

23 — Kastedilen, Sextus Emplrlcus'un **Matematlkçilere Karşı** adlı eseridir; onbir kitaptır; bunların altısı gramer, retorik, geometri, aritmetik, astronomi ve müziğin eleştirisine ve beşi («Dogmatiklere Karşı») mantık, fizik ve ethik'in eleştlrisine ayrılmıştır.

24 — Mach'ın duyumlar üzerine sübjektlv-Idealist öğretisinin bir eleştirlsini Lenin «Materyalizm ve Empirokrltislzm», Bölüm I, Kısım 1 ve 2 de yapmıştır. (Werke, cilt 14, s. 31-59).

25 — Homolomerè — Anaxagoras'ın düşündüğü maddî parçacıklar Için Arlstoteles'in kullandığı terim. Parçacıklar nitelıksel çok çeşitlilikle birblrlerlnden ayrılırlar («herşey herşeyde Içerllir»). Unsurlar hare-

ketsizdirler; nus tarafından hareket ettirilirler. Anaxagoas nus'un en ince ve en hafif madde olduğunu söylemiştir; her oluşu ve yokoluşu unsurların birleşmesi ve ayrılmasıyla açıklamıştır. Anaxagoras'ın eserlerinden kalan fragmanlarda bu unsurlara «nesnelerin tohumları» denir. // (çev. notu): Aristoteles'in homolomere: eşit parçalı maddeler (claimler) dediğine Anaxagoras spermata: tohumlar demişti.

26 — Sofistler — Z.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısından beri meslekten filozoflar, felsefe ve hitabet hocaları için kullanılan ad. Sofistler tek bir okula bağlı olmamakla beraber hepsinin özelliği bütün düşüncelerin, etik kuralların ve yargıların relatiy oldukları kanısıydı. Protagoras bu kanıyı şu ünlü cümlesiyle ifade etmişti: «Tüm nesnelerin ölçüsü İnsandır; varolanın varolduğunun, varolmayanın da varolmadığının.» Z.Ö. 4. yüzyılın ilk yarısında sofistlik yıkıldı ve mantık kavramlarıyla verimsiz bir oyun şekline girerek soysuzlaştı.

27 — Fenomenolojizm (Fenomenalizm) — sübjektiv idealizmin bir çeşidi; fenomenolojizm görünüşü özden ayırır ve onu yalnız duyumların tümlüğü olarak anlar. Örn., Machistler fenomenalist idiler. Fenomenalizmin marksist eleştirisine Lenin'in «Materyalizm ve Empiriokritisizm» (Werke, cilt 14) kitabı önemli katkıda bulunmuştur.

28 — Bakınız: Ludwig Feuerbach, Grundsaetze der Philosophie der Zukunft» (Geleceğin Felsefesinin İlkeleri), Saemtliche Werke, Bd. II, Stuttgart 1904, s. 285/286.

29 — Lenin Feuerbach'ın şu cümlesini kastediyor: «Fenomenolojinin başlangıcında, genel olan **kelime (kelâm, çev.)** ile herzaman tek olan nesne **(madde, çev.)** arasındaki çelişki hemen karşımıza çıkar.» (aynı eser, s. 287.)

30 — «Menon» — Platon'un sofistlere karşı yönelttiği bir diyaloğu. Platon'un ilk eserlerinden sayılır; diyalogda yetkinlik kavramı irdelenir ve mistik «hatırlama teorisi» geliştirilir.

31 — Lenin Plehanov'un şu felsefî yazılarını kastediyor: «Monist Tarih Anlayışının Gelişimi (sorunu üzerine)» (1895); «Dövüşken (militan) Materyalizm. Bay Bogdanov'a cevap» (1908-1910); Kantçılara karşı makaleleri «Bernstein ve Materyalizm» (1898), «Karl Marx ve Friedrich Engels'e Karşı Konrad Schmidt» (1898), «Kant'a Karşı Cant yahut Bay Bernstein'ın Fikrî Vasiyeti» (1901) ve sonradan «Eleştirmenlerimizin Eleştirilmesi» kitabında toplanan diğer yazıları, St. Petersburg 1906; «Marksizmin Temel Sorunları» (1908). / Plehanov'un dilimize çevrilmiş yazıları için bakınız: Marksist Düşüncenin Temel Meseleleri, Sosyal Yayınlar, İstanbul 1964.

32 — Kastedilen, Xenophon'un «Apologia Socratis» (Sokrates'in Savunması) dır ve onun mahkemeye verilmesinden önce, mahkeme süresince ve mahkemeden sonra davranışlarının anılar tarzında anlatılışıdır. Mahkemede Sokrates «Atina halkının tanrılara dayattığı kutsal-

lıkları reddetmek, yenilerini ileri sürmek ve gençliği yoldan çıkarmakle suçlandı. Xenophon'un eseri Sokrates'in haklı olduğunu savunur. Sokrates'in mahkemedeki konuşması Platon'un «Apologia Socratis»inde de tasvir edilmiştir.

33 — (çev. notu) **Bu kısmın daha iyi anlaşılması için Hegel'i aktarıyoruz:** Saklanan birisi ve Elektra örnekleri (Bruckeri Hist. crit. phil. I, s. 613), bir kimseyi hem tanımak hem de tanımamak çelişkisine ilişkindirler. Birisine sorarım: Babanı tanırmısın? Cevap verir: Evet. Gene sorarım: Perdenin arkasında saklanan birisini sana göstersem, tanır mısın? — Hayır. — Ama o senin baban; demek ki babanı tanımıyorsun. Elektra örneğinde de durum aynıdır. Elektranın, karşısında duran kardeşi Orestes'i tanıdığı söylenebilir mi, söylenemez mi? (s. 138)... Bu türden başka dil oyunları daha anlamlıdır; kümelenen (sorelles: Cicero, Acad. Quaest. IV, 29; de divinat. II, 4; Diog. Laert. II, 108) ve dazlak (falakros: Brucker, I, s. 614, not s.) adları verilen örneklerde olduğu gibi. Her iki örnek de yanlış sonsuzluğa ve nitel bir karşıtlığa ulaşmadan ilerliyen ama sonunda kendini nitel mutlak karşıtında bulan nicel ilerlemeye ilişkindir. Dazlak kafa, küme probleminin tersidir. Sorulur: Bir mısır tanesi bir küme oluşturur mu? Yahut: Bir saçın eksilmesi bir kafayı dazlaklaştırır mı? — Hayır. — Aynısı tekrar edilse? — Gene hayır. — Bir mısır tanesi hep eklenirken ve bir saç hep yolunurken bu soru sorulur. Sonunda, bir kümenin oluştuğu yahut bir dazlak kafanın ortaya çıktığı söylendiğinde: son eklenen tanenin kümeyi oluşturduğu yahut son yolunan saçın dazlaklığa sebep olduğu anlaşılır; ama bu önce reddedilmişti. Nasıl olur da bir mısır tanesi zaten birçok taneleri olan bir kümeyi oluşturabilir? İddia, bir tanenin bir kümeyi oluşturmadığıdır. Çelişki, eklenen yahut çıkarılan bir tanenin karşıta, çoka, dönüştüğüdür. Teki tekrar etmek çoku gerçekleştiriyor; tekrarlama bazı «çok» taneleri biraraya getiriyor. Böylece tek, karşıtı olan kümeye dönüşüyor; tekin çıkarılması dazlaklık oluyor. Tek ve küme karşıttırlar ama gene de birdirler. Yani, nicel ilerleme hiçbirşey değiştirmez, sadece çoğaltır ve azaltır gibi görünüyor; ama sonunda karşıtına geçiyor. Sonsuzca küçük yahut sonsuzca büyük bir büyüklük artık büyüklük değildir. Biz niteliği ve niceliği hep birbirinden ayırırız. Bu çokluk nicel bir farktır (deriz, çev); ama sayının, büyüklüğün bu kayıtsızca ayrılması burada sonunda nitelik farkına dönüşüyor. Bu belirlenim çok önemlidir; ama bilincimize dolaysızca çıkmaz. Örneği, bir kuruşun yahut bir liranın önemi olmadığı söylenir; bütün önemsizliğiyle beraber kese boşalır — önemli birşey olur —, oldukça nitel bir fark. Su ısıtılır. hep daha sıcak olur; ve 80° Reamur'da birdenbire buhara dönüşür. Bu fark, nicelik ve niteliğin karşıtlığı, çok önemlidir: ama onların birbirine geçişinin diyalektiği, anlama yeteneğimizin kabul et-

mediği bir şeydir, — niteliğin nicelik ve niceliğin nitelik olmadığı onca kesindir. Şaka gibi görünen bu örneklerde, araştırılan düşünce belirlenimleri üzerine halis düşünme çabası vardır.

Onların (Sokratiklerin, çev.) bu çeşit şakaları çoktu; bazıları önemli, bazıları da önemsizdir. Aristoteles'in Elenchi'sindeki çeşitli örneklerin hepsi, dilde ortaya çıkan pek formal bir çelişkiye işaret ederler, — bu çelişki dilin formunda vardır çünkü dilde tek olan genel olanın içine alınır. «O kimdir? — O Sokrates'dir. — Sokrates generis masculini (eril cins) değil midir? — Erildir. — O (zamir, çev.) generis neutrius'dur. (cinssiz); böylece Sokrates'ın cinssiz olduğu söylenir.» (Aristoteles, De Soph. Elench. c. 14; Buhle, ad h.l. argumentum, s. 512.) Gene Aristoteles (a.g.e., c. 24) aşağıdaki çıkarım tarzını anlatıyor; bu, Eulenspiegel'de rastlanan gezgin çırak nüktesi gibidir. Aristoteles kargaşalığı gidermek için gerçekten çok çaba harcıyor.

«Senin bir köpeğin var; köpeğin yavruları var; bu köpek bir babadır. Senin de bir baban var; babanın yavruları köpektir; öyleyse sen de köpeklerin kardeşisin; demek ki sen bir köpeksin.» Böyle zekâ oyunları icat etmede o zamanki ve sonraki Grekler usanma bilmezlerdi. İlerde şüphecileri ele alırken diyalektik yanın daha gelistirildiğini ve yüksek bir düzeye çıkarıldığını göreceğiz. (s. 139 - 141.) // **Dersler**'i ingilizceye çeviren E.S. Haldane, şu açıklamayı çeviriye katmış: «Aristoteles... çaba harcıyor,» çünkü (sen) ve (baba) yalnız rastlantıda (para to sümbebekos) birbirine bağlıdır, özde (kata ten ousian) bağlı değildir.» cilt I, s. 464.

34 — **Kireneliler** — Z.Ö. 5 yy. da Aristippos'un Kirene'de kurduğu grek felsefe okulu. Kireneliler nesnelerin objektiv varlığını kabul ettiler, ama onların bilinemez olduklarını, ancak sübjektiv duyular üzerinde güvenirlikle yargı verilebileceğini iddia ettiler. Sensualist (duyumcu) bilgi teorisini sensualist bir etik ile — insan davranışının temeline duyumsal hoşnutluğu yerleştiren öğreti — genişlettiler. Antik Çağ ateizminin birkaç temsilcisi Kirene okulunda yetişmişti.

35 — Kastedilen: F. Ueberweg'in yazdığı ve M. Heinze'nin işlediği «Eski Zaman Felsefesinin Tarihinin Anahatları» nın (Grundrisses der Geschichte der Philosophie des Altertums, 1909) birinci bölümündeki «Kireneli Aristippos ve Kirene yahut Hedonist Okul» başlıklı paragraftır.

«**Theaitetos**» — Platon'un en önemli diyaloglarından birisi. Bu diyalogda Platon kendi mistik bilgi teorisini geliştirir ve Herakleitos, Demokritos ve diğer grek materyalistlerin görüşlerini eleştirir. Bu eleştiride onların bilgi oluşumunu kavrayışlarını çarpıtır ve onlara duyumlarla bilginin eşitlenmesi, mutlak relativizm gibi düşünceler atfeder. Diyalogdaki kişilerden birisi Kirene okulunun bir temsilcisi olan matematikçi Theodoros'dur. Sokrates'in öldürülmesinden sonra

çıktığı gezi süresinde Platon onunla matematik çalışmıştı.

36 — Antik demokrasiye, özellikle Atina demokrasisine karşı çıkan Platon, köleci devletin aristokratik biçimini savundu ve onu teorik bakımdan temellendirmeye çalıştı. Platon'a göre «ideal devlette» toplum üç kesime ayrılmalıdır: tüm egemenlik gücünü ellerinde tutan filozoflar yahut yöneticiler; savaşçılar; çiftçiler ve zanaatçılar. Marx «Kapital» in birinci cildinde Platon'un «Ideal devlet»i üzerine şunu yazdı: «Platon'un Devleti, işbölümü devletin biçimlendirici ilkesi olarak geliştirildikçe, Mısır'ın kast yapısının Atina'da idealleştirilmesinden başka bir şey değilir.» (Karl Marx/Friedrich Engels, Werke, cilt 23, Berlin 1962, s. 388.)

37 — **«Phaidon»** — Platon'un, Sokrates'in son saatlerini ve ölümünü tasvir eden ve kendi ideler öğretisi ile («hatırlama teorisi») ruhun ölümsüzlüğü öğretisini açıklayan diyaloğu. Kaynağı, Platon'un Pythagoras felsefesini öğrendiği Z.Ö. 4. yy.'ın 80-70 yılları arasıdır ve onun etkisi «Phaidon» da görülür.

38 — «Sophista» — Platon'un, Sofistlerin ve Elealıların görüşlerini eleştirdiği ve diyalektik üzerine objektiv - idealist anlayışı ile mistik ideler öğretisini geliştirdiği diyaloğu.

39 — (çev. notu) Platon'un tek ve aynı bakışı istemesi, bakışın kişilere göre değişken olmaması ve bilginin mutlak relativizme saplanmaması içindi. Diyalektikte Platon'un Sofistleri aştığı yer burydu; çünkü ayrı kalan bakışlarda (örneği, kişilerin aynı objeyi algılamalarının başka başka, hatta çelişik etkilerin ifadesiyle sonuçlanması, başkalık derecelerinin birleştiği bir temelin bulunmayışı) bilgi objektivlikten yoksun kalır. Fakat Platon bilgideki relativ unsuru bütünüyle ortadan kaldırmaya çalışmakla diyalektiği donuklaştırdı. Platon'da ideelerin mükemmelliğinin, mutlak değişmezliğinin nedeni bilginin (epistеme) oluştan koparılmasıdır.

40 — Hegel'in «Hukuk Felsefesi» ne önsözündeki «akla dayanan ne ise, o gerçektir; ve gerçek olan ne ise, o akla dayanır» tezini Engels «Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu» kitabında incelemiştir. / akla dayanan (akılsal (?), rasyonal olan): vernünftig (çev.)

41 — Aristoteles'in, Platon'un ideler öğretisini eleştirmesini Lenin Aristoteles'in «Metafizik» ine toplubakışında da incelemiştir.

42 — (çev. notu) **Felsefe Defterlerini** ingilizceye çeviren Clemens Dutt (Foreign Languages Publishing House, Moskova 1963; ilk baskısı 1961) bu cümleyi, Lenin'in aktarmadığı Hegel'in bir önceki cümlesiyle kaynaştırarak (sanırım okurun daha iyi anlayabilmesi için) çevirmiş. Hegel'in bir önceki cümlesi: «Aristoteles'in spekulativ felsefesi herşeyin düşündüğünü ileri sürmek, herşeyi düşünceye dönüştürmektir.» Dutt'ın çevirisi: «Aristoteles nesneleri düşünceye dönüştürür; böyle-

ce onlar, düşünce olduklarından, hakikatte varolurlar...» Hegel'in «Dersler»inl ingilizceye çeviren E.S. Haldane ve F.H. Simson (Platon'a kadarkl 1. cildl Haldane, 2. ve 3. ciltlerl beraber, 1955) eserl açık fakat yer yer fazla serbest blr uslûpla çevirmişler. Dutt onların çevirisinden genlşce yararlanıyor, fakat bağlı kalmıyor.

43 — Bakın: Ludwig Feuerbach, «Wider den Duallsmus von Leib und Seele.» (Beden ve Ruh Dualizmine Karşı), Bütün Eserleri, cilt II, Stuttgart 1904. s. 357.

44 — Lenin Engels'ln «Antl - Dühring» de düşüncenin ve bilincln doğuşu sorununu ortaya koyuşunu kastedlyor. (Marx/Engels, Werke, cilt 20, Berlin 1962, s. 33)

45 — (çev. notu) Duyu nesnesinin bllincin dışında olması nedeniyle, bilinç nesneyi yaratamayacağından, Hegel duyumlamayı edllgen addediyor. Dıştakl varlıktan hareketle bllincin edilgenleştirllmesi (emplrizmin tek yanlılığı) ve bilinçten hareketle dıştakl nesnenin bllinç nesnesi yapılması (ideallzmln tek yanlılığı) yanılgıları dlyalektlk materyalizmde açık kılınmıştır. Duyumlama bllglnln alt blr basamağıdır, fakat bllgl orda durmaz, bllinç olayında, gerçeklğin düşünceyle yansıtılmasında bir üst basamağa geçer. Yansıtmanın «dünyayı değiştirme-ye» (Marx) dönüşmesi, bllncln en üst basamağı, yaratıcılığıdır. Lenin «Hegel'in Mantık Bilimine Toplubakış»ında şöyle diyor: «İnsan bilinci objektiv gerçekliği sadece yansıtmaz, onu yaratır da.» (FD, s. 203). Bllincin yaratması, temelinl maddî ilişkilerde bulur. Bu nedenle Lenin'in sözü, idealizmln bllncln kendiliğinden yaratması tezini en özlü ifade eden Fichte'nin «ben-olan, ben-olmayanı meydana getirir.» (Bilim Öğretisl Kavramı Üzerine — Über den Begriff der Wissenschaftslehre, III, 8.) sözünün tam karşıtıdır.

46 — STOALILAR — Kiton'lu Zenon'un (Kıbrıslı Zenon) Z.Ö. 3. yüzyılın başında Atinada kurduğu ve 6. yüzyıla kadar devam eden felsefi öğretinin temsilcileri. Stoacılığın tarihi üç döneme ayrılır: eskl, orta ve yeni Stoa. Stoacılığın doğa üzerine görüşleri Heraklelitos, Arlstoteles ve kısmen de Platon'un etkisinde oluşmuştur. Stoalılar evrende lkl llke ayrımı yaparlar: edllgen — niteliksiz madde — lle hareket ilkesi — akıl, Logos, tanrı, bütün maddeye nüfuz eden «ilk alev.» Bilgi teorisinde Stoalılar sensuallst önsavlardan kalktılar, duyusal tasavvuru her bllglnln kaynağı saydılar. Hakikî bllglnin ölçütünü, nesnenin doğru ve mükemmel yansısı olan «kataleptik» (kavrayıcı bllgide gördüler. Olayların sebepli (nedensel, kausal-ç.) belirlenmişliğini fatalizm ve teleoloji olarak anladılar; bu anlayış onların etlik öğretisini de kuvvetle etkiledi; bu öğreti ödev kavramını ön plana çıkardı ve kendi başına erdemi — doğayla, «dünya ruhu»yla uyumlu hayatı — «en üstün iyi» diye kabul ettl. Stoalıların gelenekçi, gerçekle uzlaşmayı isteyen etlği hıristiyanlığın doğuşunda önemli rol

oynadı.

47 — (çev. notu) Hegel Greklerin ve Romalıların batıl inançlarına örnekler için Cicero'yu (**De natura Deorum**, I. 20) kaynak göstererek Epikuros'u değerlendiriyor: «Kuşların sağa yahut sola uçmasına, bir tavşanın yoldan koşarak geçmesine, hayvanların işkembelerine yahut civcivlerin çevik mi yoksa durgun mu olduklarına bakarak insanların hareketlerini tayin etmesine dair bütün bu ıvır zıvırı Epikuros'un felsefesi çürüttü...» (498)/Sevgili tanrı üzerine Hegel: «Elektriğin tanrıdan geldiğini söylersem, haklıyım ama haksızım da. Şarta bağlı olanın alanında bir sebebi arıyorum. Cevap olarak tanrıyı söylersem, çok fazla şey söylemiş olurum. Tanrı herşeyin sebebidir, ama ben belli bir sebebi, bu olaydaki belli bağlantıları istiyorum; tanrıyı cevap olarak vermek herşeyde geçerlidir.» (498)

48 — Lenin Epikuros'un düşüncelerini Feuerbach'ın çeşitli eserlerinde tekrarlanan tezle — tanrının özünün, insanın tanrılaştırılmış özünden başka birşey olmadığı — karşılaştırıyor.

49 — Felsefe tarihinde **şüphecilik** (skeptizm), hangi sınıf çıkarını ifade ettiğine göre değişik roller oynamıştır. Özgül felsefe okulu olarak şüphecilik Z.Ö. 4-3. yy. da eski Yunanda köleci toplumun kriz zamanında doğdu. Kurucusu Pyrrhon, en bilinen temsilcileri de Aenesidemos ve Sextus Empiricus idi. Antik şüphecilik, felsefenin gelişiminde materyalist çizgiye karşı çıktı.

Rönesansda fransız filozofları Michel de Montaigne, Pierre Charron ve Pierre Bayle şüpheciliği ortaçağ skolastiğine ve kiliseye karşı kullandılar. Blaise Pascal'ın şüpheciliği ise rasyonel bilgiye karşıydı ve Pascal hıristiyan dininin duyguya dayanan savunmasını yaptı.

18. yy. da şüphecilik David Hume'un ve Immanuel Kant'ın bilinemezciliğinde (agnostizm) yenilden doğdu. Gottlob Ernst Schulze (Aenesidem-Schulze) antik şüpheciliği modernleştirmeye girişti. Modern şüpheciliğin antik şüphecilikten farkı bilimsel bilginin imkânını reddetmesidir. 19. yy. ın ortasından 20. yy. ın başına kadar Machistler, Yenikantçılar ve diğer idealist felsefe okulları şüpheciliğin savlarından yararlandılar. V.İ. Lenin moda olan burjuva şüphecilliğine «ölü ve öldüren skolastik» adını koydu ve onun sınıf içeriğinin «şimdiyi bilimsel tahlil etme imkânından şüphe», «bilimden kaçınma», «bütün genellemeleri ıslıklama, tarihsel gelişimin bütün yasalarından sakınma çabası...» olduğunu gösterdi. (Werke, cilt 20, s. 194/195). Günümüzün burjuva felsefesinde şüphecilik, tutarlı diyalektik - materyalist dünya görüşüne karşı mücadelenin hizmetindedir.

50 — **Troposlar** — Antik şüphecilerin, duyu algılarının mutlak relativliğini ve nesnelerin bilgisinin imkânsızlığını kanıtlamak için kullandıkları savlar. İlk on troposun kaynağı antik şüpheci Knossoslu Aenesidemos'dur (Z.Ö. 1. yy. ın sonundan zamanımızın 1. yy. nın başına

kadar); sonraları Romalı filozof Agrippa (Z.'ın 1-2. yy. ı) beş tropos daha ekledi.

51 — **Yenîplatoncular** — Platon'un idealizmine dayanan mistik bir felsefi öğretinin yandaşları. 3-5. yy. larda gelişen Yenîplatonculuk (okulun başı Plotinos idi), «stoacı, epikuroscu ve şüphecî öğretilerin, Platon ve Aristoteles felsefesinin içeriğiyle birleşmeslydi.» (bakınız: Marx/Engels, Werke, cilt 3 (Alman ideolojisi), s. 126). Yenîplatonculuğun ortaçağda büyük etkisi olmuştu; ortaçağ teologlarının öğretilerinde ve zamanımızın burjuva felsefesinin bazı akımlarında da ifadesini bulmuştur.

52 — **Kabbala** — dinsel-mistik öğreti; gnostizm, pythagorascılık ve yeniplatonculuğun bir fikir karışımı; yahudiliğin fanatik temsilcileri arasında doğdu ve ortaçağda hıristiyan ve İslâm mensupları arasında da yayıldı. Bu öğretinin temel düşüncesi «kutsal yazı»nın sembolik anlatımıydı; Kabbalistler harflere ve sayılara özel mistik anlamlar verirlerdi.

53 — **Gnostikler** — 1-2. yy. larda toplamacı (eklektik) dinsel-felsefî bir akımın temsilcileri. İlhamla verilen bilgi mistik öğretilerinin esasıdır ve sakınıcı (asketik) hayat tarzıyla beraber, insanın «günahkâr» maddî dünyadan «kurtuluş»unu gerçekleştirmelidir. Gnostiklerin öğretisi hıristiyan kilisesinin inanç yargılarıyla çelişti ve kilise onlara karşı çıktı; bu nedenle gnostizm önemini hemen kaybetti.

54 — **İskenderiyeliler** — Zamanımızın birinci yüzyılında İskenderiyedeki felsefî akımlara ve Rönesans Aristotelizmi içindeki bir akıma verilen ad. 1. İskenderiyeli Philon (Z.Ö. 25—Z.S. 50) Hellen-Yahudi bir filozoftu ve yahudi dinini grek felsefesiyle (Pythagorascılık, Platonculuk, Stoacılık) kaynaştırmaya çalıştı. 2. İskenderiyede hıristiyan kateşizm okulu (resmî din öğretisi,-ç.) 200 yılında hıristiyan apologia'sının (savunusu, özürcülüğü,-ç.) ilerletilmesiyle oluştu. Bu okulun başlıca temsilcileri İskenderiyeli Clemens (150-215) ve Origines (185-245) idi. Uğraşısı, inanç yargılarını, dogmaları felsefeyle temellendirmekti. Katolik kilisesinin kurumlaşması ve hiyerarşisi, politik ve ideolojik nedenlerle, bağlayıcı bir dogma sistemini gerektiriyordu. 3. Rönesansın Aristotelizm akımında Petrus Pomponatius (1462-1525), Jacob Zabarella (1532-1589) ve Lucillo Vanini (1589-1619) İskenderiye okulunu kurdular. Aristoteles'i yorumlamalarında, İbni Rüştçüler grubundan farklı olarak, İskenderiyeli Aphrodisias'dan (2./3. yy.) kaynaklandılar. Aristoteles felsefesini geliştirmek ve skolastik yanıltmalardan arındırmak istediler. Ruhun ölümsüzlüğünü reddettiler ve determinizmi benimsediler. Bunda o kadar aşırı gittiler ki, insan özgürlüğünün inkârına vardılar. En keskin görüşleri, doğa-üstü olayların varlığına karşı ve bunların doğal açıklanmaları için ortaya koydukları dır. Materyalist anlayışları, skolastiğe ve dine karşı tavırları,

katolik kilisenin kovuşturmasına sebep olmuştur. (Bu not, Georg Klaus/Manfred Buhr, **Phllosophlsches Wörterbuch**, VEB Bibliographisches Institut, Leipzig 1969'dan özetlenmiştir. — ç.)

HEGEL'İN DİYALEKTİK'İNİN (MANTIK) PLANI

NOTLAR

1 — Lenin «Hegel'in Diyalektik'inin (Mantık) Planı» adlı fragmanı Noel'in «Hegel'in Mantığı» kitabına toplubakışına ek olarak «Felsefe» defterine yazmıştır. Defterde bu fragmandan sonra A.E. Haas'ın «Modern Fizikte Hellen Ruhu» (Der Gelst des Hellentums In der modernen Physik) kitabının bir özetine ve Theodor Lipps'in «Doğa Bilimi ve Dünya Görüşü» (Naturwlssenschaft und Weltanschauung) kitabına notları yer alıyor. Lenin'in felsefi problematik üzerindeki çalışmalarını tamamlamak üzere olduğu 1914/1915/ yıllarında yazdığı bu fragman, diyaektik materyalist bilgi teorisinin (özellikle diyalektik, mantık ve bilgi teorisi ilişkisi üzerine) önemli tezlerini içerir. Lenin'in daha sonra bu fragmanı tekrar ele aldığı elyazması metindeki birkaç ek yazıdan belli oluyor.

2 — (çev. notu) Marx bir Diyalektik (Mantık) yazmayı düşünüyordu; fakat Kapital'in uzun yıllar alması bu düşüncesini gerçekleştirmesine zaman bırakmadı. Bir Engels'e diğeri Dietzgen'e iki mektubunda bu konuya değinir.

Engels'e (yaklaşık 16. Ocak. 1858): «Bu gibi çalışmalar için yeniden zaman olursa, H(egel)in keşfettiği ama aynı zamanda mistikleştirdiği Yöntemde akla dayananı, iki yahut üç gözden geçirişten sonra (baskı provasından sonra, çev.) ortak anlayışa sunmayı çok istiyorum.»

Joseph Dietzgen'e (9. Mayıs. 1868): «Ekonomik yükünü sırtımdan boşalttıktan sonra bir «Diyalektik» yazacağım. Diyalektiğin doğru yasaları Hegel'de vardır; fakat mistik biçimdedir. Ona yeni biçim vermem gerek.»

DİYALEKTİK ÜZERİNE

NOTLAR

1 — **Diyalektik Üzerine (Zur Frage der Dialektik)** fragmanı «Felsefe» defterinde, Lasalle'ın Herakleitos'un felsefesi üzerine kitabına toplubakış ile Aristoteles'in «Metafizik»ine toplubakış arasında yer alır. Fakat fragmanda Metafizliğe atıflar, Lenin'in bu fragmanı Aristoteles'in eserini okuduktan sonra yazdığı ihtimalini kuvvetlendiriyor. «Diyalektik Üzerine» Lenin'in 1914/1915 yıllarında felsefî problematikle ilgili çalışmalarının bir genellemesi özelliğini taşır.

Bu fragmanda Lenin karşıtların birliği ve çatışması diyalektik yasasını; gelişimin metafizik ve diyalektik kavranışlarını; mutlak ve relatif; soyut ve somut; genel, özel ve tek; mantıksal ve tarihsel, v.d. kategorileri tahlil eder; bilgi oluşumunun diyalektik karakteri ile idealizmin bilgi teorisindeki ve sınıf çıkarlarına uygun köklerini gösterir.

2 — (çev. notu) Laselle'ın bu kitabı iki cilt olarak yayımlanmış (Berlin 1858) ve Marx tarafından eleştirilmişti. Marx'ın «okumağa değmez» deyişini onaylayan Lenin'in bu kitabı kaynak göstermesi Philo'nun Herakleitos üzerine bir düşüncesini aktarması nedeniyledir. Lenin Lasalle'ın kitabına Toplubakış'ında Philo'dan iki alıntıyı, Antik Çağda diyalektiğin gelişimi bakımından — Philo'da diyalektik doğmatizme sapmakla beraber — ele alıyor: «Philo: Bir - olan iki karşıt bölümden meydana gelendir, öyle ki, o ikiye bölündüğünde karşıt bölümler bilinebilir olur. Hellenlerin büyük ve ünlü Herakleitoslarının felsefesinin başına koyduğunu ve yeni bir buluşu olarak övündüğünü söyledikleri bu değil mi?' Ve aşağıdaki alıntı gene Philo'dan: '...aynı şekilde dünyanın bölümleri de ikiye ayrılır ve karşı karşıya konur: yeryüzü dağlara ve düzlüklere, su tatlıya ve tuzluya... Aynı şekilde hava da kışa ve yaza, gene ilkbahara ve sonbahara. Bunlardan kalkarak Herakleitos doğa üzerine kitaplarını yazdı; karşıtlar üzerindeki özlü sözü teologlarımız tarafından alındı, çünkü o bu söze çok sayıda ve zahmetle araştırılan örnekler (kanıtlar) ekledi'» («Lasalle'ın 'Efesli Karanlık Herakleitos'un Felsefesi' Kitabına Toplubakış» «Konspekt zu Lasalles Buch 'Die Philosophie Herakleitos des Dunklen von Ephesos'», Philosophische Hefte, / Felsefe Defterleri (FD), s. 332.

Philo Herakleitos'u izleyen bir diyalektikçi değildir; onun görüşlerini Yahudi dininin hizmetinde kullanmaya çalışır. Logos kavramında tanrının yaratıcılığını arar. Lenin buna işaret ediyor: «Philo Herakleltos'un öğretisi için şunu söyledi: '... onun (öğretisi), Stoa öğretisi gibi herşeyi evrenden ve evren içinde türetir, ama tanrıdan hiçbir şeyin oluşmadığına inanır,» (FD, s. 328). Aynı yazısında (s. 331) Lenin Herakleitos'un şu sözlerini ele alıyor: Fragman 30, Clemens Stromateis, V, 104, 1: Bu evren düzenini (herkes için aynı olan) ne tanrıların ne de insanların biri kurdu; o herzaman vardı, vardır ve olacaktır; sonsuz bir alev, ölçüyle yanarak ve ölçüyle sönerek. Ve Lenin: «diyalektik materyalizmin ilkelerinin çok iyi konuşu.»

Herakleitos'un bütün ve parça üzerine şu düşüncesi de diyalektik felsefenin başlangıçlarına ışık tutuyor: Fr. 10 (Aristoteles, De Mundo, 5 396b20): Biraraya gelenler bütündür ve bütün değildir, birleşendir ve ayrılandır, uyumludur ve uyumsuzdur; herşeyden bir-olan, bir-olandan herşey.

3 — (çev. notu) Engels'in olumsuzu olumsuzlama ilkesini açıklamak için verdiği örneklerden (**Anti-Dühring I,** Sol Yayınları, s. 210 - 214) sistematik bir bilgi teorisine geçmeyişinin ilk nedeni, kitabın amacının Dühring'e verilecek cevaplarla belirlenmiş olmasıdır. Dühring'in sosyal demokrasiyi ve materyalist felsefeyi soysuzlaştıran yazılarına verilecek cevap çoğunluğun anlayışına hitap etmek, kitleleri felsefe tartışmalarına yaklaştırmak amacıyla sınırlanmıştı. «Objektiv dünyanın yasaları» ndan bilgi teorisinin ilkelerine geçiş (diyalektik materyalizmin gnoseolojisi) **Materyalizm ve Empiriokritisizm** (MEK) ile gerçekleşti. Engels'in buna girişmeyişinin diğer nedenleri, politika ve ekonomi çalışmalarının zamanının büyük kısmını alması ve en önemlisi de felsefi teorinin o zamanki şartlarında böyle bir zorunluluğun olmayışıdır. Bu yüzyılın başlarında fizikteki büyük gelişmeler madde kavramının diyalektik materyalizm bakımından geliştirilmesini gerektirdi ve kavram MEK'de «felsefenin en genel kategorisi» olarak belirlendi. Plehanov bu gelişmelerin içinde olmasına rağmen problemden uzak kaldı.

4 — (çev. notu) Metafizik düşüncede hareket, gelişme ve ilerleme kavramları bağlantısızdır: hareket gelişmeyi, gelişme ilerlemeyi içermez. Madde kavramı da anorganik cisim yahut anorganik varlık alanı ile sınırlanır. Maddenin çeşitli varolma tarzları maddeden başka birşeyle temellendirilmek istenir (örneği Ostwald'ın enerjetizmi). Diyalektik materyalizmin madde kategorisi geleneksel felsefenin substans kategorisi ile bir tutulamaz; çünkü substans varlığın «altında duran» ve onu mümkün kılan başka bir «şey» dir. Diyalektik materyalizmde maddeyi var kılan başka bir unsur yoktur; madde, tüm nesne ve olayların en genel belirlenimidir; maddeyi cisimle eşanlamda kullan

mak yanlıştır. Eğer madde geleneksel anlamda substans (Aristoteles, (Metafizik,) Z (7) 3) olsaydı, maddenin çeşitli varolma tarzları, değişmeyenin değişen görüntüleri olurdu. Bu da değişmeyeni «asıl», değişik görüntüleri de «rastlantı» (contingentia, accidentia) olarak kabul etmeyi gerektirirdi. Oysa maddenin «kendini hareket ettirmesi» tarzlarını değiştirmesi demektir. Bu görüş, nitelik değişimlerinin, sıçramaların, sürekllikte kesintilerin hesabını verir.

Değişimleri temellendiren substansın kendisinin de değiştiği (iç dinamizm) idealist biçimde de olsa ilkin Leibniz tarafından ileri sürüldü: ruhsal atomlar olan «monad»ların içten gelişmeleri. Diyalektik materyalizm, geleneksel substans kavramının maddeyi kavramadaki yetersizliğini göstermekle beraber düşünce tarihindeki hizmetini tanır. Lenin Hegel'in şu düşüncesini: «substans, idenin gelişmesinde esaslı bir basamaktır» şöyle değiştiriyor: «substans doğa ve madde üzerine insan bilgisinin gelişmesinin esaslı bir basamağıdır.» (FD, s. 148-9).

Metafizik substans anlayışı maddeyi hareketten koparır; çünkü madde substans olarak kabul edilse bile, kavramın tanımı gereği, hareketi mümkün kılan hareketsizlik anlamına girer ve materyalist bir başlangıç idealist bir sonuca varır: hareketi başlatan bir tanrı gereklir. «Hareketi maddeden ayrı düşünmek, maddeden çözük düşünceleri araya sokmak, işte bu felsefi idealizmdir.» (MEK, s. 268). (Dietz Verlag, Berlin 1967).

5 — (çev. notu) Evrenin maddiliği mutlaktır; fakat bilgi, bilimler evrenin tümünü kapsayamazlar. Bilgi mutlak olana sürekli yaklaşır fakat onun son sınırına varamaz. Zamanımızın bilimleri geçmişe göre (relativ) daha gelişmiş ve daha objektivdir; geleceğin bilgisi de zamanımıza göre daha objektiv olacaktır. Bilginin sonsuz oluşunun mutlaklık - relativlik diyalektiğiyle açıklanması bilgi teorisinin anahtarıdır. Yanılgı ve hakikati katı karşıtlar olarak ele alan statik, dogmatik felsefe tutumuna karşı bilginin oluşu problemini bilim tarihine dayanarak açıklığa kavuşturan Engels'dir. (**Anti - Dühring**, I, s. 83 vd; **Ludwig Feuerbach ve Klasik Alman Felsefesinin Sonu**. Sol Yayınları, 1968. s. 12-13, 16-17, 21-25) Gerçi Engels genel olarak bilginin ilerlemesi ile tek tek tespit edilen bilgilerin kalıcılığı problemi üzerinde ayrıntılı durmuyor, fakat onun «bilginin relativ ilerlemesi» görüşü konunun çekirdeğidir ve Lenin'in «mutlak olan relativ olanın içinde taşınır» görüşüyle olgunlaştırılmıştır.

Engels'in ve Marx'ın mutlakçılığa (absolutizm) karşı söylediklerinden onların relativizmi savunduğu sonucunu çıkarmak ve bunu da historizm akımına bağlamak hiçbirşey anlamamış olmaktır (örneği K.R. Popper, The **Poverty of Historicism**, London 1957, s. 51). Engels'in bilginin relativliği görüşü her çeşit relativizmin karşısın-

dadır, çünkü: 1. relativizmler (pragmatik, historist, antropolojist vd.) objektiv ölçü, evrensel ilke tanımazlar; 2. relativizmin bu tutumu özgüllüğü mutlaklaştırır (Marksist felsefenin «mutlak - olan» ve «mutlaklaştırma» terimleri birbirine karıştırılmamalıdır: birincisi burada açıklanıyor, ikincisi, diyalektik karşıtların birbirinden koparılıp bunlardan birisinin diğerini ortadan kaldırırcasına genelleştirilmesidir); 3. özgüllüğün mutlaklaştırılması ile evrenselliğin mutlaklaştırılması aynı kapıya çıkar, çünkü evrenselliğin mutlaklaştırılması özgüllüğü ortadan kaldırır (tipik örnekleri: existensiallzm ve felsefî antropoloji akımları); 4. bu görüşlerin hiçbiri tarihsel ilerlemenin hesabını veremez.

Lenin mutlak hakikat-relatlv hakikat diyalektiği üzerine MEK'de şu açıklamaları yapıyor:

«1. Objektiv bir hakikat var mıdır, yani, insanın düşüncelerinde süjeden bağımsız olan, ne insanlara ne de insanlığa bağlı olan bir içerlk olabilir mi? 2. Eğer cevap evetse, o zaman insanın objektlv hakikatl ifade eden düşünceleri, bu hakikatl bir defada, tam, şartsız, mutlak olarak mı yoksa sadece yaklaşık, relativ olarak mı ifade edebilirler? Bu ikincl soru mutlak ve relativ hakikatin bağlantısı üzerine sorudur.» s. 116

«Materyalist olmak, bize duyu organlarıyla iletilen objektiv hakikatl tanımaktır. Objektiv, yani insandan ve insanlıktan bağımsız hakikati tanımak, mutlak hakikati bu ya da şu tarzda kabul etmektir. Ve işte 'bu ya da şu tarz' metafizik materyallst Dühring'i diyalektik materyallst Engels'den ayırır.» s. 127

«İnsan düşüncesi, yapısı gereği bize relativ haklkatlerin toplamından meydana gelen mutlak haklkatl vermeye yeteneklidir ve bunu yapar da. Bilimin gelişmesinde her basamak mutlak hakikatin bu toplamına yeni taneler ekler; fakat her bilimsel yargının hakikat sınırları relativdir ve bilginin sonrakl gelişmesiyle ya daha genişletilir ya da daha daraltılır.» s. 129

«Hegel'in açıklamış olduğu gibi diyalektik, relativizmin, olumsuzlamanın, şüpheciliğin bir unsurunu **içine alır**, fakat kendisini relatlvizme **indirgemez.** Marx'ın ve Engels'in materyalist diyalektiği relatlvizml içine alır, fakat ona dayanmaz, yanl diyalektlk, bütün bilgilerimizin relativliğinl objektiv hakikatin **reddedilmesi** anlamında değil, bilgilerimizin bu haklkate yaklaşma sınırlarının **tarihsel** şartlarla **belirlenmesi** anlamında kabul eder.» s. 131-2.

Gözden kaçırılmaması gereken husus, relatlv haklkatlerin toplamından oluşan mutlak haklkatin başka türden bir haklkat **olmadığı**, relatlv haklkatlerin **içinde** taşındığı, onların ötesinde herhangi bir «ebedîlik» anlamına gelmeyeceğidir. Tersini söylemek, mutlak haklkatin, tüm bilginin, son sınırını çizmek olurdu. İnsan bunu yapama-

yacağından, herşeyi bilen bir çeşit «üstün süje» (transendental «ben» yahut tanrının felsefi kılığı) kabul etmek gerekir. O zaman da bilgi insana «yukardan» dikte edilir: gene ideallzmler. Materyalist diyalektikte, mutlak-olan doğrudan değil, relativ olanın dolayısıyla, onda taşınarak verilir ve bilinir. Mutlakı bilmek demek, bilinenin, mevcut bilginin sınırının aynı zamanda bilinmeyenin sınırı olduğunu bilmek demektir. (Kant'da bu sınır kesindir; sınırın ötesi hiçbir zaman cevap verilemeyecek soru işaretlerinin alanıdır; bu alan araştırmayla daraltılamaz: bilinemezcilik). Bilgi ilerledikçe mutlakla relativ arasındaki mesafe daralır. Lenin (metinde) «mutlak olanla relativ olan arasındaki farkın kendisi de relatlvdir» derken, bilinenle bilinecek olan arasındaki mesafenin ne bugünkü ne de gelecekteki sınırlarının son sınır olabileceğine işaret ediyor. Kant hiçbir zaman cevaplandırılamayacak soruların tablosunu yapmıştı; bunlar, eşit güçte kanıtlarla savunulabilecek antinomilerdi, örneğl, evren zamanda sonludur/sonsuzdur, gibl. Kant'ın sorularının bugünkü bilimlerde cevaplarını bulmuş oldukları ayrı bir konu. Bilimsellikte önemli olan «şu soru hiçbir zaman cevaplandırılamaz» yahut «şu soru gelecekte mutlaka cevaplandırılacaktır» gibi kehanetler savurmamaktır. Biz bilimlerin gelecekteki sorularını şimdiden soramayız, çünkü bu soruların somut şartlardaki somut biçimini şimdiden bilemeyiz; çünkü yeni buluşlar yeni sorular getirirler. Hiçbir Marksist düşünür «şu soru cevapsız kalacaktır» demez, çünkü ilerlemeyi reddetmez. Hiçbir Marksist düşünür «şu soru mutlaka cevaplandırılacaktır» demez, çünkü bilimi tarihsel şartlardan soyutlamaz. Marksist düşünür «insan var oldukça onun soru sorması da varolacaktır» hakikatini ne küçültür ne de abartır. Marksist ancak geleceğe yönelen oluşların somut verilerini izlediği zaman gelecek üzerinde konuşur; verilerin bilimsel geçerliliği kanıtlandıkça da kesin konuşur.

Mutlak - relativ diyalektiği, genel - özel diyalektiğiyle birarada-dır. Hegel'in «yalnız soyut bir genel değil, aynı zamanda özelin zenginliğini bir araya toplayan bir genel» isteğini Lenin şöyle yorumluyor: «Mükemmel bir formülleştirme: Yalnız soyut bir genel değil, özelin, bireyselin, tekin zenginliğini (özelin ve tekin tüm zenginliğini) biraraya toplayan bir genel. Çok iyi. **Kapital** ile karşılaştırın.» FD, s. 91.

6 — (çev. notu) Lenin bu cümlenin grekçe aslını ve Schwegler'in çevirisini veriyor: «denn natürlich kann man nicht der Meinung sein, dass ein Haus gebe ausser den sichtbaren Häusern.» Transkripsiyonla grekçesi: ou gar an theiemen einai tina oikian para tas tinas oikias. Türkçesi: «çünkü bazı evler yanısıra bir evin varolduğu düşüncesinde olmayız.» Burada 'bir ev', genellikle 'ev'dir; 'bazı evler' de tek tek evlerdir. Böylece Platonik ev ideasından değil, somut

evlerden hareketle 'ev' kavramını edinirlz.

Aristotelesci mantık diyalektik mantığın ne kadar karşısında ise (bilimsel metodoloji bakımından verimli bir karşıtlık), diyalektik materyalizmin bilgi teorisi Aristoteles'in bilgi anlayışına o kadar yakındır. (Bir felsefi sistemin doğru yanlarını seçmek, ayıklamak, toplamacılık —eklektizm— değildir; toplamacılık, bu yanları eleştirici ve değerlendirici bir görüşe dayanmadan, bilimin süzgecinden geçirmeden yanyana koymaktır.) Diyalektik materyalizm, hakikati Aristoteles'in gördüğü gibi, bilmenin objektiv gerçeklikle uygunluğu olarak görür. Aristoteles'in «uygunluk» tezi formal mantığın ağır bastığı tezlerden ayıklanabilirse, bu tezin diyalektik materyalizm ile tarihsel bağı kurulabilir. Örnekleri:

«Hakikat, bağlantılı olanın onaylanmasını, kopmuş olanın olumsuzlanmasını ifade eder; yanılgı da bu ayırımın çelişiğini ifade eder. İnsanın birşeyi bütün yahut parçalı olarak nasıl düşünebildiği ayrı bir sorudur; bütün ve parçalı olandan sadece sıralanmanın değil, birliğin doğduğunu düşünüyorum. Çünkü hakikat ve yanılgı nesnelerde değil —sanki iyi olan hakikat, kötü olan da yanılgıymış gibi— düşüncededir.» Metafizik, E. (6) 4, 1027b20-25.

«Senin beyaz olman, beyaz olman hakikatini bizim kabul etmemiz yüzünden değildir; beyaz olduğun için biz bunu öne sürmekle hakikati söylüyoruz.» **Metafizik**, «Theta» (9) 10, 1051b.

Lenin'in (metinde) aktardığı düşünceyi Aristoteles Platon'un bilgi anlayışına karşı söylemişti. Platon'a göre kavram, idea nesneden öncedir, bağımsızdır, nesneyi belirler ve gerçekliği nesnenin gerçekliğinden daha fazladır. Kavram genel olan, nesne özel, tek olandır; ev kavramı gerçek evden daha gerçektir, çünkü gerçek ev özel ve tek olması nedeniyle oluşa bağlıdır, değişiklikten geçer; ev kavramı ise oluştan bağımsızdır, değişmez; kavram nesneden daha mükemmeldir, o halde daha gerçektir. Aristoteles'e göre genel olan nesnenin içindedir, onunla birlikte var olur; geneli özelden ayrı düşünmek dünyayı ikileştirir.

Antik ve Orta çağlarda felsefede «evrenseller sorunu» olarak bilinen bu sorun, teklik (individualite) sorununa bağlı olarak Platoncular ve Aristotelesciler arasında sürekli tartışma konusu olmuş, Yeniçağda bilgi teorisinin varlık teorisine ağır basmasıyla «apriori - aposteriori bilgi» tartışmasına dönüşmüştür. Kavramların gerçeklik taşımadığı, genelliğin teklerin toplamından elde edildiği ve genelin bir «adlandırma» dan başka birşey olmadığı tezi ile nominalist akım (11. yüzyıl) temelde materyalist bir tez öne sürdü, fakat bundan gerekli felsefî sonuçları çıkaramadı. Bu nedenle nominalizm felsefeden çok doğa bilimlerinde etkin oldu.

7 — (çev. notu) Bu konuda bir Sovyet filozofun düşüncesi: «Marksist bir

filozof olarak Plehanov'un en belirgin yetersizliklerinden biri, diyalektiğin özünün felsefî bir bilim olduğunu, mantık ve bilgi teorisi olarak diyalektiğin tek tek örneklerle değil, bilim tarihiyle kanıtlanacağını kavramamış olmasıdır. Bu öz ihmal edilirse, diyalektik sunuce seçilen örneklerin toplamı olur; bunlar da rastgele genel bir ilkeyi gösterirler. Örneklerin sayısı ne kadar çok olursa olsun, materyalist diyalektiğin yasa ve kategorilerinin haklkatini kanıtlamazlar. Ancak bilginin ve insan pratiğinin tüm tarihi, bilim olarak materyalist diyalektiğin haklkatini kanıtlayabilir. Bundan, düşünme yasalarının mantığı olarak diyalektik ile pratiğe dayanarak gelişen insan düşüncesinin tüm tarihinin gerekli bağlantısı ortaya çıkar. Diyalektik aynı zamanda hem bilgi teorisi hem de mantık olmazsa gelişemez.» P.V. Kopnin, **Dialektik, Logik, Erkenntnistheorie**, Akademie Verlag, Berlin 1970, s. 65-6.

8 — Bakılacak yer **Logik**'in sondan üçüncü sayfasıdır. («Jübiläumsausgabe», yay. H. Glockner, Fr. Frommans Verlag, Stuttgart 1928, cilt II, s. 351, «mutlak Ide» bölümü) Lenin, (FD, s. 225) Hegel'den bu parçayı —çeviride parantez içine aldığım kısımlar hariç— veriyor:

«Yöntemin açıklanan yapısı gereği bilim kendisini, dönüp kapanan bir daire şeklinde ortaya koyar; dolaylılık, dairenin başlangıcını sonuna, yani başlangıcın basit nedenine doğru çevirir. Böylece bu, dairelerden oluşan bir dairedir; (çünkü her daire, yöntemce hareketlendirildiğinden, bir içe-yansımadır. Başlangıca dönen içe - yansıma aynı zamanda yeni bir dairenin başlangıcı olur). Bilimler bu zincirin halkalarıdırlar. (Bilimlerin herbirinin bir öncesi ve bir sonrası vardır, - daha kesin söylersek, herbirinin yalnız öncesi vardır ve herbiri, sonucunda kendisinin sonrasını gösterir.)»

Mutlak idenin somut anlamı teori - pratik birliğidir. Hegel'in bu kavramına Lenin'in verdiği önem, şu değerlendirmesinde görülebilir: «Mutlak Ide üzerine olan bahsin tümünde tanrının hemen hemen hiç anılmaması (en çok bir kez 'tanrısal kavramı' ağzından kaçıyor) dikkate değer; ve bundan başka - buna dikkat - bu bahis idealizmi özgülce hemen hemen hiç içermiyor; tersine, başlıca konusu **diyalektik yöntemdir**. Topluca ve özetle, Hegel'in Mantığının son sözü ve çekirdeği **diyalektik yöntemdir** - bu pek dikkate değer. Birşey daha: Hegel'in bu idealistçe eserinde **en az** idealizm var, **en çok** materyalizm var. 'Çelişik', ama gerçek!» FD, s. 226.

9 — Lenin P. Volkmann'ın «Doğa Bilimlerinin Bilgi Teorisince Anahatları ve Zamanımızın Düşünsel Hayatıyla İlintileri (Erkenntnistheoretische Grundzüge der Naturwissenschaften und ihre Beziehungen zum Gegenwart) adlı kitabını kastediyor. Sözü geçen yer bu kitabın Lenin'in kullandığı ikinci baskısının 35. sayfasıdır.

10 — taşkınca (übersohwenglich) — J. Dietzgen'in mutlak haklkat ile rela-

tiv hakikat, madde ile düşünce vbg. arasındaki ilişkinin özelliğini belirtirken kullandığı bir terim. Lenin bu terimi kavramların diyalektiğinin materyalist kavranışını açıklayan bazı yazılarında kullanır. «Materyalizm ve Empiriokritisizm» de Lenin, Engels'in formüle ettiği felsefenin temel sorusunu geliştirdi. Şunu yazdı: «Madde kavramının düşünceleri de içermesi gerektiğini Dietzgen'in «Strelfzüge» kitabında tekrarlaması bir kargaşadır; çünkü bu yapılırsa, bilgi teorisinin zihin ile maddeyi, idealizm ile materyalizmi karşı karşıya koyması bütün anlamını kaybeder, —Dietzgen'in kendisinin ısrarla üzerinde durduğu bir karşıtlık. Bu karşıtlığın 'taşkınca', abartmalı, metafizik olmaması gerektiği tartışma götürmez (ve diyalektik materyalist Dietzgen'in büyük hizmeti bunu vurgulamasıdır). Bu relativ karşıtlığın mutlak gerekliliğinin ve mutlak hakikatin sınırları, bilgi teorisinin araştırma yönünü belirleyen sınırların ta kendisidirler. Madde ve zihin, fiziksel ve psişik karşıtlarıyla bu sınırları aşarak, sanki onlar mutlak karşıtlarmış gibi iş görmek büyük bir yanılgı olurdu.» (Werke, cilt 14, s. 244) Hakikatin diyalektik karakteri üzerine Lenin'in «Sol Radikalizm, Komünizmin Çocukluk Hastalığı» eserine de bakınız. (Werke, cilt 31, s. 47/48). , / Dietzgen'in kitabı: Bir Sosyalistin Bilgi Teorisi Alanında Keşif Gezileri / Streifzüge eines Sozialisten in das Gebiet der Erkenntnistheorie (Sozial Demokratische Bibliothek, Hottingen - Zürich, 1887.)

20 lira